

TAMPEREEN YLIOPISTO

Mikko Pollari

KANSAN PARHAAKSI

Eino Leinin Sunnuntai-lehden sivistyneistö- ja kansakuva 1915 – 1918

Suomen historian pro gradu –tutkielma

Tampere 2006

Tampereen yliopisto

Historiatieteen laitos

POLLARI, MIKKO: Kansan parhaaksi. Eino Leinon Sunnuntai-lehden sivistyneistö- ja kansakuva 1915 – 1918.

Pro gradu –tutkielma, 112 s.

Suomen historia

Marraskuu 2006

Tutkielma käsittelee Suomen sivistyneistön historiaa Sunnuntai-lehden kautta. Tutkimuksen pääkysymys on, millainen oli Sunnuntai-lehden käsitys sivistyneistöstä, kansasta ja niiden välisestä suhteesta vuosien 1915 – 1918 Suomessa. Tutkimus jakautuu kolmeen osaan aihepiirien mukaan. Ensimmäisessä osassa tarkastellaan sitä, millainen oli Sunnuntain sivuilta välittyvä maailmankuva, ja mitä olivat sen keskeisimmät käsitteet. Toisessa osassa selvitetään, millaisena Sunnuntai näki oman roolinsa sivistyskeskustelussa ja miten kirjoittajien maailmankuva näkyi heidän käsityksessään yhteiskunnasta ja siinä vaikuttavista ryhmistä. Kolmannessa osassa tutkitaan, miten vuosien 1917 ja 1918 kokemukset vaikuttivat lehden maailmankuvaan ja sen käsitykseen kansakunnan luonteesta. Tutkielman pääaineistona ovat Sunnuntai-lehden pääkirjoitukset.

Eino Leinon päätoimittama Sunnuntai-lehti oli vuosina 1915 – 1918 ilmestynyt puolueeton kulttuurilehti, jonka tarkoitus oli esitellä lukijoilleen monipuolisesti taidetta, aatteita ja tieteen uusimpia saavutuksia. Lehden pyrkimys oli kerätä eri katsantokantojen edustajia sivuilleen keskustelemaan suvaitsevaisuuden hengessä ja vähentää yhteiskunnan eri ryhmien välisiä erimielisyyksiä.

Sunnuntain ilmestymisaika oli Suomelle mullistusten aikaa. Tsaarin vallan kaatuminen sysäsi liikkeelle tapahtumasarjan, joka johti lopulta Suomen itsenäistymiseen ja kansalaissotaan. Samalla yhteiskunnan sisällä oli käynnissä hitaampi muutos – kansalaisyhteiskunnan synty. Kansan aktivoituminen oli ristiriidassa sivistyneistön perinteisen passiivisen kansakuvan kanssa ja pakotti sivistyneistön määrittelemään identiteettinsä ja suhteensa kansaan uudelleen.

Sunnuntain kirjoittajien maailmankuvan pääkäsitteitä olivat sivistys ja kansallinen yhtenäisyys. Lehdessä esiintyvä sivistyskäsitteitys oli edistyksellinen ja liberaali ja se kehotti lukijoitaan kyseenalaistamaan rohkeasti perinteiset käsitykset. Samalla Sunnuntai korosti ihmisten arvojen merkitystä kehityksen ohjaajina. Sivistyksen ja kansallisen yhtenäisyyden edistämisen päämääränä oli kansan menestys.

Sunnuntain rooli ajan sivistyskeskustelussa oli haastaa valtaapitävän sivistyneistön taantumuksellinen kansansivistys, joka nähtiin kansan kehitystä hidastavana voimana. Sunnuntain piti suojella henkistä ja sivistykselle altista kansaa vahingollisilta vaikutteilta ja osoittaa sille sen oman kansanluonteen mukaisen sivistyksen arvo. Kansa oli Sunnuntaille passiivista ja kykenemätöntä itse ohjaamaan kohtaloaan. Sivistyneistö oli se kansanosa, joka määräsi kansakunnan suunnasta. Siksi se oli myös Sunnuntain kritiikin maalitaulu.

Vuoden 1917 levottomuudet ja kansalaissota vahvistivat Sunnuntain henkisellevä sivistykselle pohjautuvaa maailmankuvaa. Lehti alkoi sovinnon rakentamisen heti sodan päätyttyä. Se näki sodan

syynä materialismin, josta luopuminen oli uuden kansakunnan rakentamisen edellytys. Sota oli lopulta toteuttanut kansan yhtenäisyyden osoittamalla koko kansan keltottomuuden. Uusi kansakunta voitaisiin rakentaa henkisten, kansan luonteelle ominaisten arvojen pohjalta.

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO	1
1.1 Sunnuntai – ”Kirjallinen viikkolehti elämäkysymysten käsittelyä varten”	1
1.2 Teosofinen viikkolehti? – Sunnuntain sijoittuminen aikansa lehtikenttään	5
1.3 Tutkimuskysymys ja -aineisto	9
2 SUNNUNTAIN MAAILMANKUVA	16
2.1 Sivistys maailmankatsomuksen perustana	16
2.2 Takaisin Kalevalaan!	24
2.3 Kansallinen yhtenäisyys	34
3 SIVISTYKSEN JAKAMA KANSAKUNTA	41
3.1 Sievistelijät ja raakalaiset	41
3.2 Kansa sivistyneistön opettajana	51
3.3 Vaiettu työväestö	57
4 KANSAKUVA JOUTUU KOETUKSELLE	65
4.1 ”Eheä ja yksimielinen Suomen kansa”	65
4.2 Järjestäytymätön työväestö murtaa yhtenäisen kansakuvan	71
4.3 Alhaiset ja ylhäiset	78
4.4 Kelvoton kansakunta	90
5 KANSAN PARHAAKSI	99
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	107

1 JOHDANTO

1.1 Sunnuntai – ”Kirjallinen viikkolehti elämäkysymysten käsittelyä varten”

Eino Leino sai vuonna 1915 tarjouksen ryhtyä uuden aatteellisen viikkolehden päätoimittajaksi. Aiemmin kiivaana ja pisteliäänä sanomalehtimiehenä tunnettu Leino oli vuoteen 1915 mennessä omaksunut uuden, myönteisen elämäkatsomuksen. L. Onerva¹ kuvailee laajassa Leino-elämäkerrassaan Leinon tuntemuksia tuona aikana näin:

”Hän ei halua enää lietsoa sotaa, ei kylvää ristiriitaisuutta, vaan levittää rauhaa ja ymmärtämystä, ei hajottaa vaan rakentaa, ei erottaa vaan yhdistää ihmisiä kansaan, rotuun, puolueisiin, yhteiskunnallisiin ja henkisiin eroavaisuuksiin katsomatta. Hän haluaa luoda sopusointua ja inhimillisen yhteenkuuluvaisuuden tunnetta ympärilleen, sanella hiljoilleen valistuksen, hyvyyden ja vapaamielisyyden evankeliumia kuulijoilleen”.²

Tätä vakaumustaan Leino pääsi toteuttamaan uudessa lehdessään, jonka hän nimesi Sunnuntaiksi³. Lehden taustavoimina toimivat Leinon entinen kustantaja Vihtori Kosonen, joka toimi lehden taloudenhoitajana, liikemies Fredrik Heliö⁴, joka takasi lehdelle teosofien kannatuksen, ja L. Onerva, josta tuli uuden lehden toimitussihteeri. Lehden konttori sijoitettiin Vihtori Kososen luo Iso-Robertinkatu 23:een, jonne Leinokin muutti asumaan joulun alla 1915.⁵

Sunnuntain näytenumero ilmestyi perjantaina, 5. päivänä joulukuuta 1915. Sen lukijoille osoitetussa tilausilmoituksessa lausutaan lehden suuntalinjoja: ”[...] sen tarkoitus on karttaa kaikkea kielteistä ja alasrepivää, kutsua esille vain myönteistä ja rakentavaa sekä osoittaa suurten, yhteisten ihmis-ihanteiden kulkua, nousuja ja lankeemuksia kautta kansojen ja aikakautten, silti kuitenkin omia lähimpiä kansallisia ja inhimillisiä ihanteita unohtamatta”. Sunnuntain oli tarkoitus olla yhdistävä voima, eikä minkään

¹ L. Onerva (Hilja Onerva Lehtinen 1882 – 1972) oli Suomen ensimmäinen huomattava naislyyrikko. Runokokoelmien ohella hän julkaisi myös romaaneja ja oli mukana myös lehtityössä Päivän ja Helsingin Sanomien arvostelijana sekä Sunnuntain toimitussihteerinä. Onervan Leino-elämäkerta, jonka kirjoittamisen hän aloitti Leinon kuoleman jälkeen ja sai julkaisukuntoon kuusi vuotta myöhemmin, on suomalaisen elämäkertakirjallisuuden klassikko. Sainio 2006, s. 360 – 361.

² Onerva 1979, s. 452.

³ Onerva 1979, s. 453.

⁴ Fredrik Heliön lyhyt muistelu Sunnuntain perustamisesta löytyy teoksesta *Eino Leino aikaistensa silmin*. Heliö 1958, 158 – 160.

inhimilliseen kulttuuriin liittyvän pitänyt olla sille vierasta. Puoluepolitiikka oli ainoa asia, mihin Sunnuntai ei halunnut sekaantua. Toimituskunta toivoi Sunnuntain lukijoiksi ja kirjoittajiksi ihmisiä kaikilta elämänaloilta puoluekannasta tai uskontunnustuksesta riippumatta.⁶

Näytenumeron alakertana oli Eino Leinon kirjoitus *Lukijalle*, jossa päätoimittaja määritteli uuden lehden linjan. Tarkoituksena oli perustaa kirjallinen viikkolehti, jonka sisältöä eivät määräisi kirjojen menekki, yleisösuosio, vallitseva maku tai taloudelliset näkökannat, vaan ainoastaan ”kirjoittajien kirjallinen ja taiteellinen omatunto”. Kirjallisten asioiden ohella Sunnuntain oli tarkoitus olla ”lehti elämänkysymysten käsittelyä varten”, eivätkä mitkään sellaiset kysymykset saisi olla sille vieraita tai liian arkoja käsiteltäväksi. Leino pyytää lukijoilta, että ”[...] me kaikki, vaikkapa vain kokeeksi, jätämme pois kielteisen puolen itsestämme, koetamme kuunnella mahdollisimman tarkkaan, mitä toisella tai toisella, kenties näennäisesti vastakkaisellakin elämäntotuuden etsijällä voi olla sanottavaa ja sen valossa rehellisesti tarkastaa ja tarkistaa omaa sisintä vakaumustamme.” Sunnuntain oli siis tarkoitus koota sivuilleen eri näkökantojen, uskontokuntien ja puolueiden kannattajia keskustelemaan suvaitsevaisuuden hengessä. Tarkoitus oli avoimin mielin etsiä elämäntotuuksia, joihin kaikki voisivat yhtyä, ja siten täyttää eri ryhmiä erottavia kuiluja.⁷

Lehden linja oli myös yleisiä, annettuja totuuksia kyseenalaistava: ”[...] pieninkin itsekohtaisen ajattelun ja elämäkokemuksen avulla saavutettu totuudenpisara on ihmisyydelle tärkeämpi kuin ne yleisesti tunnustetut ja yleisiksi lauseparsiksi muuttuneet, joiden takaa puuttuu sisäisesti etsivä ja oman etsintänsä mukaan kehittyvä persoonallisuus.” Kohdeyleisönä Sunnuntailla oli koko kansa, ei vain sivistyneistö. Helpon lähestyttävyyden takaamiseksi lehden ulkoasu oli jokapäiväisen sanomalehden, ja hinta niin alhainen ”että kuka hyvänsä aatteellisia asioita harrastava kansanmies voisi sen kautta olla tilaisuudessa maamme eri henkisiä virtauksia seuraamaan.”⁸

⁵ Onerva 1979, s. 452 – 458.

⁶ Sunnuntai 5.12.1915. Tilaus-ilmoitus.

⁷ Sunnuntai 5.12.1915. *Eino Leino*: Lukijalle.

⁸ Sunnuntai 5.12.1915. *Eino Leino*: Lukijalle.

Sunnuntaista tuli 4 – 8 sivun laajuinen sanomalehtikokoinen viikkolehti. Se ilmestyi vuoden 1916 alusta 15.9.1918 asti. Lehden painosluvuista ei löydy tarkkaa tietoa lehden sivuilta, tutkimuskirjallisuudesta tai Onervan elämäkerrasta. Kirjeessään veljelleen Kasimirille lokakuussa 1917 Leino kuitenkin mainitsee Sunnuntain tavoittavan 2000 – 3000 lukijaa⁹. Ilmestyminen ei ollut aivan säännöllistä, 24.6. – 19.8.1917 lehti ei ilmestynyt lakkojen takia. Kansalaissota katkaisi lehden ilmestymisen 27.1.1918 vuoden neljännen numeron jälkeen, mutta olojen rauhoituttua lehden ilmestyminen jatkui. Toukokuusta syksyyn 1918 numeroita tuli vielä satunnaisesti. Viimeinen, vuoden 13. numero ilmestyi 15.9.1918. Loppu tuli ilmeisesti yllättäen, sillä viimeisessä numerossa etusivulla komeili vielä tilausilmoitus. Ainoa merkki lopun lähenemisestä oli edellisessä numerossa julkaistu kirjoitus *Sunnuntain lukijoille*, jossa toimitus pahoitteli numeroiden viimeaikaista viivästymisiä. Syyskuu ilmoitettiin vaikeutuneet kirjapaino-olot:

”[...] olosuhteet ovat todellakin ylivoimaiset, vieläpä siinä määrin, että ne kuluneena kuukautena olivat lehtemme kokonaan lopettaa. Lukija saa niistä jonkinlaisen käsityksen kuullessaan, että kirjapainokustannukset tämän vajaan kolmen vuoden aikana, minkä lehtemme on ilmestynyt, ovat nousseet yli nelinkertaisiksi.”¹⁰

Tilannetta vaikeutti myös kansalaissota, joka oli pudottanut tilaajamäärän puoleen entisestä. Sunnuntain toiminta oli muuttunut tappiolliseksi ja sen jatkaminen oli mahdollista vain erään ”tunnetun tehtailijan ja liikemiehen”¹¹ tuella. Toimitus ei kuitenkaan voinut vaikeiden paino-olosuhteiden takia vielääkään taata lehden säännöllistä ilmestymistä, ja toivoi lukijoiltaan ymmärtämystä asian suhteen. Se jäikin toimituksen viimeiseksi tervehdykseksi lukijoilleen.¹² Lehti kaatui loppujen lopuksi paitsi talousvaikeuksiin, myös siihen, että niin Leino kuin lehden aatteelliset kannattajat vieraantuivat Sunnuntaista liikemies A. K. Christidesin¹³ otettua lehden haltuunsa

⁹ Eino Leino Kasimir Leinolle 31.10.1917. Leino 1961a, s. 75. On epäselvää, miten Leino on luvun laskenut. Tarkka levikki se tuskin on, ottaen huomioon, että Ajan ja Valvojan levikit olivat vain 1320 kpl (1916) ja 1070 kpl (1915). Leino-Kaukiainen 1991, s. 421, 423. Tarkempien painostietojen puute saattaa liittyä Sunnuntain sekaviin loppuvaiheisiin. Onervan mukaan Leinon jätettyä lehden se ”[...] jää tuuliajolle. Christides ottaa haltuunsa ’omaisuuden’. Ja siihen takavarikoimiseen häviävät Sunnuntain [...] vuosikerrat niin tyystin, ettei niitä nykyään enää juuri mistään ole kokonaisuudessaan saatavissa.” Onerva 1979, s. 476.

¹⁰ Sunnuntai 1.9.1918. Toimitus: Sunnuntain lukijoille.

¹¹ Tällä ilmaisulla Onerva tarkoittaa jäljempänä mainittavaa A. K. Christidesia.

¹² Sunnuntai 1.9.1918. Toimitus: Sunnuntain lukijoille.

¹³ Achilles Kyriaco Christides (1863 – 1923) oli tupakkatehdas Fennian perustaja. Syntyperältään kreikkalaisen Christidesin tehdas valmisti vuosikymmeniä Työmies-savukemerkkiä, joka tunnettiin

itsevaltiaan ottein. Sunnuntain uuden tulemisen rahoittamiseksi suunniteltiin kyllä vielä kannattajayhtymän perustamista, mutta Leinon innostus lehteen oli jo ehtynyt.¹⁴

Sunnuntaissa käsiteltyjen aiheiden kirjo oli hämmästyttävän laaja. Joukossa oli kirjoituksia uskonnosta ja kirkosta, kirjallisuus- ja näytelmäarvosteluja, runoutta, proosaa, tieteellisiä kirjoituksia, liiketaloutta, naiskysymystä, filosofiaa – ja lopulta myös päiväpolitiikkaa. Vuoden 1917 tapahtumat Venäjän vallankumouksesta lähtien katsottiin niin painaviksi ja yleisesti merkityksellisiksi, ettei Sunnuntaikaan voinut enää jättäytyä niiden ulkopuolelle. Joukkoon mahtui myös tietylle aiheelle omistettuja erikoisnumeroita, kuten Kalevala-numerot, talouteen keskittyvä Liikenumero, Shakespeare-numero ja humoristinen Unikekonumero. Käsitellyistä aiheista antaa hyvän kuvan Leinon vuoden 1916 juhannusnumeroon kirjoittama pääkirjoitus *Sunnuntai. Ensimmäisen puolenvuoden päättyessä*.

”Paitsi joka numerossamme esiintyvää sekä runomittaista että suorasanaista kaunokirjallista osastoa, on Sunnuntai sisältänyt alkuperäisiä kirjoituksia uskonnon, uskontohistorian, siveys-opin, viisaustieteen, kirjallisuuden, estetiikan, taiteen, teatterin, musiikin, luonnon- ja kansantieteiden, lakitieteen, kaupan ja teollisuuden, naisasian, urheilun y.m. inhimillisen toiminnan aloilta, kaikki samassa sen ohjelman mukaisessa yhteishyvää tarkoittavassa hengessä[...]”

Leinon mukaan Sunnuntain sivuilla oli esiintynyt jo satakunta kirjoittajaa eri sukupolvista ja puolueyhdistä, mitä moninaisimmista sivistyspiireistä ja yhteiskunnallisista luokista. Monet noista sadasta nimestä olivat maan tunnetuimpia ja arvostetuimpia taiteilijoita ja kirjailijoita.¹⁵ Lehdessä esiintyi tietysti myös Leino itse, jonka panos lehteen vaihteli kausittain. Varsinkin alkuaikoina Leino oli ahkera kirjoittaja. Pääkirjoitusten ja pakinoiden lisäksi Leino kirjoitti Sunnuntaihin runsaasti kirjallisuus- ja teatteriarvosteluja, kuvauksia aikalaiskirjailijoista, runoja, runokäännöksiä, katkelmia tulevista teoksista sekä erilaisia pieniä kannanottoja tai muisteluita. Myös lehden tilausilmoitukset ja toimituksen nimiin merkityt kirjoitukset lienevät pääasiassa Leinon käsialaa.

Suomessa niin sanottuna kansan savukkeena. Christides tunnettiin myös merkittävänä hyväntekijänä Helsingin seudulla. Bauters 2003, s. 191 – 192.

¹⁴ Onerva 1979, s. 476.

¹⁵ Sunnuntai 24.6.1916. *Eino Leino: Sunnuntai. Ensimmäisen puolenvuoden päättyessä*. [pääk.]

Aivan todenmukaista kuvaa Sunnuntain kirjoittajakaartista ei Leinon esittämän kuuluisuuksia vilisevän listan perusteella kuitenkaan saa, koska Leino mainitsee luonnollisesti kaikkein kuuluisimmat lehteä avustaneet, riippumatta siitä kuinka monta kirjoitusta he ovat lähettäneet. Useiden kulttuurin mahtinimien, eritoten kuva- ja säveltaiteilijoiden panos lehden sisältöön rajoittui yhteen tai korkeintaan muutamaan kirjoitukseen. Todellisuudessa suurin osa kirjoituksista ei tullut maan arvostetuimpien taiteilijoiden kynistä, vaan kirjoittajat olivat sekalainen joukko kokeneempia kirjailijoita, lehtimiehiä ja myös aivan ensikertalaisia¹⁶. Säännöllisesti kirjoittavia kuuluisuuksiakin joukossa oli, ja he saivat lehden palstoilla näkyvimmän aseman. Erityisesti kirjoittajien listaa kasvattivat erikoisnumerot, joihin oli koottu kirjoituksia kutakin teemanumeroa vastaavien alojen edustajilta. Nämä erikoisnumerot, ennen kaikkea Kalevala- ja Shakespeare-numerot toimivat erityisen hyvin kuuluisien avustajien houkuttimina. Useille erikoisnumeroihin kirjoittaneille ne jäivät ainoiksi esiintymisiksi Sunnuntain sivuilla.

1.2 Teosofinen viikkolehti? – Sunnuntain sijoittuminen aikansa lehtikenttään

Pirkko Leino-Kaukiainen laskee Sunnuntain Suomen lehdistön historiassa kulttuuripoliittisten keskustelulehtien joukkoon, joita Sunnuntain kanssa samaan aikaan ilmestyi yhteensä kuusi. Näistä suomenkielisiä olivat Sunnuntain lisäksi Aika, Valvoja ja Sana.¹⁷

Nuorsuomalaistuneen Valvojan vastapainoksi perustettu kansantajuuteen pyrkivä¹⁸ Aika pyrki tutustuttamaan suomalaisia eurooppalaisiin kulttuurivirtauksiin ja syventämään suomalaiskansallista sivistystä, jota se piti kansan arvokkaimpana omaisuutena.¹⁹ Lehden toimituskunta oli vanhasuomalaista, mutta lehti pyrki olemaan

¹⁶ Onerva 1979, s. 426.

¹⁷ Leino-Kaukiainen 1991, s. 419 – 438. Ruotsinkielisiä kulttuurilehtiä olivat Finsk Tidskrift, Nya Argus ja Östvensk Tidskrift.

¹⁸ Martikainen 2003, s. 2.

¹⁹ Leino-Kaukiainen 1991, s. 421.

puolueeton ja jättäytymään päivänpolitiikan ulkopuolelle,²⁰ vaikkakin Venäjän vallankumouksen jälkeen politiikka ilmestyi myös Ajan palstoille.²¹

Nuorsuomalaisen Valvojan ohjelmana oli Ajan tapaan edistää kansallista sivistystä ja tutustuttaa suomalaisia eurooppalaisiin kulttuurivirtauksiin. Vaikka Valvoja oli luopunut alun perin ohjelmaansa kuuluneesta poliittisen tilanteen seuraamisesta, maailmansodan syttyminen toi politiikan taas sen palstoille. Ulkomaiden tilanteen lisäksi Valvojassa seurattiin myös kotimaan tapahtumia.²² Ajasta poiketen Valvoja ei pyrkinyt olemaan kansantajuinen, se oli akateemikkojen toisille akateemikoille kirjoittama, tieteellistä sävyä suosiva lehti²³.

Sunnuntain aikana ilmestynyt Sana oli vuonna 1914 lakkautetun Sanan nimen ominut kulttuurilehti. Se ei tunnustautunut edeltäjänsä työn jatkajaksi, mutta lehtien sisällöt olivat hyvin samankaltaisia. Uusi Sana keskittyi edeltäjänsä tapaan kirjoituksiin ”humaanisen ja yhteiskunnallisen viljelyksen aloilta”. Vuoden 1917 aikana lehdessä alkoi esiintyä myös valtiollista ja sosiaalista tilannetta arvioivia kirjoituksia. Mikkelissä julkaistu Sana oli kuvituksensa ja lyhyiden katsauksiensa vuoksi kansantajuisempi kuin pääkaupungin kilpailijansa.²⁴

Sunnuntai ei ohjelmansa puolesta poikennut selvästi aikansa muista kulttuurilehdistä. Kuten Aika ja Sana, se oli periaatteessa epäpoliittinen, mutta alkoi käsitellä politiikkaa vuoden 1917 aikana. Ajan ja Sanan tavoin se myös pyrki kansantajuisuuteen. Kaikille neljälle yhteistä oli pyrkimys kansan sivistystason nostoon ja laajentamiseen. Siihen pyrittiin esittelemällä uutta koti- ja ulkomaista taidetta, tieteen saavutuksia ja pitämällä yllä keskustelua sivistyksen kehitystarpeista ja sen suunnasta. Yleistäen voisi sanoa, että Aika oli vanhasuomalaisen, Valvoja nuorsuomalaisen (akateemisen) sivistyneistön lehti. Sanaa on luonnehdittu työväenmieliseksi ja ”vasemmistonuorsuomalaiseksi”, mutta Leino-Kaukiainen määrittää sen vapaamieliseksi ja yleissivistäväksi lehdeksi, jättäen sen

²⁰ Martikainen 2003, s. 2.

²¹ Krogerus 1992, s. 27.

²² Leino-Kaukiainen 1991, s. 423.

²³ Krogerus 1992, s. 25.

²⁴ Leino-Kaukiainen 1991, s. 438. Leino-Kaukiainen ei mainitse sitaatin lähdettä.

vanha-nuorsuomalaisuus –jaon ulkopuolelle.²⁵ Sunnuntai oli myös jaon ulkopuolinen lehti, vaikka sen päätoimittajan menneisyys oletettavasti antoi sille nuorsuomalaisen vivahteen²⁶.

Sunnuntaista tekee aikansa kulttuurilehtiin ja edeltäjiinsä verrattuna erikoisen sen suuntautuminen henkisiin asioihin ja erityisesti teosofiaan. Sunnuntain taustalla ja sen kirjoittajien joukossa oli paljon teosofeja tai teosofiasta kiinnostuneita henkilöitä, ja sille on jäänyt teosofisen lehden jälkimaine²⁷. Se oli osa Suomen sivistyneistön keskuudessa pitkään vaikuttanutta kiinnostusta vaihtoehtoisii henkisiin suuntauksiin ja ihmisen henkisten kykyjen luotaamiseen²⁸.

Eino Leinon ja Sunnuntain teosofisuudesta esiintyy vaihtelevia näkökantoja. Teosofit ovat halunneet korostaa Leinon ja hänen myöhäistuotantonsa teosofisuutta²⁹, akateemiset kirjoittajat, kuten myös Leinon elämäkerran kirjoittaja L. Onerva, taas näkevät varsinaisen teosofian vaikutuksen ylipäänsä mystiikasta kiinnostuneeseen ja uskonnollisesti vapaamieliseen Leinon olleen vähäinen³⁰. Maria-Liisa Kunnas määrittelee teosofian osuuden Sunnuntaissa mielestäni osuvasti: ”Sunnuntai-lehden sisältö ei ole yksiselitteisesti teosofinen, joskin lehden periaatteiden mukaisesti palstatilaa annettiin niin sitä kuin muitakin erilaisia ajatussuuntia varten”³¹. Teosofiaa käsittelevät kirjoitukset eivät ole Sunnuntaissa hallitsevassa asemassa ja lehdessä esiintyy teosofialle aivan vastakkaisiakin mielipiteitä sekä suoraa teosofian kritiikkiä³². Myöskään lehden tilausilmoituksissa tai Leinon lukijoille osoittamissa Sunnuntain linjaa kuvaavissa

²⁵ Leino-Kaukiainen 1991, s. 438. Leino-Kaukiainen ja luonnehdinnan esittäjä Raoul Palmgren tarkoittavat tässä Sanan edeltäjää, mutta oletan, että luonnehdinta pätee myös uuteen Sanaan.

²⁶ Leino oli tiiviissä yhteydessä nuorsuomalaiseen puolueeseen aina vuoteen 1908 asti, ja hänet on laskettu myöhemminä vuosinaankin nuorsuomalaisten riveihin (Mikkola 1992, s. 46; Vares 2000, s. 234). Leinon nuorsuomalaisuus oli kuitenkin enemmän aatteellista kuin poliittista. Käytännön politiikka ja oman toiminnan ja ajattelun rajoittaminen jonkin puolueen asettamiin raameihin oli Leinolle vierasta. Kunnas 1973, s. 43 – 45; Larmola 1990, s. 14.

²⁷ Esimerkiksi Aarre M. Peltonen kutsuu Sunnuntaita ”kirjallis-teosofiseksi viikkolehdeksi”. Peltonen 1977, s. 9.

²⁸ Kulttuuriälymystön henkisestä etsinnästä ks. Sarajas 1961, s. 12 – 13, 95 – 97; Klinge 1972, s. 9 – 28.

²⁹ Ks. esim. Pöyry, Sylvi. Eino Leinon teosofinen kausi. [verkkoaineisto]

³⁰ Kunnas 1972, s. 229; Peltonen 1977, s. 8; Onerva 1979, s. 470.

³¹ Kunnas 1972, s. 302.

³² Sunnuntai 26.11.1916. *Lauri Sauramo*: ”Mysteriot”. Myös esim. Ernst Lampén suhtautuu teosofiaan väheksyvästi. Ks. Sunnuntai 3.12.1916. *Ernst Lampén*: Muutamia sanoja Heikki Kokolle.

kirjoituksissa ei ole mainintoja teosofiasta³³. Silloinkin, kun lehti käsittelee teosofian alaa, ei sävy ole välttämättä saarnaava tai sen käsityksiä tuputtava. Esimerkiksi kun Eino Leino esittelee V. H. Valvanteen lentokirjasta *Kirkko ja uskonto*, hän toteaa Valvanteen kirjasen olevan teosofinen, mutta että ”esitystä voi seurata miltä vilpittömän totuuden etsinnän kannalta hyvänsä, kaikista opinkappaleista vähääkään välittämättä”³⁴.

Kokoavasti voi todeta, että Sunnuntain uskontoa ja sielullisia asioita koskevissa kirjoituksissa hallitseva piirre on uskonnollinen vapaamielisyys ja suvaitsevaisuus. Kirjoittajat eivät edusta mitään selkeää yhteistä koulukuntaa, vaan heidän joukossaan on useiden eri näkökulmien edustajia – myös teosofeja. Lehden palstoilla sallittiin eri näkökantojen dialogi, ja siihen jopa kannustettiin. Ainoa silmiin pistävästi puuttuva näkökanta on nimenomaan virallisen kirkon näkökulma. Kirjoittelun yleisesti valtiokirkon vastainen sävy ei varmastikaan rohkaissut virkapapista kirjoittamaan lehteen, päinvastoin, Sunnuntai herätti kirkollisissa lehdissä voimakkaan vastareaktion³⁵. Syytäkin Sunnuntaissa oli, esimerkiksi lehteen ahkerasti kirjoittaneen Ernst Lampénin³⁶ kirjoitukset hyökkäsivät kursailematta suoraan valtiokirkkoa vastaan³⁷. Syynä virallisen kirkon joutumiseen Sunnuntain kirjoitusten maalitauluksi oli nimenomaan kirkon taantumuksellisuus ja uskonnollinen suvaitsemattomuus. Sunnuntai korosti oman sisäisen totuuden etsimistä ja dogmaattisuuden kyseenalaistamista. Uskontokysymyksistä täytyi voida keskustella vapaasti ja rakentavassa hengessä – ainoa, mitä ei suvaittu, oli suvaitsemattomuus.

Vaikka Sunnuntaita ei ole syytä määritellä teosofiseksi lehdeksi, on kuitenkin vielä korostettava, että henkiset asiat olivat sen palstoilla huomattavassa osassa ja loivat sille muihin kulttuurilehtiin nähden erityisen luonteen. Lehden nimi ja usein mystisyyteenkin kallistuva henkisyys herättivät ihmetystä ainakin Leinon tuttavapiirissä. Akseli Gallen-

³³ Ks. esim. Sunnuntai 5.12.1915. *Eino Leino*: Lukijalle; Sunnuntai 24.6.1916. *Eino Leino*: Sunnuntai. Ensimmäisen puolenvuoden päättyessä. [pääk.]

³⁴ Sunnuntai 11.6.1916. *Eino Leino*: Kirkko ja uskonto. *Väinö Valvanteen lentokirjanen*. [pääk.]

³⁵ Kirkollisen Uusi aika –lehden reaktiosta Sunnuntaihin ks. Sunnuntai 13.2.1916. *Sepeteus*, kanttori: Kanttori Sepeteuksen kirjeitä maailman menosta.

³⁶ Lampén myöh. Lampén-Iso-Keisari (1865 – 1938) oli lehtori, vapaa-ajattelija, lehtimies, aikansa luetuin matkakirjailija ja yksi merkittävimmistä matkailun edistäjistä Suomessa. Kostiainen, s. 714.

³⁷ Ks. esim. Sunnuntai 5.3.1916. *Ernst Lampén*: Uskonnollisia ajankysymyksiä. Kirj. *Viljo Mömmö*; tai Sunnuntai 26.3.1916. *Ernst Lampén*: Pois virasta! [pääk.]

Kallela toivoikin seurattuaan vuoden lehden kehitystä sen jättävän vähitellen viisastelut vähemmälle ja vaihtavan nimensä Maanantaiksi.³⁸ Lehti oli suunnattu kaikille kansanosille uskontokunnasta tai puoluekannasta riippumatta, mutta sen uskonnollinen ja yhteiskunnallinen vapaamielisyys epäilemättä rajoittivat lukijakuntaa.

1.3 Tutkimuskysymys ja -aineisto

Tutkimukseni pääkysymys on, millainen oli Sunnuntai-lehden käsitys sivistyneistöstä, kansasta ja niiden välisestä suhteesta vuosien 1915 – 1918 Suomessa. Tutkin millaisena Sunnuntai näki oman roolinsa sivistyskeskustelussa ja mitä näkökohtia se halusi siinä ajaa. Samalla selvitän millainen maailmankuva ja sivistyskäsitys Sunnuntain sivuilta välittyvät. Tutkimukseni jakautuu kolmeen osaan aihepiirien mukaan. Ensimmäisessä osassa tarkastelen Sunnuntain kirjoittajien maailmankuvaa ja sen keskeisimpiä käsitteitä. Toisessa osassa käsittelen sitä, miten kirjoittajien maailmankuva ja sivistyskäsitys näkyivät heidän kuvassaan yhteiskunnasta ja siinä vaikuttavista ryhmistä. Erityisesti tarkastelen sunnuntailaisten käsitystä sivistyneistön ja kansan suhteesta ja heidän omasta roolistaan tässä jaossa. Kolmannessa osassa tarkastelen Venäjän maaliskuun vallankumouksesta liikkeelle lähtenyt tapahtumasarjaa, jossa Sunnuntain kirjoittajien kansakäsitys ja maailmankuva joutuivat koetukselle. Käsittelen sitä, mitä he ymmärsivät levottomuuksien ja lopulta sodan syiksi ja miten tapahtumat vaikuttivat heidän kuvaansa kansasta ja suomalaisesta yhteiskunnasta.

Sunnuntain ilmestymisaikana Suomi kävi läpi nopean muutoksen Venäjän suuriruhtinaskunnasta itsenäiseksi valtioksi. Venäjän vallankumouksen kaadettua tsaarin maaliskuussa 1917 Suomessa syntyi tilanne, jossa korkein yhteiskunnallinen valta ei ollut kenenkään käsissä, eikä maassa ollut yhtään ryhmittymää, joka olisi voinut ottaa vallan kiistatta itselleen. Maasta puuttui pakkovallan koneisto, ja taho, jolla olisi ollut kiistaton oikeus käyttää sitä. Tämän valtatyhjiön täyttämistä – vallasta päättää syntyvän kansakunnan suunta – syntyi kilpailu, joka johti lopulta kansalaissotaan.³⁹

³⁸ Onerva 1979, s. 463.

³⁹ Kansalaissotaan johtaneesta kehityksestä, ”yhteiskunnan hajoamisesta”, ks. Haapala 1995.

Vuonna 1917 Suomen sisällä oli kaksi ryhmää, jotka pyrkivät auktoriteettiasemaan. Tilanteeseen oli johtanut pitkäaikaisempi yhteiskunnallinen muutos. Muutama vuosikymmen aiemmin porvarillisen sivistyneen luokan vallalle ei olisi löytynyt haastajaa ja sivistyneistö olisi yksin saanut päättää maan suunnasta. Yhteiskunta oli kuitenkin voimakkaassa sisäisessä muutostilassa. Aiemmin pienelle sivistyneelle luokalle kuulunut yhteiskunnallisen vaikuttamisen monopoliasema oli murtunut kansalaisyhteiskunnan synnyn myötä. Kansasta oli tullut poliittinen voimatekijä, joka ei ollut hallittavissa ylempää, ja staattisen sääty-yhteiskunnan säännöt, joiden mukaan yläluokka teki päätökset kansan puolesta, eivät olleet enää päteviä. Tsaarin vallan kaaduttua sivistyneistö joutui tilanteeseen, jossa se joutui konkreettisesti kohtaamaan tämän muutoksen seuraukset. Kansasta oli – sivistyneistön myötävaikutuksella – tullut yhteiskunnallinen vaikuttaja, jolla oli oma tahto.⁴⁰

Sunnuntai-lehteä tutkiessani tutkin sitä, miten ajan sivistynyt luokka, jota Sunnuntain kirjoittajat edustavat, käsitti nämä muutokset ja miten se koetti selittää niitä itselleen ja muille. Muuttiko yhteiskunnallinen muutos kirjoittajien maailmankuvaa, vai saiko se heidät kaivautumaan puolustusasemiin, tarrautumaan entistä kiihkeämmin vanhaan? Mitä arvoja Sunnuntain kirjoittajat halusivat edistää ja säilyttää?

Vaikka Sunnuntaita on käytetty lähteenä useissa kansalaissodan ajan tilannetta koskevissa tutkimuksissa, ei siitä itsestään ole tehty vielä kattavaa tutkimusta. On vaikea sanoa, miksi näin on – onhan Sunnuntain kirjoittajien joukossa useita vuosisadan alun tunnetuimpia kulttuurinimiä. Tutkimattomuus saattaa johtua osittain Sunnuntain liitoksesta teosofiaan. Läheinen liitos uskontokuntaan antanee lehdestä teosofiaan perehtymättömälle tutkijalle vaikeasti lähestyttävän ensivaikutelman. On ehkä helpompaa tarttua uskonnollisesti neutraalimpiin aineistoihin.

Pääsyy lienee kuitenkin Sunnuntaissa itsessään. On vaikeaa löytää näkökulmaa lehteen, joka haluaa olla poliittisesti ja uskonnollisesti puolueeton ja avoin kaikkien näkökantojen edustajille. Sunnuntain monipuolisuus on kuitenkin myös sen etu. Se tarjoaa kattavan ja monitahoisen katsauksen ajan aatteelliseen liikehdintään ja kiinnostuksen kohteisiin:

⁴⁰ Kansalaisyhteiskunnan synnystä ks. Alapuro & Stenius 1989, s. 8 – 52.

nais- ja avioliittokysymykseen, uskonasioihin, kasvatukseen, valtiollisiin asioihin, taiteeseen, filosofiaan ja kirjallisuuteen. Sen kautta välittyy rikas ja monisävyinen kuva siitä, mikä oli suomalaisen sivistyneen luokan käsitys omasta ajastaan. Siten Sunnuntai voi toimia aineistona useille erilaisille kulttuuri- ja aatehistorian, kirjallisuustieteen ja henkilöhistorian tutkimuksille.

Päälähteeni Sunnuntain taustatietojen osalta on L. Onervan laaja Leino-elämäkerta *Eino Leino. Runoilija ja ihminen* (1. painos 1932, käyttämäni painos 1979), joka tarjoaa ainutlaatuista silminnäkiätietoa lehden toimituksen arjesta. Onervan kuvaus Sunnuntaista on viihdyttävää, mutta se on lähinnä Sunnuntain toimituksen tunnelman ja sen päätoimittajan työtapojen kuvausta. Hänen tarjoamansa tieto esimerkiksi lehden lukijakunnasta ja aikalaisvastaanotosta on varsin vähäistä. Lyhyitä mainintoja Sunnuntaista löytyy myös Leinon kirjeistä. Onervalle osoitetut kirjeet on lähetetty Leinon matkoilta, jolloin hän ei ole itse osallistunut toimitustyöhön⁴¹. Muille kuin Onervalle osoitetuissa kirjeissä Leino lähinnä pyytää vastaanottajilta kirjallisia avustuksia lehteensä⁴².

Sunnuntaista on luonnollisesti mainintoja myös muissa Leinon elämäkerroissa, joita on julkaistu useita, esimerkiksi Hannu Mäkelän *Eino Leino: elämä ja runo* (1997), saman tekijän *Nalle ja Moppe. Eino Leinon ja L. Onervan elämä* (2003), Mäkelän romaanimuotoon kirjoittama *Mestari* (1995) sekä Anne Helttusen *Elämä on suuri runo* (2003). Voisikin sanoa, että Leino-tutkimus on viime vuosina elänyt jonkinlaista renessanssia. Uudesta Leino-innostuksesta huolimatta Onervan teos on elämäkerroista edelleen se, johon muut viittaavat, eikä muista löydy uutta olennaista Sunnuntaita koskevaa tietoa. Sunnuntaista on kirjoitettu myös Suomen sanomalehdistön historiassa, mutta senkin tiedot ovat suurimmaksi osaksi peräisin Onervan elämäkerrasta. Tulkitsen asian niin, että Onervan teos on ainoa varteenotettava lähde Sunnuntain toiminnasta.

Akateemista Leino-tutkimusta, erityisesti kirjallisuustieteellistä, on ilmestynyt runsaasti. Tämän tutkimuksen kannalta keskeisin on Maria-Liisa Kunnaksen *Mielikuvien taistelu*

⁴¹ Leino 1960a, s. 141, 144 – 146.

⁴² Leino 1961b, s. 54, 90, 147.

(1972), joka pureutuu Leinon aatetaustaan ja sen vaikutukseen hänen tuotannossaan. Sen lisäksi tutkimukselleni hyödyllisimpiä olivat Kunnaksen *Kansalaissodan kirjalliset rintamat* (1976), joka käsittelee suomalaisten kirjailijoiden toimintaa kansalaissodan ja sen jälkiselvittelyn aikana, erityisesti Eino Leinoon keskittyvä Kunnaksen artikkeli *Eino Leino ja vuosi 1918* (1973), Yrjö Larmolan teos *Poliittinen Eino Leino* (1990), joka keskittyy Leinon routavuosiromaaneihin, sekä Annamari Sarajaksen tutkimus *Viimeiset romantikot* (1962), jossa esitetyn kansakuvan murroksen ajatuksen suora jälkeläinen tämäkin tutkimus on. Mainittava on myös Aarre M. Peltosen useat Leino-tutkimukset mm. *Maan perijät ja Eino Leino* (1977) ja *Perustutkimuksia Eino Leinosta* (1978), hänen toimittamansa Leinon kirje- ja pakinakokoelmat sekä aikalaismuisteluita sisältävä *Eino Leino aikalaistensa silmin* (1958).

Suoraan Leinoon liittymättömistä teoksista ovat tutkimukseni kannata olleet tärkeitä Pertti Haapalan *Kun yhteiskunta hajosi. Suomi 1914 – 1920* (1995), Risto Alapuron, Ilkka Liikasen, Kerstin Smedsin ja Henrik Steniuksen toimittama *Kansa liikkeessä* (1989), sekä Elina Martikaisen Aika-lehden taidekriittikkä käsittelevä pro gradu –tutkielma *Kansan ja sivistyksen nimeen* (2003), jonka voi ajatella olevan tämän tutkimuksen vanhasuomalainen isosisko.

Aineistonani käytän pääasiassa Sunnuntain pääkirjoituksia, jotka edustavat parhaiten lehden käsityksiä⁴³. Muita lehdessä esiintyviä tekstejä käytän, kun niillä on kiinteä yhteys aiemmin pääkirjoituksissa esitettyihin asioihin. Tällaisia tekstejä ovat paitsi muutamat pienemmät artikkelit, myös Eino Leinon lehden alakertaan kirjoittamat pakinat Kanttori Sepeteuksen kirjeitä maailman menosta⁴⁴. Näiden ohella käytän myös lehden etusivun vasemmassa yläkulmassa olevia tilausilmoituksia ja toimituksen tiedonantoja lukijoille.

Leino aloitti pakinointinsa Sepeteuksen nimellä Sunnuntain toisessa numerossa tammikuussa 1916 ja kirjoitti yhteensä yksitoista kirjettä, joista kaksi viimeistä olivat lähinnä lyhyitä tervehdyksiä. Leinon pakinointi oli vilkkainta Sunnuntain ensimmäisinä

⁴³ Eino Leinon Sunnuntaissa ilmestyneitä pääkirjoituksia on julkaistu myös Leinon *Koottujen teosten* kuudennessatoista osassa, johon on koottu Leinon sanomalehtikirjoituksia.

⁴⁴ Leinon Sunnuntaissa ilmestyneet pakinat on julkaistu Aarre M. Peltosen toimittamien Leinon koottujen pakinoiden toisessa osassa.

kuukausina, ja kaiken kaikkiaan seitsemän yhdeksästä pitemmästä kirjeestä ilmestyi Sunnuntain ensimmäisen vuoden aikana. Sunnuntain sivuilla esiintyi Sepeteuksen ohella myös muita Leinon pakinahahmoja. Mikko Vilkastus⁴⁵ teki myöhäisen esiintymisen heinäkuussa 1916 ja Leino kirjoitti lyhyitä tekstejä myös Apotti Coignardin⁴⁶, Tietoniekkan ja Nukkumatin nimillä⁴⁷. Teemu esiintyi Sunnuntain sivuilla maaliskuussa 1917, tsaarinvallan kaatumisen yhteydessä, ja tammikuussa 1918⁴⁸. Tammikuun alussa ilmestyi ensin pieni pakina *Kuninkaissa*, ja toinen, otsikolla *Kansalaissota*, viimeisessä sotaa edeltävässä numerossa. Kanttori Sepeteuksen viimeinen esiintyminen tapahtui 6.1.1918 pienessä tervehdyksessä *Hyvää jatkoa!*.

Valtaosa tutkimukseni näkökulmaan liittyvistä Sunnuntain kirjoituksista on peräisin päätoimittaja Eino Leinon kynästä. Leinon suuri painoarvo johtuu kuitenkin vain tutkimukseni näkökulmasta. Leino oli Sunnuntaissa näkyvä hahmo, mutta ei mitenkään hallitsevassa, saati sitten yksinvaltiaan asemassa. Hänen panoksensa Sunnuntaihin vaihteli kausittain. Esimerkiksi kesällä 1917 Leino poistui Helsingistä useaksi kuukaudeksi jättäen lehden L. Onervan ja Vihtori Kososen harteille⁴⁹. Tällöin Leinon tekstejä ei Sunnuntain sivuilla esiinny. Muutoinkin Leino luovutti pääkirjoituksen paikan vieraileville kirjoittajille useammin kuin tämä tutkimus antaa ymmärtää. Pääosa sivistykseen, kansaan ja sivistyneistöön liittyvistä pääkirjoituksista on kuitenkin Leinon kynästä.

Mitään täysin yhtenäistä ja muuttumatonta ”Sunnuntain linjaa” en pääkirjoituksista yritä etsiä. Tämä johtuu paitsi siitä, että Sunnuntain oli tarkoitus toimia avoimena keskustelufoorumina, johon kuka hyvänsä voisi kirjoittaa ja siten sisälsi useiden eri kirjoittajien kannanottoja, myös siitä, että muuttumatonta linjaa ei ole löydettävissä yksittäisiltä henkilöiltäkään. Esimerkiksi Leinon käsitykset vuoden 1917 nopeasti muuttuvasta tilanteesta ja sen toimijoista vaihtelevat lähes numerosta numeroon.

⁴⁵ Leino pakinoi Mikko Vilkastuksen nimellä Päivälehdessä vuosina 1900 – 1904. Peltonen 1960, s. 14.

⁴⁶ Apotti Coignard’ n nimimerkin Leino poimi Anatole France’ n romaanista Kuningatar Hanhenjalan ravintola. L. Onervan mukaan Leino samaistui hyvin voimakkaasti tähän epikurolaisen ja lempeän kyynisen pappismiehen henkilöhaamoon. Onerva 1979, s. 388.

⁴⁷ Leino 1960b, s. 233 – 235, 268 – 269.

⁴⁸ Teemu taas oli Leinon pakinahahmo vuosina 1905 – 1908 ja 1911 – 1914. Peltonen 1960, s. 17.

⁴⁹ Onerva 1979, s. 472.

Kirjoittajat eivät kirjoita jonkin ennalta päätetyn linjan mukaisesti, vaan he suhteuttavat ympärillään tapahtuvat muutokset heillä olevaan maailmankuvaan⁵⁰, joka toimii heidän tulkintakehyksenään. ”Sunnuntain linja” muodostuu siis vallitsevan tilanteen ja sen muutoksien herättämistä kannanotoista, joita kirjoittajat tekevät omien maailmankuviensa pohjalta. Näin tutkimukseni on Sunnuntain kirjoittajien maailmankuvan tarkastelua.

Maailmankuva ei ole ennalta määrätty, kiveen hakattu kokonaisuus. Se joutuu jatkuvasti koetukselle maailman muuttuessa sen ympärillä. Maailmankuvan painoarvo ja voima verrattuna maailmasta saataviin havaintoihin on kuitenkin hyvin suuri. Siihen sopimattomat tai sen kanssa ristiriidassa olevat havainnot sivuutetaan siihen asti, kunnes toiminta vanhan maailmankuvan pohjalta alkaa muodostua ylivoimaisen vaikeaksi.⁵¹

Markku Envallin mukaan maailmankuvan voimaa selittää ihmisen psykologinen taipumus herkkäuskoisuuteen, ”yleiskuvan pakottava tarve”. Yleiskuvan muodostamisen jälkeen on vaikea hyväksyä sitä horjuttavaa informaatiota. Ihminen haluaa mieluummin uskoa rakentamaansa kokonaisuuteen kuin elää jatkuvan muutoksen alaisena. Psykologisten syiden lisäksi maailmankuvalla on myös yhteisöllisiä tehtäviä, se ”antaa yhteisölle kiinteyttä sekä määrittelee sen asemaa ja etunäkökohtia suhteessa muihin yhteisöihin.”⁵² Samalla se myös erottaa yhteisöjä toisistaan. Erilaiset maailmankuvat, ja kunkin halu pitää omastaan kiinni, vaikeuttavat ihmisten välistä kanssakäymistä ja keskinäistä ymmärrystä. Tutkimukseni onkin osaltaan tutkimusta maailmankuvan voimasta, siitä miten ympärillä tapahtuvia muutoksia tulkitaan niin, että ne sopivat omaksuttuun maailmankuvaan, vähät välittäen niiden ”oikeasta” luonteesta tai muiden niille antamasta merkityksestä.

Maailmankuvan asettaminen tutkimuskohteeksi tarkoittaa sitä, että en tutki Sunnuntain ajan maailmaa sellaisena kuin se oli, vaan sitä mitä sunnuntailaiset siitä ajattelivat. Tutkin miten Sunnuntain kirjoittajat määrittelevät oman paikkansa suhteessa muista

⁵⁰ Markku Envallin mukaan maailmankuvaan kuuluvat ”käsitykset ihmisen, luonnon, kulttuurin, yliluonnollisen ja yhteiskunnan luonteesta ja keskinäissuhteista.” Envall 1989, s. 125. Käytän tässä tutkimuksessa maailmankuvaa ja maailmankatsomusta synonyymeina.

⁵¹ Envall 1989, s. 122. Envall puhuu tieteen maailmankuvista, mutta mielestäni tämä on yleistettävissä maailmankuviin yleensä.

⁵² Envall 1989, s. 120.

vaikuttavista ryhmistä luomiinsa mielikuviin, millaisin käsittein kirjoittajat todellisuutta käsitteellistävät, ja mitä nämä käsitteet pitivät sisällään. Sunnuntain teksteissä esiintyviä ”kansaa” ja ”sivistyneistöä” ei ole todellisuudessa olemassa, ne ovat abstraktioita, mutta silti niillä on suuri merkitys Sunnuntain kirjoittajien maailmankuvassa. Niiden avulla Sunnuntain kirjoittajat määrittävät omaa identiteettiään. Sillä, oliko käsitteillä vastineita ”oikeassa” maailmassa, ei ole tutkimukseni kannalta merkitystä. Tärkeää on sen sijaan se, mikä merkitys niillä oli kirjoittajille. Nämä merkitykset, ei ”todellisuus”, ohjasivat heidän toimintaansa ja ratkaisujaan.

Koska Sunnuntain kirjoittajat kuuluvat sivistyneeseen luokkaan, on Sunnuntain maailmankuvan tutkimus sivistyneistön maailmankuvan tutkimusta. Toisaalta Sunnuntain kirjoittajat, erityisesti Eino Leino, katsoivat olevansa ns. virkasivistyneistön ulkopuolella. He olivat sivistyneitä, eivätkä siten kuuluneet rahvaaseen, mutta he eivät olleet myöskään sivistyneistön valtajoukkoa. Sunnuntailaisten voi katsoa kuuluvan sivistyneistön sisällä vaikuttavaan erityisryhmään, *älymystöön*, jonka ”tehtävä” on haastaa valtaapitävän sivistyneistön maailmankuva.

Sunnuntaista voi löytää useita älymystöläisyydelle ominaisia tunnusmerkkejä.⁵³ Tärkein älymystön piirteistä, tunne tehtävästä puolustaa kulttuuria, oikeutta ja moraalisia arvoja esiintyy Sunnuntaissa vahvana. Sunnuntain kirjoittajat katsovat, että valtaapitävä sivistyneistö ohjaa kansaa, Suomea ja sen kulttuuria väärään suuntaan ja Sunnuntain tehtävä on vastustaa tätä kehitystä. Sunnuntain määrittelemistä älymystön lehdeksi tukee myös se, että sen päätoimittaja Eino Leino, on usein nähty suomalaisen intellektuellin prototyyppinä⁵⁴. Sunnuntain tutkimus liittyy siis myös älymystön ja sivistyneistön suhteeseen sekä älymystön maailmankuvaan.

Tutkimukseni on lopulta myös erilaisten maailmankuvien kohtaamisen tarkastelua. Vuoden 1917 aikana työväestö, joka ei yllättäen jakanutkaan sivistyneistön sivistykselle

⁵³ Koivisto 1996, s. 129. Tunnusmerkkejä ovat Hanne Koiviston mukaan ”kerääntyminen kollektiiviksi, ryhmäksi, tietyn sosiaalisen tilan ja esiintymisfoorumien rakentaminen ympärille toimintakentäksi, lehtien perustaminen mielipiteen ilmaisun kanavaksi, tunne lähetystehtävästä ja kutsumuksesta, halu puolustaa kulttuuria, oikeutta ja muita perusarvoja tai vastustaa niitä uhkaavia tekijöitä, ajatus sitoutumattomuudesta.”

⁵⁴ Ks. esim. Saukkonen 1997, s. 332; Karkama 1997, s. 215.

perustuvaa maailmankuvaa, alkoi liikehtiä täysin vastoin sivistyneistön odotuksia. Sunnuntain sivuilta käy ilmi, miten sivistynyt luokka koetti selittää tuota liikehdintää itselleen oman maailmankuvansa pohjalta. Kirjoitusten kautta tulee selväksi, miten kyvyttömyys ymmärtää vastapuolen käsityksiä johtaa vastakkainasettelun syvenemiseen ja väärinymmärtämisen kierteeseen. Tämä on myös osoitus mielikuvien voimasta ja siitä, miten vaikeaa parhaalla tahdollakaan, jota Sunnuntaista kyllä löytyi, on murtautua oman maailmankuvan ulkopuolelle.

Eino Leino totesi Sunnuntain sivuilla erilaisten näkökulmien suvaitsemisesta ja ymmärtämisestä näin:

”Tahtoisin siis merkitä tosiasiaksi ensimmäisen yleisen säännön kaikkien makukysymysten ratkaisuun nähden: – Se, joka näyttää voivan paremmin ymmärtää muutakin makua kuin omaansa, todistaa jo sillä olevansa korkeammalla kehitystasolla. Jos tämä sääntö tulisi tunnetuksi ja saavuttaisi yleisen hyväksymisen, syntyisi ihmisten kesken arvattavasti yhtä kiiwas ja jalo kilpailu ymmärtää toisiaan kuin nyt on kiiwas ja epäjalo kilpailu olla toisiaan ymmärtämättä.”⁵⁵

Ihmisten toiminnan ja ratkaisujen arvioinnissa heidän maailmankuvansa ja käsityksiensä ymmärtäminen on ratkaiseva tekijä. Niistä perille pääseminen on tämän tutkimuksen pyrkimys.

2 SUNNUNTAIN MAAILMANKUVA

2.1 Sivistys maailmankatsomuksen perustana

”Oltuani nuorempana hyvinkin koneellisen maailmankatsomuksen mies olin sittemmin ruvennut tuotakin elämän selitystapaa epäilemään⁵⁶, päättyen ihmiskuntaan ja sen yksilöihin nähden lähinnä n. s. traagilliseen optimismiin, metafyyllisiin asioihin nähden

⁵⁵ Sunnuntai 23.1.1916. *Sepeteus*, kanttori: Kanttori Sepeteuksen kirjeitä maailman menosta. Harvennus alkuperäinen.

⁵⁶ Leino viittaa tässä kahteen Suomen henkistä elämää muuttaneeseen murrokseen, materialistisen, kehitysoppiin ja luonnontieteeseen perustuvan maailmankatsomuksen omaksumiseen 1880-luvulla, ja sitä seuranneeseen antipositivistiseen, rationalismin rajallisuutta korostavaan vastareaktioon. Aiheesta ks. Klinge 1972, s. 9 – 28.

taas täydelliselle ”emme tiedä” -kannalle. Pitkien sisäisten taisteloiden ja mietiskelyjen jälkeen olin tullut myös omien tuskieni tietä syvemmin muiden ajatuksia tajuamaan.”⁵⁷

Näin määrittelee päätoimittaja Eino Leino omaa elämäkatsomustaan pääkirjoituksessaan *Joulusta jouluuun* joulunumerossa 1916. Päätoimittajan epäilystä ja lopullisten totuuksien saavuttamattomuudesta kumpuava suvaitsevaisuus, useiden eri näkökantojen sietäminen ja ymmärrys, olivat keskeisiä myös Sunnuntain ohjelmassa. Sunnuntaita perustettaessa oli tarkoitus luoda foorumi, jossa eri mielipiteiden edustajat voisivat kirjoittaa suvaitsevaisuuden hengessä: ”että kukin, säilyttäen samalla oman pyhimmän henkilökohtaisen vakaumuksensa, voisi hyvällä omallatunnolla lehteämme kannattaa [...]”. Määräävänä tekijänä lehden ohjelmassa tuli olla ”syvä ja vankkumaton usko ihmisyyteen, ihmisessä piileviin hyvyyden ja rakkauden voimiin sekä kaikkien lempeiden valkeiden valtojen voittoon niin kansoissa kuin yksilöissä”⁵⁸. Lukijoilta pyydettiin, että ”me kaikki, vaikkapa vain kokeeksi, jätämme pois kielteisen puolen itsestämme, koetamme kuunnella mahdollisimman tarkkaan, mitä toisella tai toisella, kenties näennäisesti vastakkaisellakin elämäntotuuden etsijällä voi olla sanottavaa ja sen valossa rehellisesti tarkastaa ja tarkistaa omaa sisintä vakaumustamme.” Pyrkimys oli koota eri näkökantojen, uskontokuntien ja puolueiden kannattajia keskustelemaan tasavertaisina, mitään näkökantaa syrjimättä. Tarkoitus oli avoimin mielin etsiä elämäntotuuksia, joihin kaikki voisivat yhtyä, ja siten täyttää eri ryhmiä erottavia kuiluja. Lukijoiden piti olla valmiita kyseenalaistamaan omat vakiintuneet käsityksensä ja ennakkoluulonsa muita kohtaan. Eri näkökantoihin tutustumisen kautta olisi mahdollista ymmärtää, että eri ryhmien vastakkainasettelu oli vain näennäistä, pintapuolista.⁵⁹ Tarkoitus oli, että Sunnuntai ”käsittelisi ajan vaihtuvia ilmiöitä, kuten taidetta, tiedettä, kirjallisuutta, uskonto-oppia, yhteiskuntaoloja j. n. e. ijaisempien näkökantojen valossa kuin mihin tavallisella jokapäiväisellä sanomalehdistöllä on tilaisuutta”, ”jättäen syrjään kaiken, mikä meitä eroittaa, korostaen kaikkea, mikä meitä yhdistää,”⁶⁰

Sunnuntain toivottiin olevan ”sivistävä, helppotajuinen ja helppohintainen kansanlehti”, joka olisi omalta osaltaan ”mukana uutta henkisesti kehittyneempää, kansallisesti

⁵⁷ Sunnuntai 24.12.1916. *Eino Leino*: Joulusta jouluuun. [pääk.]

⁵⁸ Sunnuntai 5.12.1915. Tilaus-ilmoitus.

⁵⁹ Sunnuntai 5.12.1915. *Eino Leino*: Lukijalle.

valveutuneempaa ja inhimillisesti sopusointuisempaa Suomea rakentamassa”⁶¹.

Tilausilmoituksen mukaan:

”Sunnuntain itsetietoisiiin tarkoitusperiin kuuluu suomalaisuuden sivistyksellinen kokoomus, uskon ja ajatuksen vapaus, inhimillisen yhteenkuuluvaisuustunteen syventäminen ja avartaminen ynnä kansamme kalevalaisuudesta kumpuavien henkisten arvojen kunnioittaminen ja niiden kehittäminen kaikkia kansallisen elämämme eri muotoja vallitsevaksi sisällykseksi. Tämän ohjelmansa toteuttamiseksi koettaa Sunnuntai tutustuttaa lukijoitaan niin monipuolisesti kuin mahdollista ajassa liikkuviin aatevirtauksiin [...]”⁶²

Sunnuntain ohjelman kivijalka on sivistys, jota lehden on tarkoitus levittää helppotajuisessa muodossa koko kansalle. Tiedon levittäminen on tapa myötävaikuttaa lehden kannattamien ajatusten – sivistyksen, inhimillisen yhteenkuuluvaisuuden sekä uskon ja ajatuksen vapauden – voittokulkuun. Lukijoiden tutustuttamisen monipuolisesti ja syvällisesti erilaisiin inhimillisen tiedon ja taiteen aloihin toivotaan paitsi kasvattavan lukijoiden tietomäärää, myös lisäävän heidän välistään suvaitsevaisuutta ja ymmärrystä.

Eino Leino kirjoittaa tiedon levittämisen tärkeydestä pääkirjoituksessaan *Sydämen aateluus*:

”Tietoja, paljon enemmän tietoja me tarvitsemme, oppia, paljon enemmän tietoperäistä oppia kaipaa Suomen kansa, paljon enemmän pään ja järjen valkeutta, valistusta, jos sen mieli kestää kansojen henkisessä kilpailussa. Kuinka voisi muuten ollakaan? Kielteinen epätoivoinen kanta opillisen sivistyksen suhteen merkitsisi samalla koko nykyaikaisen henkisen kehitysviivan kieltämistä, kaikkien sen kauniisti tuikkivien majakoiden sammuttamista, merkitsisi yötä, pimeyttä ja yötäkin pimeämpää obskurantismia.”⁶³

Ihmiskunnan tähän asti saavuttama kehitys on Leinolle korvaamatonta. Kehityksen hedelmien tuominen kansan ulottuville on elintärkeää, koska ilman sivistystä Suomen kansa jää muista kansoista jälkeen – sivistys on kansan kunnan kannalta avainasemassa.

Sivistyksen levittämisen takana on myös halu vastustaa taantumusta ja toimia edistyksen puolestapuhujana. Kansalle levitettävä tieto ei saa olla mitä tahansa. Kansalla on oikeus saada uusinta, tieteellisesti todistettua tietoa. Vain niin on mahdollista murtaa

⁶⁰ Sunnuntai 5.12.1915. Tilaus-ilmoitus.

⁶¹ Sunnuntai 2.7.1916. Sunnuntai.

⁶² Sunnuntai 11.3.1917. Sunnuntai. Toinen vuosikerta.

⁶³ Sunnuntai 19.3.1916. *Eino Leino: Sydämen aateluus*. [pääk.]

pysähtyneiden, muuttumattomien dogmien valta. Kuten Lauri Haarla⁶⁴ toteaa: ”kansansivistyksen edistäjän oikeus ja velvollisuus on levittää tietoja, oikeita tietoja myrskyn uhallakin, jokaisesta ihmiskunnan suurmiehestä, jokaisesta opista, joka tarpeellisen laajan tutkimustyön jälkeen on kokonaisuudessaan valaistu.”⁶⁵ Mitä enemmän kansa saa tietoa ympäröivästä maailmasta ja eri ajatussuunnista, sitä paremmat edellytykset sillä on kyseenalaistaa perinteiset, sen kehitystä hidastavat käsitykset. Tiedon levittämisen pitää ravistella vanhoja, luutuneita käsityksiä, jotka Suomessa ovat vallalla. Kuten Teo Snellman⁶⁶ kirjoittaa, suomalaiset luulevat, ”että tieto on oppilausemien ulkoa osaamista” ja sivistys vanhassa, jo pysähtyneessä perinteessä roikkumista. Yhteiskunnalliset ennakkoluulot ovat Suomessa juurtuneet syvempään kuin missään muualla ja uudistuspyrkimykset pyritään tappamaan heti alkuunsa. Yhteiskunnan voima ei kuitenkaan ole vanhoissa ajatuksissa: ”vanhat kuluneet aatteet, joilla ei ole elinvoimaa, ovat hyljättävät, koska niiden suojissa viihtyy valheellisuus ja suvaitsemattomuus.” Perinteiset aatteet on voitava kyseenalaistaa, jos kansa haluaa edistyä ja menestyä. Taantumukselliset tahot hidastavat kansan kehitystä.⁶⁷

Myös Heikki Kokko⁶⁸ näkee sivistyksen kansan kunnan mittarina. Hän toteaa, että ”Ohut ylimalkaissivistys ja pelkkä puolue-elämä kansallisena ihanteena ovat vielä estäneet tervettä edistyksellistä kansalliselämää meillä kypsymästä.” Ylimalkaissivistyksestä, sivistyksen harrastelusta on vapauduttava ja sidottava sivistäminen tiukemmin käytäntöön. Kokon mukaan nyt eletään suurta ja erinomaista aikaa, joka ehkä merkitsee

⁶⁴ Lauri Haarla (1890 – 1944) oli alun perin opettaja ja koulujohtaja, jonka kansalaissodan kokemukset sysäsivät kirjailijan ja sanomalehtimiehen uralle. Haarla julkaisi parisenkymmentä teosta, joista pääosa oli näytelmiä. Sen lisäksi hän toimi esim. kirjallis-taiteellisen aikakauslehden *Ultran* toimittajana ja kirjallisuus- ja näytelmäarvostelijana useassa lehdessä. Teoksissaan Haarla pohti niitä sosiaalisia ongelmia, joita kansalaissota toi esille, lähinnä ruumiillisen työn tekijöiden ja ”yläluokan” välisiä ristiriitoja. Aleksis Kivistä Martti Merenmaahan, s. 728 – 733.

⁶⁵ Sunnuntai 29.10.1916. *Lauri Haarla*: Mitä kansalle puhutaan. [pääk.]

⁶⁶ Teo Snellman (1894 – 1977) teki pitkän uran ulkoasianministeriön palveluksessa mm. lähetystösihteerinä. Snellman oli myös ahkera sanomalehtimies, hän perusti *Vapaa Suomi* -lehden ja toimi sen päätoimittajana vuosina 1941 – 1944. Lisäksi Snellman oli toimittajana useissa lehdissä, mm. *Yhteistyö*-lehdessä vuosina 1936 – 1937. Snellmanilta julkaistiin myös yhteensä 19 kirjaa, alkupään teokset käsittelevät mm. kielikysymystä ja suomalaista kansallissosialismia, myöhempien vuosien teokset keskittyvät ravintoon ja terveyteen. Nuorteva ja Raitio 1996, s. 191 – 192.

⁶⁷ Sunnuntai 2.7.1916. *Teo Snellman*: Uusi yhteiskunta.

⁶⁸ Heikki Kokko oli Eino Leinon ikätoveri, sanomalehtimies, joka toimi mm. Helsingin Sanomien toimittajana (1905 – 1917), Pohjolan Sanomien (1915 – 1917) ja Kalevan (1917) päätoimittajana. Julkaisi

uuden historiallisen vaiheen syntymistä. Tämä uusi historiallinen vaihe vaatii uudenlaista suhtautumista ja valppautta. ”Joka ei ole hereillä, hän jää jälkeen.” Suomalaiset eivät saa jäädä vain isien töihin tarrautumaan ja rappeutumaan: ”Ei riitä enää ylimalkainen harrastelu ja hyräily.” On tarkasteltava rehellisesti tilannetta ja korjattava jos korjattavaa on. Tähän asti kansansivistystyö on tähännyt ”ylimalkais- ja yleissivistykseen”, on harrastettu suuria, mutta ”kansantaloudelliset harrastukset ja työn merkitys yleensä ovat useimmille meille olleet raskaita, vieraita käsityksiä”. Menestyäkseen kansan on sitouduttava myös käytännön sivistyksen edistämiseen.⁶⁹

Sivistämishalun takana ei kuitenkaan ole vain huoli suomalaisten pärjäämisestä kansojen välisessä kilpailussa. Päätoimittaja Eino Leinon mukaan tiedon levittämällä on syvempikin tarkoitus:

”Täytyyhän meidän uskoa siihen, että opillinen sivistys, että pään ja järjen kehitys tekevät ihmisen myöskin luonteeltaan paremmiksi, että ihmismielen ilkeys, pahuus ja petomaisuus toki useimmissa tapauksissa ainakin johtuvat heidän typeryydestään ja kehittymättömyydestään, ja että järki, kaikkivaltias järki, on opillisen sivistyksen ahjossa käytyään luotu ohjaamaan ihmisiä, ei ainoastaan totuuteen, vaan myöskin oikeuteen, hyvyyteen ja rakkauteen.

Muuten olisi koko nykyaikainen kehitys ja sen tulokset turhia! Muuten olisi turha myös meidän oma tiedonjanoimme, jonka me kuitenkin jokainen tunnemme ja tunnustamme yhdeksi sielumme kauneimmista ja kannattavimmista voimista, turha myöskin sen tyydyttäminen ja asteellinen täyttäminen.”⁷⁰

Tietoa ja sivistystä pitää levittää, koska tiedon lisääntyminen on ensimmäinen askel kohti sydämen sivistystä. Leino haluaa uskoa, että ihmiskunnan historian petomaisuus johtuu vain ihmisten sivistyksen puutteesta. Mitä enemmän ihmiset sivistyvät, sitä epätodennäköisempää on, että he sortuvat raakuuksiin. Tiedon levittäjät ovat siis paitsi tieteellisen kehityksen ja kansan edistymisen, myös inhimillisemmän tulevaisuuden asialla. Levittämällä tietoa he murtavat ennakkoluuloihin perustuvia vastakkainasetteluja ja poistavat ihmisiä erottavia raja-aitoja.

myös Velikulta-pilalehteä. Poliittiselta taustaltaan Kokko oli nuorsuomalainen. Aikalaiskirja. Henkilötietoja nykypolven suomalaisista, s. 232.

⁶⁹ Sunnuntai 18.8.1916. *Heikki Kokko*: Kansallinen kokoomus. [pääk.]

⁷⁰ Sunnuntai 19.3.1916. *Eino Leino*: Sydämen aateluus. [pääk.] Kursivointi alkuperäinen.

Sunnuntaissa halutaan myös korostaa, että tiedon levittäminen ei ole uhka kansan uskonnollisuudelle tai sen moraalille. Lauri Haarlan mukaan tieteelliseen tietoon perehtyneiden harjoittama kansansivistys näyttäytyy konservatiivisten tahojen silmissä arvojen repimisenä, joka rapauttaa kansan uskontoon perustuvaa moraalialia. Haarla haluaa vastustaa tätä käsitystä ja korostaa, että ”tiedon levittäminen on vaara ainoastaan lyhytnäköisille ennakkoluuloille, jäyköille ummehtuneille dogmeille, eikä suinkaan kansan uskonnolliselle tai eettiselle käsitykselle.” Pitkällä aikavälillä oikean tiedon levittäminen on kaikkien etu. Tiede ei voi uhata uskonnon asemaa, koska tieteen kehityksestä huolimatta olemisen alkusyy ja tarkoitus jäävät aina uskonnon selitettäviksi.⁷¹

Toimitussihteeri L. Onervalle kansan sivistäminen ja sen kykyjen kehittäminen on elintärkeää, mutta hän näkee ihmisen tietojen ja taitojen kasvun myös mahdollisena uhkana. Pelkkä ihmisten kykyjen kehittäminen ei ole tarpeeksi: ”Pään viljely ei vielä riitä, sydän ja koko syvempi ihmisyyden on ennen kaikkea viljeltävä.”⁷² Toisin kuin Leinolle, Onervalle tiedon määrän kasvu ei ole suora tie inhimillisyyteen. Suurista kyvyistä voi olla suurta haittaa, jos niitä ohjailee itsekäs ja omaa etua tavoitteleva mieli. Onerva odottaa aikaa, jolloin ihmiset ovat siinä määrin vapautuneita aineellisen kurjuuden kahleista, että voivat kehittää kykyjään täyteen mittaan, mutta ovat samalla ymmärtäneet valjastaa kykynsä yhteisen edun palvelukseen. Tätä uutta aikaa kohti ponnistelun voi aloittaa muutoksella sisimmässään:

”Muistakaamme, että parannamme joka hetki maailmaa parantaessamme itseämme, rakennamme uuden ihmisyyden yhteiskuntaa rakentaessamme oman yksilömme jaloa ihmisyyttä, kohotamme tulevaisuuden tasoa ja siveellistä ihannetta kartuttamalla omaamme.”

Onerva muistuttaa myös, että suurimpana esteenä kansan kehityksen tiellä ovat varallisuuserot. Siksi, vaikka Onerva korostaakin henkisten arvojen ylemmyyttä materialistisiin nähden, on aineellisten olojen parantaminen ainoa tie kohti uutta aikaa.

⁷¹ Sunnuntai 29.10.1916. *Lauri Haarla*: Mitä kansalle puhutaan. [pääk.]

⁷² Sunnuntai 23.7.1916. *L. Onerva*: Kasvatuksen merkityksestä. Eräitä mietelmiä. [pääk.]

Aineellisia uudistuspyrkimyksiä ei tule muitta mutkitta tuomita materialistisiksi, koska ne ovat ensimmäinen askel matkalla henkiseen vapauteen.⁷³

Sunnuntain ohjelman mukaan ihmisellä pitää olla oikeus ilmaista oma mielipiteensä ja luoda oma maailmankatsomuksensa vapaana yleisen mielipiteen painostuksesta. Aatevirtausten esittelyn päämäärä on edistää uskon ja ajatuksen vapautta luomalla mahdollisuuksia kunkin oman, yksilöllisen totuuden etsinnälle. Lehden linjan mukaan ”pieninkin itsekohtaisen ajattelun ja elämäkokemuksen avulla saavutettu totuudenpisara on ihmisyydelle tärkeämpi kuin ne yleisesti tunnustetut ja yleisiksi lauseparsiksi muuttuneet, joiden takaa puuttuu sisäisesti etsivä ja oman etsintänsä mukaan kehittyvä persoonallisuus.”⁷⁴ Päätoimittaja Leino vaatii, että ”on saatava yleisen mielipiteen selviöksi, että yksikin ainoa personallinen sana tai sanankäänne merkitsee enemmän kuin kokonaiset virrat ylimalkaista, muilta opittua parranpärinää, että yksikin ainoa oman henkilökohtaisen kehityksen avulla saavutettu kultamuru on enemmän kuin kokonaiset vuoret muilta lainattua, itsenäisesti muokkaamatonta katinkultaa.” Leino haluaa Sunnuntain olevan mukana itsenäisen ajattelun ja itse löydetyn, omakohtaisen totuuden arvon nostamisessa, ja on ”taipuvainen pitämään sitä sen vielä lähemmin määrittelemättömän, mutta kerta kerralta, viikko viikolta itseään määrittelevän ohjelman pääpykälänä”.⁷⁵ Sunnuntai kannustaa ajattelemaan ja etsimään itse, kyseenalaistamaan vanhoja totuuksia. Perinteisten ajatusten ja uskomusten ulkoluku ei vie kehitystä mihinkään suuntaan.

Kuten tuon ajan sivistyneellä luokalla yleisesti, sivistys on Sunnuntain kirjoittajien maailmankatsomuksen kivijalka⁷⁶. Sen levittämisen kansan keskuuteen nähdään olevan kaikkien kansallisten ja inhimillisten kysymysten ratkaisun avain. Sivistäminen nostaa kansan kilpailukykyä ja turvaa suomalaisten menestyksellisen tulevaisuuden. Samalla tiedon lisääntyminen tasoittaa yhteiskunnan eri ryhmien välisiä ristiriitoja ja yhtenäistää kansaa. Sivistyessään ja kehittyessään kukin suomalainen myötävaikuttaa myös ihmisyyden yleiseen kehitykseen ja inhimillisen yhteenkuuluvaisuuden lisääntymiseen.

⁷³ Sunnuntai 19.11.1916. *L. Onerva*: Uutta aikaa kohti. [pääk.]

⁷⁴ Sunnuntai 5.12.1915. *Eino Leino*: Lukijalle.

Sunnuntain sivistyskäsitys perustuu edistykseen ja ajatuksen vapauteen. Vanhoista, vanhentuneista uskomuksista on uskallettava päästää rohkeasti irti ja luotava oma maailmankatsomus ennakkoluulottomasti. Mitään oppia tai ajatusta ei pidä säilyttää, jos se ei kestä rehellistä, kriittistä tarkastelua. Tarrautuminen vanhoihin aatteisiin pysäyttää kansan kehityksen. Erityisesti Sunnuntaissa korostetaan maailmankatsomuksen henkilökohtaisuuden merkitystä. Kunkin on luotava oma käsityksensä itse hankkimiansa tietojen ja kokemusten kautta, eikä antaa yleisen mielipiteen vaikuttaa arvostelukykyynsä. Sunnuntain toivotaan voivan toimia apukeinona tässä totuuden etsinnässä.

Uskossaan edistykseen ja sivistyksen ja moraalien voimaan Sunnuntai edustaa perinteistä liberalismia, jonka etujoukkona Suomen historiassa on pidetty nuorsuomalaista puoluetta ja eritoten sen stählbergilaista siipeä⁷⁷. Liberalismin maailmankuvan mukaisesti Sunnuntain kirjoittajien maailmankuvan lähtökohta on yksilö ja tämän mahdollisuudet ja oikeudet kehittää itseään. Samoin lehdessä esiintyvä ihmiskuva on liberalismien perinteen mukaisesti optimistinen, ihmisten vapauteen, veljeyteen ja tasa-arvoon perustuva.⁷⁸ Sunnuntain kirjoituksista välittyvä maailmankuva on edistys- ja tiedeuskossaan 1880-lukulainen, mutta se pitää sisällään myös – erityisesti Eino Leinon kohdalla – irrationaalisen, henkisyyttä korostavan pohjavireen. Kirjoittajat ovat poikkeuksetta hylänneet kirkon auktoriteetin, mutteivät välttämättä halua henkiseen etsintään⁷⁹. Lehden suhde uskontoon seuraa liberalismien suvaitsevaista, papiston vanhoillisuutta kritisovaa linjaa, jossa moraalien perusteita haetaan järjestäytyneen uskonnon ulkopuolelta.⁸⁰

Kirjoituksista nousee toistuvasti esille edistyksen käsite. Osa kirjoittajista tarkoittaa edistyksellä tiedollista ja taidollista kehitystä, pysymistä mukana maailman muutoksessa.

⁷⁵ Sunnuntai 12.3.1916. *Eino Leino*: Personallisuuksien kunniaksi. [pääk.]

⁷⁶ Haapala 1995, s. 99 – 100; Martikainen 2003, s. 117.

⁷⁷ Vares 2000, s. 257.

⁷⁸ Länsimaisen liberalismien tunnusmerkit peräisin Vesa Varesken luettelosta. Vares 2000, s. 20 – 21.

⁷⁹ Klinge näkee Leinollakin esiintyvän teosofian rakentuvan tieteelliselle maailmankatsomukselle. Teosofit pyrkivät perustamaan ”tieteellisen uskonnon”, ”yhdistämään ilmoituksellisen ja kokemusperäisen tiedon tuonpuoleisesta”. He osoittivat naturalistien tavoin esim. kristinuskon oppiin, historiaan ja kulttiin liittyviä epäjohdonmukaisuuksia ja tieteellisiä virheitä, mutta eivät halunneet luopua uskostaan yliluonnolliseen, vaan pyrkivät rationalisoimaan sen. Klinge 1972, s. 16 – 17.

⁸⁰ Vares 2000, s. 20 – 21. Sunnuntain käsitys kirkollisten piirien vanhoillisuudesta tulee ilmi esimerkiksi Leinon pakinassa 13.2.1916. *Sepeteus*, kanttori: Kanttori Sepeteuksen kirjeitä maailman menosta.

Heille yhteiskunnan taantumuksellisuus, pysähtyneisyys ja pelonomainen tarrautuminen vanhoihin ajatuksiin on kansallinen onnettomuus. Suomen kansan pitää pysyä kehityksen vauhdissa, muuten se ei pärjää kansojen välisessä kilpailussa. Näin sivistys on vain välinearvo, ja todellinen päämäärä on kansan menestys. Toisaalta sivistyksen ohella Sunnuntain kirjoituksissa keskeisenä arvona tulee esiin myös totuus. Sivistämisen takana ei ole vain ajatus siitä saatavasta hyödystä, vaan halu levittää oikeaa tietoa. Kansan täytyy saada todistettua tietoa, jotta se voisi ponnistella kohti totuutta. Sunnuntain kirjoittajat eivät väitä tietävänsä mikä totuus on, vaan kannustavat sen etsintään – kunkin pitää hakea omaa henkilökohtaista totuuttaan kokemuksensa ja tietojensa avulla, mutta samalla pitää mielensä avoimena muiden näkemyksille. Totuuden etsiminen yhdessä, suvaitsevaisuuden hengessä, on Sunnuntain päämäärä⁸¹.

Eino Leinolle ja L. Onervalle edistys merkitsee myös ihmisen henkistä, inhimillistä kehitystä. Leino toivoo tiedon lisääntymisen johtavan inhimillisempään maailmaan. Onerva haluaa korostaa, että pelkkä tiedollinen kehitys ilman vastaavaa siveellistä kehitystä on uhka. Todellista edistystä on sekä taitojen että sydämen kehitys, ja maailma, jota kohti pyritään, on paitsi tiedollisesti kehittynyt, myös inhimillisesti sopusointuinen. Kehitys, johon ei kuulu inhimillinen yhteenkuuluvaisuus ja huomioonottaminen, on turhaa. Edistyksen pitää ohjata ihmisiä ”ei ainoastaan totuuteen, vaan myöskin oikeuteen, hyvyyteen ja rakkauteen”⁸².

2.2 Takaisin Kalevalaan!

Se sivistys, jota Sunnuntain päätoimittaja Eino Leino halusi levittää, oli kalevalaista, henkisille arvoille perustuvaa, suomalaisten kansanluonteen mukaista sivistystä. Kuten Sunnuntain tilausilmoituksessakin todetaan, yksi sen tarkoituksista oli ”kansamme kalevalaisuudesta kumpuavien henkisten arvojen kunnioittaminen ja niiden kehittäminen kaikkia kansallisen elämämme eri muotoja vallitsevaksi sisällykseksi.”⁸³ Eino Leino

⁸¹ Sivuhuomautuksena mainittakoon, että totuuden etsintä on myös teosofialle ominaista. Teosofian mukaan kaikissa uskonnoissa on osa oikeata tietoa, mutta ne kaikki ovat epätäydellisiä. Teosofian pyrkimys on koota yhteen palasia tästä yksittäisiä uskontoja korkeammasta totuudesta. Klinge 1972, s. 17.

⁸² Sunnuntai 19.3.1916. *Eino Leino: Sydämen aateluus*. [pääk.]

⁸³ Sunnuntai 11.3.1917. Sunnuntai. Toinen vuosikerta.

tarkasteli kalevalaisen sivistyksen ja kalevalaisten arvojen sisällystä ja merkitystä kansan tulevaisuudelle useassa pääkirjoituksessa.

Ensimmäisen kerran Leinon kalevalaisuus nousee esille hänen pääkirjoituksessaan *Sydämen aateluus*. Leinon mukaan suomalaiset etsivät sivistyksellisiä esikuvia väärästä suunnasta. Hän nimittää suomalaisia nousukaskansaksi, joka hakee ihanteensa Euroopasta, vaikka todelliset arvot löytyvät kotimaasta ja sen perinteestä. Vieraille kansoille ja niiden perinteille kumartelevat suomalaiset hylkäävät juurensa ja esivanhempiensa perinnön ja rientävät sokeasti omaksumaan ”muka korkeaa länsi-europalaista sivistystä”, ja ”sen aineellista ja koneellista maailmankatsomusta”⁸⁴. Jos suomalaiset kykenisivät tarkastelemaan eurooppalaista sivistystä selväpäisesti, he huomaisivat, että sen paras ja syvin sisällys on samaa kuin se, mitä ”meidän omat esisämme ja esi-äitimme kaikessa vaatimattomuudessaan ovat meille opettaneet.”⁸⁵

Euroopan sijasta suomalaisten olisi käännettävä katseensa takaisin kalevalaiseen traditioon. Leinon mukaan jokaisella kansalla on oma kansallinen ihanteensa, ja vain pitämällä siitä kiinni kansa voi säilyttää oikeuden omaan kansalliseen elämään. Suomalaisilla nuo ihanteet ovat aina olleet ”puhtaasti henkistä laatua”. Leino toivoo paluuta kansanhengen alkulähteille ja ”siihen sydämen aateluuteen, joka on niin kaukana nykyisen Suomen yleisestä mielipiteestä kuin taivas on maasta erotettu”.⁸⁶

Leinolle Kalevala ei ole vain muinaisjäännöksiä ja näyte kadonneesta korkeakulttuurista, vaan sen elämänohjeet ovat päteviä nykymaailmassakin. Hän toivoo, että kalevalaiset arvot, jotka suomalaisten veressä sykkivät, tulisivat tunnustetuiksi kautta maailman, ja että ”maailman ulkonainenkin meno muodostuisi niiden mukaiseksi.”⁸⁷ Leinon mukaan Suomen kansalle on vähitellen selvinnyt tai on ainakin selviämässä, ettei ”Kalevala ole mikään yksityinen kirjateos, vaan koko tämän rodun syvimmän hengen ja perustavien ominaisuuksien, sen entisen ja nykyisen, vieläpä varmasti tulevaisenkin sielun-elämän

⁸⁴ Leinolle ominaisesta eurooppalaisen kulttuurin ja sitä ihailevien nousukkaiden paheksunnasta ks. myös Kunnas 1972, s. 225 – 228.

⁸⁵ Sunnuntai 11.3.1917. Sunnuntai. Toinen vuosikerta.

⁸⁶ Sunnuntai 19.3.1916. *Eino Leino: Sydämen aateluus*. [pääk.]

⁸⁷ Sunnuntai 27.2.1916. *Eino Leino: Kansallispäivä*. [pääk.]

herkkä heijastelija.” Kalevala on Leinolle Suomen heimon henkinen olemus ja pyhä kirja, jonka kootessaan Lönnrot antoi suomalaiselle kulttuurille pohjan jalkojen alle.⁸⁸

Vuoden 1917 Kalevala-numerossa Leino on mielissään, koska tilanne on kehittynyt hänen toivomaansa suuntaan – kohti kalevalaisuutta. Hän katsoo, että Kalevalaa rakastetaan nyt enemmän kuin koskaan ja kalevalainen sivistys on juurtunut suomalaisiin syvemmin kuin koskaan aiemmin. Leino muistuttaa jälleen, että Kalevalaa ei pidä ajatella vain runokokoelmana, vaan siitä on myös otettava oppia. Leino tarkoittaa

”Kalevalaa laajemmassa merkityksessä, sitä kansallista, sitä sanan parhaassa merkityksessä kalevalaista viljelystyötä, mitä täällä on tehty hamasta muinaisuudesta ja jonka tuloksena on meillä nyt on oma suomalainen sivistyksemme, oma henkinen itsenäisytemme. *Sen* viikko on oikeastaan Kalevala-viikko, *sen* entisistä saavutuksista on meidän myös oppi tulevaisuuteen nähden otettava.”

Kalevala-viikolla pitää palautella mieliin toteutumattomia ja jo toteutettuja sivistystarpeita. Ne pitää toteuttaa Kalevalan hengessä.⁸⁹

Leinon halu rakentaa kansallinen kulttuuri kalevalaiselle pohjalle oli yhteistä kaikille vuosisadan vaihteen Kalevala-henkistä uusromantiikkaa edustaville taiteilijoille. Tavoite nousi uudelleen esille 1910-luvun alussa, jolloin parikymmentä vuotta aiemmin Kalevala-herätyksensä kokeneet taiteilijat koettivat koota uutta kalevalaisen kulttuurin nousua. Perustettiin Kalevalaseura ajamaan kansanrunouden muistomerkiksi suunniteltua Kalevalataloa, tukemaan Suur-Kalevalan valmistumista ja sytyttämään Kalevalainnostusta myös nuoremman taiteilijapolven keskuudessa. Samaan aikaan Leino perusti Helkanäyttämön, kansanomaisuuteen pyrkineen Kalevalan esittämiseen tarkoitettun ulkoilmateatterin. Hannes Sihvo on kutsunut tätä aikaa kalevalaiseksi jälkirenessanssiksi.⁹⁰

Leinon ja hänen aikalaistensa käsitys Kalevalasta kansansielun kuvastajana ja kalevalaisesta ajasta kansallisena ihanteena on osa suomalaisuusliikkeen perinnettä, jota

⁸⁸ Sunnuntai 7.1.1917. *Eino Leino: Kalevalan avain. Pekka Ervastian uusi teos.* [pääk.]

⁸⁹ Sunnuntai 25.2.1917. *Eino Leino: Kansallisviikko. Kalevala kansamme johtotähtenä.* [pääk.] Kursivointi alkuperäinen.

⁹⁰ Sihvo 2003, s. 328 – 329, 394 – 395. Helkanäyttämöstä ks. Onerva 1979, s. 396 – 407.

William A. Wilson on tutkinut teoksessaan *Kalevala ja kansallisuusaate*⁹¹. Hän näkee fennomaanien oppi-isänä saksalaisen nationalistin J. G. Herderin, jonka opit kulkeutuivat suomalaisuusliikkeeseen Turun romantikkojen ja erityisesti Anders Sjögrenin kautta. Leinin käsityksissä kansojen luonteesta ja niiden tehtävästä maailmanhistoriassa näkyy selvänä Herderin vaikutus.

Herderin mukaan ympäristön vaihtelut synnyttävät kansallisia eroja, joita toisistaan poikkeavat historialliset tapahtumat vielä vahvistavat. Näiden yhteisvaikutuksesta kansat kehittyvät erilaisiksi kansallisiksi yksiköiksi, niille kehittyy oma *kansanluonne* tai *kansanhenki*. Koska kahdella kansalla ei ole koskaan samanlaisia ympäröiviä olosuhteita eikä samanlaista historiaa, ei niillä voi myöskään olla samanlaista luonnetta.

Säilyäkseen kansana ja auttaakseen yleistä inhimillistä kehitystä, on kansan pysyttävä uskollisena kansanluonteelleen. Sen täytyy viljellä omaa omaleimaista kulttuuriaan eikä sitä saa pakottaa – eikä sen itse antautua – vieraan kansan mallin mukaiseksi. Jos kansa unohtaa synnynnäisen luonteensa ja yrittää rakentaa kulttuuria muulle kuin omalle pohjalleen se rikkoo vuosisataisen kehityksen ja hajottaa kansan orgaanisen yhteyden. Seurauksena tästä on kansan kulttuurin rappio ja kansakunnan kuolema. Omalle luonteelleen uskollinen kansa sitä vastoin tekee töitä sekä yhtenäisyytensä ja hyvinvointinsa että yleisen sivistyksen puolesta. Kansat etenevät utopistista *ihmisyyden* tilaa kohti, jonne kukin kansa pääsee kehittämällä omaa kulttuuriaan. Kaikilla kansoilla on siis erityinen ”lähetystehtävä”: omia luonteenpiirteitään viljelemällä se tekee oman tehtävänsä matkalla kohti ihmisyyttä. Kaikilla kansoilla on siinä erityinen rooli, jota mikään toinen kansa ei voi suorittaa.

Herderin mukaan kansallishenki ilmenee kansan kielessä ja kansanrunoudessa. Kansanrunous on korkein kielen ilmaisukeino, kansan hienoimpien ja heikoimpien piirteiden ilmaus josta on opittavissa kansan ajattelumalli. Kansanrunoilijat olivat alun perin olleet sopusoinnussa kansansielun ja kulttuurinsa kanssa. He loivat runonsa antamalla kansanhengen vaikuttaa kauttaan ja loivat siten puhtaasti kansallista runoutta.

⁹¹ Herderin käsittelyn lähde Wilson 1985, 21 – 24. Kalevala-kultin syntymisestä ks. Sulkunen 2004, s. 15 – 84.

Puhtaana kansanrunous on säilynyt vain talonpoikien keskuudessa, koska he ovat säilyneet turmeltumattomina ulkomaisilta vaikutteilta.

Leinon tekstissä esiintyvät nousukkuuden ja nousukaskansan käsitteet liittyvät Suomessa 1800-luvun lopulla alkaneeseen sääty-yhteiskunnan purkautumiseen. Vapaan markkinatalouden tulo Suomeen mursi perinteisen säätyrakenteen ja myös uskon ennalta määrättyyn elämään, yhteiskunnan jumalalliseen järjestykseen. Kansa alkoi liikehtiä maantieteellisesti – sadattuhannet maalaiset muuttivat maalta kaupunkiin ja siirtolaisiksi ulkomaille – mutta myös sosiaalisesti. Luokka-asetat sekoittuivat ja yhteiskunta alkoi muuttua. Muutoksen tuoma epävarmuus herätti yläluokan konservatiiviset vaistot, kaipuun vanhoihin hyviin aikoihin, ja sosiaalinen liikkuvuus – nousukkuus – alettiin nähdä moraalisenä tappiona, ihmislunnon heikkenemisenä. Muutos oli jotain mitä yläluokka ei voinut hallita, merkki uudenlaisesta järjestyksestä, jossa sen asema oli epävarma. Siksi siihen suhtauduttiin vihamielisesti.⁹²

Kuva suomalaisista nousukaskansana, joka ei pidä kiinni juuristaan esiintyy Leinolla niinkin aikaisin kuin vuonna 1903:

”Muinoin, jolloin suomalaisilla Kalevala-lauluilla oli kulta-aikansa, olivat ihmisetkin hienoja ja hiljaisia mieleltään. Tätä hienoutta on vielä paljon saloillamme, mutta miten helposti se väistyykään tämän uuden nousukaskulttuurin tieltä, jolta mikään kansa ei voi itseään varjella.”⁹³

Nousukaskulttuurin halveksunta liittyy myös Leinon Jaana Rönty -romaanissa esiintyviin teemoihin. Yrjö Larmolan tulkinnan mukaan romaanissa esiintyy selvänä käsitys, jonka mukaan juurien hylkääminen ja liikkeellelähtö johtaa kansan heikentymiseen. Luonnollisilta sijoiltaan pois joutunut kansa kulkee kohti ”varmaa ja ennakolta määrättyä perikatoa”⁹⁴. Liikkeelle lähtenyt kansa on ”rihkamakansaa”, ”raakaa, röyhkeää ja

⁹² Haapala 2003, s. 160, 164 – 165, 173.

⁹³ Leinon kirje Freya Schoultzille 18.7.1903. Siteerattu Sarajas 1962, s. 146. Kirje löytyy kokonaisuudessaan Leinon koottujen kirjeiden ensimmäisestä osasta. Leino 1961a, s. 163.

⁹⁴ Leino 1998, s. 204.

epärehellistä”, siinä ei ole enää ”korven salskeata kasvua eikä erämaan tyyntä hiljaisuutta”.⁹⁵

Herderin ajatusten yhteys Leinon kalevalaisuuden ihannointiin ja nousukkuuden halveksuntaan on selvä. Leinolle, toisin kuin sivistyneelle yläluokalle yleisesti, nousukkuuden paheksunnassa ei ole kyse yläluokkaisesta konservatiivisuudesta, perinteisen yhteiskunnallisen järjestyksen puolustamisesta. Leinolle nousukkuudella on kaksoismerkitys, se tarkoittaa alueellista ja sosiaalista liikettä maaseutuyhteisöistä kaupunkeihin, mutta ennen kaikkea kulttuurista liikettä. Kansan liikehdintää ei pidä vastustaa sen takia, että vanhat luokkajaottelut hämärtyvät, vaan siksi, että liike on uhka Suomen kansan kalevalaisen kansansielun säilymiselle – ja siten kansan tulevaisuudelle.

Eurooppalaisten virtausten omaksumisen vaarana on suomalaisten kansallishengen hukkuminen. Leino pelkää kansan heikkoutta vastustaa vieraita vaikutteita. Lähtiessään synnyinsijoiltaan kansa joutuu vieraaseen ympäristöön, jossa sen käsitykset ja perinteet näyttävät vanhanaikaisilta. Silloin se on vaarassa hylätä olemuksensa mukaisen suomalaisen, kalevalaisen sivistyksensä, unohtaa perinteensä ja oman kansallisen tehtävänsä. Lähtemällä kalevalaisilta synnyinsijoiltaan tai omaksumalla vieraita ulkomaisia ihanteita kansa vaarantaa yhteyden omaan kansanhenkeensä, jonka mukaan eläminen on ainoa tie kansan onneen. Leino yrittää opastaa suomalaisia harhapoluiltaan kohti oikeaa tietä. Oman perinteen unohtaminen ja antautuminen vieraiden vaikutteiden vietäväksi ei ole hänestä paheksuttavaa, vaan todellinen vaara. Liian pitkälle menevä eurooppalaistuminen hukuttaa suomalaisten todellisen luonteen. Jos suomalaiset unohtavat kansanhenkensä, on se korvaamaton vahinko paitsi Suomen kansalle, myös koko ihmiskunnalle. Suomen kansalla on oma kansallinen tehtävänsä, jota mikään muu kansa ei voi suorittaa. Kadottaessaan luonteensa Suomen kansa kadottaa myös tulevaisuutensa. Ainoa tie menestykseen on paluu kansanperinteen, kalevalaisen sivistyksen äärelle.

⁹⁵ Larmola 1990, s. 235. Sitaatit Leino 1998, s. 240. Larmolan tavoin Leinoa on tulkinut myös Maria-Liisa Kunnas. Ks. Kunnas 1972, s. 200.

Leinon Kalevala-innostukseen liittyy olennaisesti myös hänelle tyypillinen länsimaisen, materialistisen sivistyksen halveksunta. Leinon silmissä 1900-luvun Euroopalle on ominaista yleinen rappio ja hän näkee juuri materialismin ylivallan syynä vallitsevaan kulttuurin rappiotilaan.⁹⁶ Joulukuussa 1917 Leino näkee materialismin myös maailmansodan alkusyynä:

”Pessimistisinkään meistä tuskin lienee sitä (ihmiskuntaa MP) niin julmaksi, niin raa’aksi, niin petomaiseksi, sanalla sanoen niin epäinhimilliseksi kuvitellut. Ja monet meistä huomasivat silloin kauhulla, että koko nykyaikainen sivistys oli mennyt harhaan, että n.s. luonnontieteellinen maailmankatsomus – tai mekaaninen tai materialistinen, miksi sitä sanottaneenkin – oli ihmisen, elävän ihmisen, koneiden, myöskin hirvittävien murhakoneiden ylivaltaan orjuuttanut, että pelkkä aineellisten etujen tavoittelemisen oli saattanut kansat ase kädessä kylmien kauppa- ja teollisuus-etujensa puolesta taistelemaan ja että yksipuolinen isänmaan rakkaus ilman sitä täydentävää ja avartavaa ihmisyudentuntoa oli saanut heidät kuin sudet toisiaan raatelemaan.”⁹⁷

Maailmansota oli osoitus siitä, mihin luonnontieteellinen maailmankatsomus, materialismi ja nationalismi johtavat⁹⁸. Se, mitä oli luultu sivistykseksi, olikin polku tuhoon ja hävitykseen. Kehitys ei ollut johtanut ihmisten petomaisuuden vähenemiseen, kuten Leino oli toivonut. Aineellisten etujen perässä juostessaan ihmiset olivat unohtaneet sydämen sivistyksen. Ihmiskunnan kasvaneet kyvyt olivat johtaneet vain entistä suurempaan hävitykseen, koska kykyjä oli ohjaamassa itsekäs ja omaa etuaan tavoitteleva mieli.

Leino julistaa, että hän ei halua olla eurooppalaisen – niin sanotun – sivistyksen kanssa enää missään tekemisissä: ”Omasta puolestani myönnän tällä hetkellä vihaavani, kammoavani ja ylenkatsovani koko nykyistä europalaista sivistyspiiriä siihen määrään, että pidän mitä suurimpana häpeänä tätä meidän kansallista pakkoamme pyytää sen

⁹⁶ Leinon antimaterialismista ks. Kunnas 1972, s. 222 – 229. Päätoimittajan antimaterialismista huolimatta Sunnuntain ei ollut tarkoitus hyljeksiä myöskään elämän aineellista puolta. Kuten Leino itse totesi Sunnuntain ensimmäisessä joulunumerossa, lehden tuli olla ”henkinen, mutta ei silti suinkaan elämän aineellisia arvoja halveksiva” (Sunnuntai 24.12.1916. *Eino Leino: Joulusta jouluun*. [pääk.]). Lehden ohjelmassa kauppa ja teollisuus esitettiin tasa-arvoisessa asemassa henkisempien aatteiden rinnalla (ks. esim. Sunnuntai 11.3.1917. Sunnuntai. Toinen vuosikerta.). Ohjelman toteuttamiseksi Sunnuntaissa julkaistiin useita taloutta koskevia pääkirjoituksia (Esim. Sunnuntai 9.7.1916: *K. Kytömaa*. Taloudellisen toiminnan järjestäminen. [pääk.]) ja jopa erillinen Liikenumero.

⁹⁷ Sunnuntai 9.12.1917. *Eino Leino: Rauha*. I. Piirteitä henkisestä kehityksestämme. [pääk.]

⁹⁸ Leino esittää materialismin ja koneellisen maailmankatsomuksen sodan alkusyynä myös kanttori Sepeteuksen pakinoissa. Sunnuntai 22.4.1917. *Sepeteus*, kanttori: Kanttori Sepeteuksen kirjeitä maailman menosta.

valtiollisilta edustajilta vahvistusta kalevalaisen kansanhengen ulkopuolisellekaan itsenäisyydelle.” Leinolle maailma, joka vannoo materialismin nimeen, jossa kaikkein häikäilemättömimmät ja itsekkäimmät menestyvät, ei voi koskaan rauhoittua. Siispä ulospääsyä nykyisestä tilanteesta on etsittävä eurooppalaisen sivistyksen ulkopuolelta:

”Mutta onhan maailmassa muutakin sivistystä kuin nykyinen euroalainen. Onhan ollut kautta kaikkien aikakausien muutakin kulttuuria kuin se, jonka viimeisen sanan ovat aina kärjistyneempi aineellinen kilpailu ja aina täydellisemmät murha-aseet muodostaneet. On ollut tietäjiä ja taitajia, on ollut uskojia ja suuria uskonnonperustajia. Sitä ei ole vain myönnetty kulttuuriksi.[...] Siinä suhteessa on koko henkinen maailma ollut vanhan japanin, vanhan kalevalaisen – tai intialaisen – kansanhengen asemassa. Vasta sen aseettomaan voittokulkuun maailmassa perustuvat meidän ikuisen rauhan toivomme ja odotuksemme.”⁹⁹

Eurooppalainen sivistys, jonka matkimisesta Leino nousukkaita syyttää, ei ollut vienyt maailmaa onnen ja rauhan aikakauteen, vaan ennennäkemättömään hävitykseen. Leino esittää eurooppalaisen sivistyksen vaihtoehdoksi kääntymistä vanhojen henkisempien kulttuurien puoleen, joista yksi esimerkki on kalevalainen kulttuuri.

Leinon kalevalaisuuden ihannoinnin voi siis tulkita olevan paitsi kansallisromantiikkaa, myös materialismin vastustusta, vastareaktio vallitsevalle aineelliselle aikakaudelle. Eurooppalainen, mekaaninen ja materialistinen sivistys on tunkeutunut henkiseen elämään, tehnyt elämästä koneellista, kaavamaisista ja muuttanut ihmiset ”tehdastuotteiksi”¹⁰⁰. Paluu kalevalaiseen sivistykseen on yritys kääntää kehityksen rattaita. On palattava aikaan, jota materialistinen sivistys ei vielä ollut päässyt turmelemaan, kalevalaiseen maailmankatsomukseen, jonka piirteitä olivat ”usko henkeen, joka kaiken aineen elävöittää”, ”kaiken luonnon suureen yhteenkuuluvaisuuteen”, ja ”epäitsekään rakkauden riemuitsevaan voittoon kadotuksen ja kuolemankin yli”¹⁰¹. Kalevala on vieraan, sisimmältään tyhjän eurooppalaisen sivistyksen vastakohta, aikakausi, joka perustui hengen eikä materian ylivalle.

Leinon kalevalaiseen sivistykseen liittyy kansallisromanttisuuden ohella myös arvoituksellinen henkinen sävy. Kalevala ei ole Leinolle vain kansanrunoutta, vaan se on

⁹⁹ Sunnuntai 23.12.1917. *Eino Leino*: Rauha. 2. Aikakauden näköaloja. [pääk.]

¹⁰⁰ Sunnuntai 12.3.1916. *Eino Leino*: Personallisuuksien kunniaksi. [pääk.]

¹⁰¹ Sunnuntai 25.2.1917. *Eino Leino*: Kansallisviikko. Kalevala kansan johtotähtenä. [pääk.]

myös avain muinaiseen, mystiseen tietoon – hänen kalevalaisuuteensa on kietoutunut kansallisesta perinteestä poikkeava teosofinen sävy. Hannes Sihvon mukaan 1910-luvun kalevalaisessa jälkirenessanssissa oli huomattavaa juuri Kalevalan teosofisen tulkintatavan voimistuminen. Teosofisten tulkitsijoiden johtotähti oli Pekka Ervast, joka kokosi ympärilleen Kalevalan salatieteelliseen sisältöön uskovan kannattajajoukon. Sihvo mainitsee juuri Eino Leinon yhtenä Kalevalan mystiseen puoleen perehtyneistä.¹⁰²

Leinon mystinen Kalevalan lukutapa tulee ilmi hänen arvostelussaan Pekka Ervastin *Kalevalan avain* –teoksesta. Ervast kiinnittää teoksessaan huomion Kalevalan satuihin ja ihmeisiin, jotka oppineet tutkijat yleensä sivuuttavat toisarvoisina. Ervastin mukaan juuri niissä piilee Kalevalan todellinen sisältö. Niistä on löydettävissä ”vanhojen suomalaisten mysteriotietoa näkymättömän maailman salaisuuksista”. Tällä ”salatieteellisellä” lähestymistavallaan Ervast ja häneen yhtyvä Leino haluavat vastata uskontotieteilijöille, nimeltä mainittuna Kaarle Krohnille, jotka näkevät Kalevalassa ”runollisesti verhottua kristin-uskoa” ja uskaltavat jopa väittää, ettei Kalevalan sisältö olisikaan suomalaista alkuperää, vaan lännestä Suomeen tuotua, vieraan hengen tuotetta¹⁰³. Leino asettuu näin vastustamaan Kalevalan tieteellistä tutkimusta, joka uhkasi riistää Kalevalalta sen suomalaisen muinaisen alkuperän ja sen runojen yltä inspiroivan salaperäisyyden hunnun.¹⁰⁴

Leinon lausuu omana mielipiteenään Ervastin teoksesta, että ”se epäilemättä on sana paikallaan, että se varmaan on omiaan Kalevalan yleistä käsitystä meillä sekä syventämään että laajentamaan, ennen kaikkea henkevoittämään”. Hän itse on lukenut teoksen ”mitä suurimmalla mielenkiinnolla, yhtyen täydellisesti sen pääasialliseen, Kalevalaa mystilliseltä kannalta käsittävään sisältöön.”¹⁰⁵

Leinon mystinen Kalevalan tulkitsemistapa tulee esille myös hänen pääkirjoituksessaan *Kansallisviikko*. Siinä Leino erittelee kalevalaista maailmankatsomusta ja siitä

¹⁰² Sihvo 2003, s. 395.

¹⁰³ Tämä ei ollut ainut kerta kun Leino kritisoi Krohnin historiallista Kalevalan tulkintaa. Ks. Kunnas 1972, s. 31. Krohnin Kalevala-tulkintoista ks. Wilson 1985, s. 55 – 76.

¹⁰⁴ Sunnuntai 7.1.1917. *Eino Leino: Kalevalan avain. Pekka Ervastin uusi teos.* [pääk.]

¹⁰⁵ Sunnuntai 7.1.1917. *Eino Leino: Kalevalan avain. Pekka Ervastin uusi teos.* [pääk.]

johdettavia elämänohjeita. Kalevalaisen maailmankatsomuksen piirteitä ovat Leinon mukaan:

”Usko henkeen, joka kaiken aineen elävöittää, usko kaiken luonnon suureen yhteenkuuluvaisuuteen. Usko tietoon suurimpana mahtina maailmassa, usko syntysanaan, joka tietäjästään tekee valtiaan, usko sallimukseen järkähtämättömänä syyn ja seurauksen lakina myöskin siveellisessä maailmassa ja usko epäitsekään rakkauden riemuitsevaan voittoon kadotuksen ja kuolemankin yli.”

Tuosta maailmankatsomuksesta Leino johtaa seuraavat elämänohjeet:

”Uskollisuus itseään, suvaitsevaisuus toisin-ajattelevia kohtaan. Ylevä alistuminen kaikkeuden ikuisten lakien edessä, joita ei voi välttää kukaan kuolevainen, mutta joiden kanssa ristiriitaan joutumista voi välttää, jos on vain niiden salaisuuksiin tunkeutunut. Lempeys, rauhallisuus, ihmis-ystävällisyys, joka käsittää kaiken luomakunnan. Pyrkimys valoon, valistukseen, hengen valtaan aineen yli, aina totuudenmukaisempaan, aina oikeudenmukaisempaan sisäiseen ja ulkonaiseen vapauteen.”

Leinon mukaan ”näiden periaatteiden käytäntöön saattamisesta ja sovelluttamisesta kaikkeen kansalliseen elämäämme riippuu Suomen tulevaisuus, samoin kuin sen mahdollinen merkitys koko ihmiskunnan kehitykselle.”¹⁰⁶

Nationalismin tradition mukaisesti Kalevala oli Leinolle kansansielun peili, siihen oli tallentunut suomalaisten kansanhenki, jonka mukaisesti elämällä oli mahdollista turvata Suomen kansan tulevaisuus. On kuitenkin selvää, että Kalevala ei ollut Leinolle vain kansallista runoutta. Leinolla perinteiseen tulkintatapaan oli kietoutunut paitsi antimaterialistinen, myös teosofinen, salatieteellinen sävy. Kalevala ei ollut vain Suomen kansan pyhä kirja, vaan siitä oli löydettävissä salattuja, kaikille yhteisiä totuuksia, jotka olivat tärkeitä koko ihmisyydelle.

Leinon kalevalaisuuden ihannointi ei ole yksinvaltainen suuntaus Sunnuntain sivuilla. Ernst Lampén tarjoaa vastapainoa Leinon ajatuksille pääkirjoituksessaan ”*Löyhyys ja luonteettomuus*”. Hän ei allekirjoita Leinon ihannetta menneisyudessa eläneestä kalevalaisesta kansasta ja toivoa paluusta kalevalaisuuteen:

¹⁰⁶ Sunnuntai 25.2.1917. *Eino Leino*: Kansallisviikko. Kalevala kansan johtotähtenä. [pääk.] Kursivointi alkuperäinen.

”Mikäli minä olen ymmärtänyt tätä elämää, ovat vanhan ajan miehet olleet heikompia, laiskempia ja huolimattomampia kuin nykykansa. Missä vanhan kansan tavat vallitsevat, siellä vallitsee myöskin unteluus, yrittelemättömyys, saamattomuus ja tietämättömyys. En minä vaan missään nimessä tahtoisi Suomelle takaisin yhtään edesmennyttä aikakautta.”

Lampénin mukaan menneisyyttä on turha toivoa takaisin, koska asiat ovat nyt paremmin kuin koskaan aiemmin. Kansa ei ole ehkä täydellistä, mutta se on kuitenkin sivistyneempää kuin menneisydessä. Sen sijaan, että haikailtaisiin takaisin menneitä aikoja, pitäisi olla tyytyväinen siitä, mitä on saavutettu. Sivistymisen kautta kansa on alkanut pudistella harteiltaan vanhoja, perinteisiä ominaisuuksiaan.¹⁰⁷

Lampénin satiirinen kirjoitus tuntuu ensi näkemältä olevan ristiriidassa päätoimittaja Leinon kalevalaisuuden kanssa, mutta tarkkaan ottaen näin ei ole. Leinokin on opillisen sivistyksen levittämisen ja edistyksen innokas kannattaja, ja tietämättömyyden vastustaja. Kalevalaisuus ei tarkoita hänelle kehityksen pysäyttämistä ja ihmisten ajamista takaisin metsiin luonnollisen elämäntavan pariin. Kalevalainen sivistys ei ole taantumusta, se ei merkitse menneiden aikojen tietojen ja taitojen ihannointia. Päinvastoin, Leinolle kalevalainen sivistys on sitä, mitä yleensä ei huomata sisällyttää sivistyksen käsitteeseen. Se tarkoittaa niitä periaatteita ja elämänohjeita, *joiden mukaan kehitystä on ohjattava* – inhimillisyyttä, suvaitsevaisuutta ja oman edun tavoittelemisen unohtamista, henkistä sivistystä.

2.3 Kansallinen yhtenäisyys

Kolmas hallitseva teema Sunnuntain alkupuolen kirjoituksissa on huoli kansallisista erimielisyyksistä. Puoluepolitiikan ulkopuolelle asetunut Sunnuntai koettaa ajaa kansallisen yhtenäisyyden asiaa ja avata kansalaisten silmät puolueriitojen toisarvoisuudelle. Sunnuntain tarkoitus on murtaa vanhat puoluerajat ja muodostaa ”sivistyksellinen kokoomus kansallisen yhtenäisysharrastuksemme ympärille”¹⁰⁸. Tämä ”kansallinen kokoomus” pitää luoda kalevalaisen maailmankatsomuksen pohjalta¹⁰⁹.

¹⁰⁷ Sunnuntai 12.11.1916. *Ernst Lampén*: ”Löyhyys ja luonteettomuus” [pääk.]

¹⁰⁸ Sunnuntai 8.4.1917. Sunnuntai. Toinen vuosikerta.

¹⁰⁹ Sunnuntai 1.4.1917. Sunnuntai. Uusi aika, uudet vaatimukset. Kursivointi alkuperäinen.

Eino Leino kokoaa kansaa yhteen Kalevalan ympärille. Hän korostaa, että suomalaiset ovat vanha kansa, jolla on kunniakas menneisyys. Leinolle Kalevala on esimerkki siitä, mihin Suomen kansa voimansa yhdistäneenä pystyy. Keskinäinen riitely on turhaa, koska kaikki ovat kuitenkin suomalaisia, yhtä kansaa. Leino esittää ajatuksensa Suomen kansan yhdistymisestä Kalevalan hengessä vuoden 1916 Kalevala-numeron pääkirjoituksessa:

”Juuri sitä varten ovat kansallispäivät olemassa, että kansalaiset sellaisina päivinä voivat omat sisäiset eripuraisuutensa unohtaa ja tuntea ainakin tuokioksi kuuluvansa suurempaan ja itseään ijaaisempään yhteyteen. Kansoilla on silloin tarve kokoontua jonkun kalleuden, jonkun kaikille yhteisen aarteen ja pyhän lippaan ympärille.”

Leinolle tuo kaikille yhteinen kalleus on Kalevala. Se ei ole vain kokoelma kansanrunoutta, vaan koko kansan kirja, kansan itsensä tekemä kuvastin, joka kertoo millainen Suomen kansa on. Tärkeää on, että *Kalevalan loi koko Suomen kansa yhdessä*. Nämä runot luoneita sopusointuisia ja hengeltään hienoja ja herkistyneitä esivanhempia ”nykyisten aikojen eksyväiset etsiskeleväiset lapset” voivat katsoa hartaan kunnioittavasti.¹¹⁰

Leino erittelee tarkemmin Kalevalan merkitystä suomalaisille myös Pekka Ervastian *Kalevalan avain* –teoksen esittelyssään. Samalla hän pureutuu 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun henkiseen kehitykseen. Leinon mukaan Kalevala on Suomen heimon henkinen olemus ja pyhä kirja, jonka kootessaan Lönnrot antoi suomalaiselle kulttuurille pohjan jalkojen alle. Vuosikymmenten saatossa suomalaisten yhteinen perintö pääsi unohtumaan politiikan ja puolue-elämän noustessa etualalle. Kalevalasta tuli kappale väistyvää kansallista romantiikkaa, kiinnostava vain kansatieteellisessä mielessä. Käännös Kalevalan uuden ymmärtämisen suuntaan tapahtui 1890-luvulla ilmapiirin muuttuessa mystilliseksi, uusromanttiseksi. Taiteilijoiden syventyessä kansanhenkeen heidän oli mahdotonta sivuuttaa Kalevalaa ja siihen paneutuessaan he lähestyivät Suomen sydäntä. Tieteelliset tahot olivat hitaampia heräämään, mutta nyt, Leinosta tuntuu, on uusi aika koittamassa. Yhä laajemmissa piireissä ja yhä yleisemmin on Kalevalaa alettu juhliä suomalaisten kansalliskirjana ja sen ilmestymispäivää kansallispäivänä. Leino uskoo, että

¹¹⁰ Sunnuntai 27.2.1916. *Eino Leino*: Kansallispäivä. [pääk.]

”maamme seisoo uuden kansallisen herätyksen kynnyksellä ja että tuo herätys tulee olemaan sisimmältä hengeltään kalevalainen.”¹¹¹

Leino jatkaa edellisen kirjoituksen linjoilla – ja lyö lisää löylyä – vuoden 1917 Kalevala-numeron pääkirjoituksessa. Kun vuotta aiemmin Leino saattoi puhua kansallispäivästä, voi vuonna 1917 puhua jo kansallisviikosta, niin nopeaa Kalevalan isänmaallisen arvon ja siinä esiintyvien elämänarvojen yleisen tunnustamisen kehitys on ollut. Leino katsoo taaksepäin kansallisen yhtenäisyyden ja kolmen suomalaisen suurmiehen, Lönnrotin, Snellmanin ja Runebergin aikoihin. Vanhasuomalaisten ”Takaisin Snellmaniin!” – tunnuslausetta mukaillen Leino haluaa nostaa Elias Lönnrotin uuden kansallisen yhtenäisyyden symboliksi. Lönnrot ei Leinon mielestä ole soveltunut minkään puolueen tunnukseksi, koska hän oli koko Suomen yhteistä omaisuutta. Kansallisen yhtenäisyyden ajamiseen häntä ja hänen Kalevalaansa sen sijaan saattoi käyttää, ”mutta ei kukaan meistä puolue-ihmisenä, ainoastaan ihmisenä, ei vihaajana, vaan rakastajana, ei hävittäjänä, vaan rakentajana, eikä oman pikkuitsekkään minuutensa palvelukseen vaan palvelemaan koko maata, koko kansaa ja ihmisyyttä.” Leino on paitsi kansan yhtenäisyyden, myös ihmisyyden asialla kansalliskiihkoa ja vastakkainasetteluja vastaan. Edes kansalliset edut eivät saa johdattaa harhaan ”ihmis-oikeuksien ja ihmis-velvollisuuksien” tasa-arvoisen toteuttamisen polulta:

”me emme saa tuijottaa itseämme sokeiksi omaan kansalliseen erikoisuuteemme, yhtä vähän kuin sen erikoistehtäviinkään [...] Älköön maamme yleinen mielipide milloinkaan antako hetkellisen, vaikkakin kultaisena kangastelevan kansallisen edunkaan vuoksi maiden johtotähtien itseään harhaan johdattaa.”¹¹²

Kuten Leino toteaa vuoden 1916 joulunumerossa, Sunnuntain on tarkoitus olla ”kansallinen, mutta samalla tähtäävä yleisinhimillisiin päämääriin”¹¹³. Kansallisen yhtenäisyyden kannattaminen ei tarkoita kansalliskiihkoa, eikä Kalevalan nimissä toteutettu yhtenäisyys koske vain yksittäisiä ihmisiä ja yhtä kansaa, vaan koko ihmiskuntaa.

¹¹¹ Sunnuntai 7.1.1917. *Eino Leino: Kalevalan avain. Pekka Ervastin uusi teos.* [pääk.]

¹¹² Sunnuntai 25.2.1917 *Eino Leino: Kansallisviikko. Kalevala kansan johtotähtenä.*[pääk.]

¹¹³ Sunnuntai 24.12.1916. *Eino Leino: Joulusta joulun.* [pääk.]

Leinon Kalevala-kirjoitukset eivät olleet mikään yksinäinen ilmiö aikansa lehtikirjoittelussa. Suomen lehdistö piti Kalevalaa esillä koko sortovuosien ajan, erityisesti Kalevalaan liittyvinä juhlapäivinä. Tärkeimpiä näistä olivat Kalevalan 75- ja 80-vuotispäivät vuosina 1910 ja 1915. Laaja lehtikirjoittelu toisti jo aikaisempien vuosien näkemyksiä Kalevalasta tahrattoman kansansielun peilinä ja suomalaisen kulttuurin kulmakivenä, teoksena, joka oli nostanut Suomen eurooppalaisten sivistyskansojen joukkoon. Kansa, joka oli pystynyt luomaan jotain niin suurta kuin Kalevalan, ei voisi sortua taistelussaan kulttuurinsa ja sivistyksensä puolesta.¹¹⁴

Leinon mielipide Kalevalasta kansallisena ihanteena oli keskeinen osa hänen maailmankatsomustaan koko hänen elämänsä ajan¹¹⁵. Vaikka Leino muun sivistyneistön tavoin koki 1900-luvun alussa syvän pettymyksen kansaan ja siitä luomaansa kalevalaiseen ihannekuvaan¹¹⁶, ei pettymys merkinnyt ihanteiden hylkäämistä. Kuten muutkin kansallisromantiikan sukupolven edustajat, jotka palasivat uudestaan ja uudestaan nuoruutensa karjalais-kalevalaiseen idealismiin¹¹⁷, myös Leino koetti palauttaa uskoa vanhaan kansakuvaansa jo pian suurlakon ja Hakaniemen mellakan tomun laskeuduttua¹¹⁸. Sunnuntain kirjoituksiin mennessä usko ihanteeseen, joskaan ei välttämättä sen toteutumiseen, oli jo täysin palautunut. Vaikka kalevalainen, yhtenäinen kansa ei ehkä ollutkaan todellisuutta, oli se edelleen ihannekuva, jota kohti oli pyrittävä. Kalevalaisten arvojen hyväksyminen yhteiseksi arvopohjaksi olisi tie kansan – ja lopulta koko ihmiskunnan – yhtenäisyyteen ja onnelliseen tulevaisuuteen.

Myös Heikki Kokko kirjoittaa kansallisen yhtenäisyyden puolesta. Hän vastustaa vanhentunutta puoluejakoa ja puoluepolitiikkaa, joka hajottaa kansaa. Puolueriidat tulisi unohtaa ja yhdistyä kansalliseksi kokoomukseksi päättämään kansakunnan tulevaisuudesta.

¹¹⁴ Wilson 1985, s. 48.

¹¹⁵ Leinon Kalevala-innostuksen heräämisestä ks. Onerva 1979, s. 117 – 121.

¹¹⁶ Pettymyksestä, jolle on vakiintunut kansakuvan murroksen nimi, enemmän Annamari Sarajaksen teoksessa *Viimeiset romantikot* (s. 93 – 178). Sarajakseen viitataan tai samankaltaisia ajatuksia esitetään useissa myöhemmissä tutkimuksissa. Ks. esim. Kunnas 1972, s. 195 – 199; Kunnas 1976, s. 97; Karkama & Koivisto 1997, s. 17 – 19; Mikkeli 1997, s. 318 – 319.

¹¹⁷ Sarajas 1962, s. 96 – 97.

¹¹⁸ Sarajas 1962, s. 159.

Kokon pääkirjoitus *Uusia uria* käsittelee kansallista yhtenäisyyttä puoluejaon kautta. Hän näkee vanhat puolueuudostelmat menneen ajan jäänteinä ja toivoo niiden murtuvan ja tekevän tilaa uudelle järjestykselle. Kun vanhat jo epäolennaisiin tarpeisiin vastaamaan luodut puolueet häviävät, on kenttä tyhjä, ja kansalaiset voivat muodostaa kansallisen kokoomuksen¹¹⁹ ajamaan koko kansakunnalle yhteisiä tavoitteita. Puolueriidat tulee unohtaa, koska keskinäinen riitely ajaa vain venäläisen hallinnon asiaa. Kokko odottaa uutta aikaa, hän uskoo, että Suomessa on kyllästytty pysähtyneeseen yhteiskunnalliseen tilaan ja ollaan valmiita johonkin uuteen, seistään uuden ajan kynnyksellä. Hän uskoo, että edessä on tiukemman kansallisen yhteenkuuluvaisuuden aika.¹²⁰

Kokko kirjoittaa odotettavissa olevasta uuden poliittisen polven esiinmarssista, joka murtaa vanhat puoluerajat. Hän katsoo, että nykyinen puoluejako on jäännös edellisen sukupolven ajalta, ja pysyäkseen elinvoimaisena puolue-elämän on uudistuttava. Molemmilla suomalaisissa puolueissa nuoriso on enemmistönä, mutta ohjukset vanhoilla. Vanhat kehottavat tyytymään oloihin, mutta kuten aina, nuorilla on omat ajatuksensa. Nuori, aiempaakin suomalaisempi polvi, ei halua jäädä suomalaisille ominaisen orjatunteen vangiksi. Ohjelmat ja puolueet eivät ole ikuisia, vaan aikansa ja olosuhteittensa luomuksia ja Kokon mukaan nuorilla on tarve tuntea, että vanhat puoluekarsinat lahoavat. Nuoriso tuntee itsessään olevan henkeä, jota ilman parhaatkin ohjelmat ovat vain koruja, ja tuntee että aloite on siirtymässä sen käsiin.¹²¹

Kokko kritisoi puoluelehtien riidankylvöä ja yrittää kääntää kansalaisten huomion olennaiseen pääkirjoituksessaan *Katsaus kansalliseen arkielämäämme*. Hän viittaa äskettäin vietettyyn Suomen kansakoulun 50-vuotisjuhlaan ja J.W. Snellmanin 110-vuotispäivään, jotka innostivat Suomen julkisen sanan juhlallisiin isänmaallisiin sanoihin. Juhlien jälkeen sanomalehdet kuitenkin palasivat vikkelästi vanhoihin tapoihinsa –

¹¹⁹ Kansallisen kokoomuksen muodostaminen oli suomalaisen puolueen tavoitteena pitkin 1910-lukua. Suomalaisen puolueen piirissä sillä tarkoitettiin kuitenkin vain suomalaisten porvarillisten puolueiden yhdistymistä. Nuorsuomalaiset, joihin Kokkokin kuului, pitivät vuoden 1916 vaaleissa etusijalla kaikkien puolueitten vaaliliittoa, joka kuitenkin kariutui sosiaalidemokraattien ja maalaisliiton vastustukseen. Salokorpi 1988, s. 138 – 139.

¹²⁰ Sunnuntai 9.1.1916. *Heikki Kokko*: Uusia uria. [pääk.]

¹²¹ Sunnuntai 9.1.1916. *Heikki Kokko*: Uusia uria. [pääk.]

lietsomaan puolueriitoja. Lähestyvät eduskuntavaalit ovat sytyttäneet kaikkien sodan kaikkia vastaan:

”Yli Suomen käy taas vimmatu ajojahti. Kaikkia huonoja intohimoja: epäluuloja itsekkyyttä, vihaa, kateutta, panettelua ja vääristelyä kylvävät monet puoluelehdet ja arv. herrat toimittajat luulevat näin tekevänsä ’suuren palveluksen puolueelle ja isänmaalle’”.

Kokko huomauttaa, että puolue ja isänmaa ovat kuitenkin kaksi eri asiaa, on mahdotonta ajaa yhtä aikaa sekä puolueen että isänmaan etua. Puolueet tekevät vaalityötä isänmaan nimessä, mutta niiden todellinen kannustin on puolueen hyöty. Vaalikuumeen raivotessa ja kansan valmistautuessa ”punaisella liidulla iskemään toisiaan vastaan” on olennaisin, juuri isänmaan etu, jäänyt huomiotta. Suomen ministerivaltiosihteerin mukaan eduskuntaa ei tulla sotaolojen vuoksi kutsumaan koolle vuonna 1917. Puoluelehdiltä tämä on kuitenkin jäänyt mainitsematta siinä pelossa, että sen julkituonti herättäisi ihmiset hypnoosista. Riidankylvöä jatketaan, kansaa johdetaan harhaan, vaikka tosiasiat ovat hyvin tiedossa. ”Paljon melua tyhjästä”, toteaa Kokko ja toivoo, että ihmiset jättäisivät puolueet kinastelemaan keskenään. Kansan tulisi unohtaa pienet riidat ja yhdistää voimansa taistelemaan sitä todellista vääryyttä vastaan, joka sitä venäläisen hallinnon suunnalta on kohdannut.¹²²

Kokko jatkaa samaa teemaa kaksi kuukautta myöhemmin pääkirjoituksessaan *Kansallinen kokoomus*¹²³. Hän ehdottaa, että muodostettaisiin kansallinen kokoomus ajamaan koulutuksen kehittämistä, torpparikysymyksen ratkaisua ja kaupan ja teollisuuden tehostamista, tärkeitä asioita, joista tähän asti on vain puhuttu. Jos kansojen eri leirien edustajat ovat pystyneet juoksuhaudoissa yhdistymään ja taistelemaan yhteisen asian puolesta, samoin suomalaisten pitäisi yhdistyä ja päättää yhdessä tulevan kehityksen suuntalinjoista.

”Puoluepukarien valta on voitettava kansan ja tulevaisuuden vuoksi ja liittouduttava toteuttamaan kaikkea sitä, mitä joka puolueen älykkäimmät ja valistuneimmat voimat pitävät välttämättömänä ja mahdollisenakin, kun oltaisiin vain vapaita niistä raskaista voimista, jotka tarttuvat parhaimpien edistyspyörien vaunuihin niitä vaurioittamaan ja puhkomaan selviin rintamiin turmiollisia takaportteja.”

¹²² Sunnuntai 4.6.1916. *Heikki Kokko*: Katsaus kansalliseen arkielämäämme. [pääk.]

¹²³ Sunnuntai 13.8.1916. *Heikki Kokko*: Kansallinen kokoomus. [pääk.]

Kokko kritisoi puolue-elämän ihannointia, jotka on toistaiseksi estänyt ”tervettä edistyksellistä kansalliselämää meillä kypsymästä.” Siitä vapautuminen on edistyksen kannalta välttämätöntä.

Myös nimimerkki Kokoomusmies¹²⁴ ottaa esille kansallisen kokoomuksen käsitteen kirjoituksessaan *Vieläkin kansallisesta kokoomuksesta*. Hän uskoo, että isänmaan ja kansallistunnon käsitteet tulevat kaikille niin luonnollisiksi käsitteiksi, tai ovat jo niin selviä kaikille, ettei niiden pohjalta tulla puoluejakoa enää tekemään. Tulevassa puolueyhmittelyssä jakolinjat menevät sen mukaan, mikä on kenenkin mielipide siitä, miten ”sivistys ja kulttuuri ovat parhaimmin käytettävät kansallisen kunnan hedelmöittämisiksi”. Nyt on hylättävä kaikki entinen puolue-elämä ja aloitettava uudelleen ”kaikkien valppaiden voimien yhteenliittämällä”. Vanhasta järjestelmästä otetaan mukaan vain kansallisuusharrastus ja kotoisen suomalaisuuden rakkaus sekä ”nuorsuomalaisuuden alkujain valpas ja virkeä edistysmielisyys ja syvien rivien aseman sivistyksellinen kohottaminen, kuten se Päivälehdessä miesten mielessä paloi.”¹²⁵

Sekä Leinolle, Kokolle että Kokoomusmiehelle on tärkeää nähdä Suomen kansa yhtenäisenä, mutta he puhuvat asiasta eri käsittein. Leinolle niin tärkeä kalevalaisuus ei kuulu Kokon tai Kokoomusmiehen sanavarastoon. Leino harrastaa romanttisen nationalistista kaunopuheisuutta ja koettaa innostaa vetoamalla suomalaisten yhteiseen menneisyyteen. Kansallista yhtenäisyyttä ajaessaan Leino on myös ihmisyyden ja tasa-arvon asialla – kansallisen kulttuurin rakentamisessa ei saanut unohtaa kuulumista laajempaan yhteyteen, kansalliset edut eivät saa peittää ihmisyyden asiaa alleen. Kokon ja Kokoomusmiehen näkökulma on maanläheisempi ja käytännöllisempi. He perustelevat yhtenäisyyttä kaikkien edulla: yhdistyneenä saman tunnuksen alle Suomen asioita voidaan ajaa tehokkaammin. Heille suomalaisuustaistelun aikainen puoluejako on jo aikansa elänyt ja on aika siirtyä eteenpäin. Uusi aika ja uudet kysymykset vaativat yhtenäisyyttä – vanha puoluejako on kapula edistyksen rattaissa.

¹²⁴ Kirjoituksen aihevalinta ja epäsuorat viittaukset Heikki Kokon kirjoituksiin antavat aiheita epäillä, että Kokoomusmies-nimimerkin taakse piiloutuu Heikki Kokko itse.

¹²⁵ Sunnuntai 3.9.1916. *Kokoomusmies*: Vieläkin kansallisesta kokoomuksesta.

3 SIVISTYKSEN JAKAMA KANSAKUNTA

3.1 Sievistelijät ja raakalaiset

Sunnuntain kirjoittajien henkisyiden arvoa korostava maailmankuva näkyy lehden esittämässä kuvassa yhteiskunnasta. Sunnuntaissa kansa jaetaan luokkiin sivistyksen perusteella, mutta koska lehdessä esiintyvä sivistyskäsitteet korostaa kalevalaisen sivistyksen, turmeltumattomuuden ja oman totuuden etsimisen tärkeyttä, ei luokkahierarkia mene yksiselitteisesti sen mukaan, kuka on saanut eniten koulutusta. Kansa on Sunnuntain kirjoituksissa opillisesti sivistymätöntä, mutta sen sisällä elää länsimaisen sivistyksen kosketukselta säästynyt puhtaus sekä henkisyiden ja tiedon jano, jotka painavat vaa'assa enemmän kuin ylemmän luokan saama pintapuolinen sivistys. Sunnuntain kirjoittajille tärkeitä eivät ole sivistyksen ulkoiset tunnusmerkit, vaan se, mitä ihminen sisällään tuntee.

Eino Leino näkee pääkirjoituksessaan *Personallisuuksien kunniaksi* opillisesti sivistyneen, mutta sisäisesti köyhän sivistyneistön toiminnan vaarana, koska se yrittää kitkeä kansan keskuudesta persoonallisuudet. Leinon mukaan koneellinen aikakausi on vaikuttanut ihmisten henkiseen elämään ja muuttanut heidätkin tehdastuotteiksi. Kaavamaisuudessaan he yrittävät estää pienimpiäkin persoonallisuuden ituja kasvamasta:

”Koulut, korkeakoulut, sanomalehdet, puolueet, yhdistykset, yleinen mielipide, kaikki tekevät tässä suhteessa samaa hävitystyötä. Poikkeusta ei muodosta kirkkokaan, yhtä vähän useimmat uskonnolliset lahkokunnat. Missä vain joku persoonallinen muista eroava mielipide esiintyy, siinä ollaan sen kimpussa heti kuin tuhat takkiaista.”¹²⁶

Vaikka kaikki myöntävät, ettei ilman persoonallisuuksia ole korkeampaa henkistä elämää, ei yleisen painostuksen vuoksi uskalleta olla persoonallisia. Tästä persoonallisuuksien puutteesta johtuu sivistyselämän toivoton yksitoikkoisuus. Jokapäiväisistä sanomalehdistä, joiden pitäisi kannatella Suomen sivistyselämää, persoonallisia kannanottoja ei löydä hakemallakaan. Todellista sivistystä ei löydy virkasivistyneistön joukosta. Sanomalehdistöä hallussaan pitävät oikeasta sivistyksestä

¹²⁶ Sunnuntai 12.3.1916. *Eino Leino: Personallisuuksien kunniaksi*. [pääk.]

piittaamattomat laumasielut, jotka toistavat vanhoja fraaseja yrittämättä edes sisällyttää siihen omaa kokemustaan. Niin kutsuttu sivistyneistö on jo menetetty, mutta Suomi ei kuitenkaan ole köyhä persoonallisuuksista:

”Päinvastoin piilee niitä joka kylässä, niitä pistää esille joka talon ja töllin ikkunasta. Mutta ne piilevät siellä korkeamman sivistyselämän kannalta vasta mahdollisuuksina niinkuin useammat muutkin maamme ja kansamme rikkauksista.”

Kansassa on mahdollisuus. Maaseudulla elää sieluja, joita tasapäistävä sivistyselämä ei ole vielä päässyt turmelemaan. Näille persoonallisuuksille on annettava mahdollisuus sivistyä, ”niitä on rohkaistava ja niitä on kehitettävä”. Potentiaalisille persoonallisuuksille on osoitettava, että omakohtaisen totuuden etsiminen on arvokkaampaa kuin pintapuolinen sivistys, vanhojen ulkoa luettujen fraasien toistaminen. Sivistäminen ei ole sitä, että opetetaan kansa toistamaan yleisesti hyväksytyä mielipidettä. Kansa pitää opettaa ajattelemaan itse ja varjelemaan persoonallisuuttaan.¹²⁷

Leino syyttää erityisesti sanomalehdistöä ja lehtien takana vaikuttavaa puoluekoneistoa persoonallisen ilmaisun sortamisesta. Hän kaipaa lehtien kirjoituksiin omakohtaista ajattelua ja rohkeasti yleisestä mielipiteestä poikkeavaa ilmaisua, ”mutta mistä se tulisi, kun puolue tyrannia on juuri tehnyt kaiken voitavansa tuon persoonallisen sävyn tukahuttamiseksi niin lehtien toimituksissa kuin niiden ulkopuolellakin?” Leino kaipaa käynnissä olevan kaltaisena murroskautena lehdistä ja kirjoittajilta persoonallisempaa otetta, uskallusta poiketa yleisestä mielipiteestä ja olla erilainen.¹²⁸

Teo Snellman yhtyy Leinon ajatuksiin kirjoituksessaan *Uusi yhteiskunta*. Hänen mukaansa kansaa pitää ohjata pois vanhojen, jo kuolevien aatteiden ääreltä, koska ”Suomen kansassa piilee henkisen vapauden kaipuu, mutta se ei tunne tietä sen saavuttamiseen.” Sivistys tarkoittaa useimmille yleisesti hyväksytyjen sivistyksen tuntomerkkien tuntemista ja täyttämistä. Se on kuitenkin vain ulkoista sivistystä, sivistystä muiden silmissä. Kansalle on osoitettava, että sivistyksen ulkoisilla tunnusmerkeillä ei ole merkitystä. Kansassa elää halu oppia, ja siksi sille on annettava

¹²⁷ Sunnuntai 12.3.1916. *Eino Leino*: Personallisuuksien kunniaksi. [pääk.]

¹²⁸ Sunnuntai 6.1.1918 *Eino Leino*: Uudenvuoden mietteitä 1918. [pääk.]

vaihtoehtoja, sitä on kannustettava etsimään omaa totuuttaan. Tämä oman totuuden etsintä on todellista sivistymistä.¹²⁹

Lauri Haarla kirjoittaa pääkirjoituksessaan *Mitä kansalle puhutaan* samaan sävyyn ongelmista, joita kohdataan yritettäessä levittää kansan keskuuteen tieteen uusimpia tuloksia. Haarlan mukaan kansan sivistämisen pahimpia esteitä Suomessa ovat vanhoillisuus, varovaisuus ja mukavuudenhalu. Tieteen uusimmat saavutukset eivät tavoita kansaa, koska kansan pohjakerroksien ja nykyään myös ”säädyllyisyyttä tavoittelevaan” pikkuporvariluokkaan kuuluvien kasvatuksesta vastuussa olevat johtajat – eritoten kirkonmiehet – elävät erossa tiedettä harjoittavista ja sen tuloksiin perehtyneistä piireistä, ja sen vuoksi suhtautuvat kammoksuen keneen tahansa, ”joka tulee häiritsemään heidän ja heidän laumansa patriarkalista lepoa”. Tällainen suhtautuminen on inhimillistä, mutta se ei tee siitä kunnioitettavaa.¹³⁰

Se, mitä kansan kasvatuksesta vastuussa olevat kansalle puhuvat, on usein tyhjää kansallista paatosta, vanhojen kansallisen heräämisen ajoilta peräisin olevien korulauseiden toistamista. Tämä johtuu paitsi konservatiivisesta mukavuudenhalusta, myös kansan kykyjen aliarvioinnista. Kansalle ei levitetä todellista tietoa silloinkaan, kun se ei ole ristiriidassa tunteita herättävien uskonkappaleiden kanssa, koska uskotaan, ettei kansa jaksa kuunnella luentoja. Pahin tilanne on kuitenkin, kun kyseessä on tiedon ala, jolla aiemmin ei ole tietämistä sallittu, ja jolla ihmisten käsitykset ovat perinteen ja tunteen juurruttamia. Sivistyneen puhujan tarttuminen tällaisiin aiheisiin aiheuttaa epäilemättä raivoa edellä mainituissa vanhoillisissa piireissä, mutta siitä huolimatta hän ei saa vaieta. Velvollisuutta ei voi väistää sen vuoksi, että se joissain piireissä herättää pahennusta:

”[...] tuo joukko, joka katsoo pyhimät tunteensa loukatuiksi kuullessaan tieteen tuloksista, on sittenkin pieni joukko. Sen muodostavat lopultakin, kuten jo mainitsin, harrastuksettomat, ulkonaisesti äveriäätkin, mutta sielullisesti nukkuvat olennot, ne, jotka maaseutupaikoissa istuvat ensimmäisellä tuolirivillä, mutta jotka harrastavat ennemmin arvokasta istumista kuin halukasta tietojen omaksumista. – Syvät rivit, jotka sosialismi on jo herättänyt jotain parempaa kaipaamaan, vaikka ei vielä kehittänyt, eivät tyydy enää

¹²⁹ Sunnuntai 2.7.1916. *Teo Snellman*: Uusi yhteiskunta.

¹³⁰ Sunnuntai 29.10.1916. *Lauri Haarla*: Mitä kansalle puhutaan. [pääk.]

umpimähkäisiin juhlapuheisiin, vaan odottavat tietoa, selvyyttä, selvää tietoa, vaikka eivät olisi vielä itse selvillä siitä mitä haluavat.”¹³¹

Eino Leino tarkastelee sivistyneistön ja kansan suhdetta myös pakinoissaan *Kanttori Sepeteuksen kirjeitä maailman menosta*. Ensimmäisen kerran Sepeteus tarttuu sivistykseen toisessa kirjeessään, otsikolla *Sivistys ja sievisteleminen*. Sepeteuksen mukaan sivistyneet ihmiset (Sepeteus, pastorit, rovastit, piispat, pitäjän herrasväki ja paremmat isännät) tulevat hyvin toimeen keskenään. Sivistymättömien kanssa sen sijaan ei voi tulla toimeen, heidän kanssaan on turha riidellä ja vielä turhempaa on heitä yrittää sivistää. Esimerkki sivistymättömästä ihmisestä on Sepeteuksen emännöitsijä, jonka sielu ”on pimeä, aivan pimeä, eikä edes altis millekään sivistäville vaikutuksille varsinkaan eri makusuuntiin nähden.” Johtuen henkilökohtaisista kokemuksistaan emännöitsijänsä kanssa Sepeteuksen usko sivistystyöhön on varsin vähäinen.¹³²

Sepeteuksen kritiikki ei ole kohdistettu sivistyneeseen luokkaan, kirkonmiehiin ja herrasväkeen, kuten Leinon. Päinvastoin, kanttori lukee itsensä tähän Leinon kritisoimaan joukkoon. Näin Sepeteuksen sanoma saa ironisen sävyn. Laittaessaan sivistyneistön jäsenen Sepeteuksen puhumaan sivistämisestä Leino piikittelee sivistyneistöä ja sen asennetta kansanvalistukseen. Toisin kuin Leinolle, jolle kansa on säilynyt koskemattomana ja alttiina uudenlaisen sivistyksen vaikutukselle, Sepeteukselle kansa on sielultaan pimeää ja mahdotonta sivistää. Leinolle kansassa piilee mahdollisuus, Sepeteukselle kansan opettaminen on pään seinään takomista. Sepeteuksen kyynisen asenteen voi tulkita olevan Leinon käsitys sivistyneistön epätasa-arvoisesta kansakuvasta. Kuten Haarla, Leinokin syyttää sivistyneistöä kansan aliarvioinnista: kansa on sielultaan mustaa ja kovapäistä, eikä sitä siksi edes kannata yrittää todella sivistää. Kansalle riittävät tuhanteen kertaan toistetut lauseenparret, on turhaa yrittää opettaa sitä ajattelemaan itse, koska se ei pysty siihen. Siksi sivistyneistön kansanvalistusharrastus on niin matalalla tasolla kuin se Leinon mielestä on.

Leino ei kohdistaa kritiikkiään kuitenkaan vain sivistyneeseen luokkaan. Hänen hyökkäyksensä kohde ovat ihmiset, jotka haluavat käydä sivistyneistä, mutta joilla on

¹³¹ Sunnuntai 29.10.1916. *Lauri Haarla*: Mitä kansalle puhutaan. [pääk.]

vajavainen käsitys siitä, mitä todellinen sivistys on: ”Toisten mielestä se on pelkkää oppia ja tietoja, toisten mielestä pelkkää siveyttä ja hyviä tapoja, toisten taas pelkkää kaunistelua ja sievistelyä.” Selvää on, että Leinon silmissä yksikään edellisistä ei ole ymmärtänyt sivistyksen todellista luonnetta. Kaunisteluun ja sievistelyyn uskovia tapaa kaikkialla ja kaikissa yhteiskuntaluokissa:

”Noita sirostelijoita, noita sievistelijöitä, noita selkärangattomia, noita nilviäisiä, noita korkkiruuveja, noita onkilieroja, noita yhdellä jalalla seisovia, noita vinttikoiran tavalla kaulaansa ujuttavia, jotka luulevat olevansa sivistyksen ensimmäiset etuvartijat meidän maassamme, jota he nimittävät tietysti vain raakalaismaaksi, vaikka he itse asiassa ovat raaempia kuin raakalaiset itse, sillä he ovat senkin ainoan oikean sivistyspohjan kadottaneet, jonka he ovat perineet syntymässä!”¹³³

Sivistyksestä puhuessaan Sepeteuksen sävy muuttuu ja hän alkaa puhua Leinon suulla – ironia vaihtuu suoraksi puheeksi. Leinolle todella sivistyneessä ihmisessä yhdistyvät opillinen sivistys ja sydämen sivistys, Sepeteuskaan ei kritisoi niitä joilla on oppia ja tietoja tai siveyttä ja hyviä tapoja, vaikka mikään näistä ominaisuuksista ei yksinään oikeuta tulla kutsutuksi sivistyneeksi, vaan sievistelijöitä, joille sivistyksen ulkoisten tuntomerkkien täyttäminen on tärkeämpää kuin todellinen sivistys. Sepeteus, kuten Leino, asettaa sivistymättömän, aidon ja rehellisen kansan sivistyneistön yläpuolelle. Sievistelijät nimittävät itseään sivistyneiksi, vaikka ovat ”raakalaisiakin” sivistymättömämpiä. He ovat unohtaneet syntymässä saamansa sivistyksen, joka raakalaisissa vielä on säilynyt. Näin Sepeteuksen pakinan sievistelijät vertautuvat Leinon nousukkaisiin, jotka hylkäävät kansanhenkensä ja etsivät sivistyksellisiä esikuvia maailmalta. Heiltä puuttuu selkärankaa pitää kiinni kansallisista ihanteistaan. ”Raakalaiset” eivät vielä ole oppineet sivistyksen ulkonaisia tunnusmerkkejä, heissä on säilynyt kosketus kansanhenkeen, mikä Leinon kalevalaisen maailmankatsomuksen kannalta tekee heistä sievistelijöitä sivistyneempiä.

Leinon sivistyskäsitys ja siihen pohjautuva kansakuva tulevat selvästi esille myös hänen kristillisiä piirejä ja kirkkoa kritisoivissa kirjoituksissaan¹³⁴. Kirkko ja kirkonmiehet ovat

¹³² Sunnuntai 23.1.1916. *Sepeteus*, kanttori: Kanttori Sepeteuksen kirjeitä maailman menosta.

¹³³ Sunnuntai 23.1.1916. *Sepeteus*, kanttori: Kanttori Sepeteuksen kirjeitä maailman menosta.

¹³⁴ Leinon kirkkoon kohdistuva kritiikki ei tullut julki vain Sunnuntain palstoilla, vaan oli pysyvä teema koko hänen kirjallisen toimintansa ajan. Kunnas 1972, s. 252 – 257.. Eräs mielenkiintoinen piirre Leinon

hänelle muuri kansan ja todellisen henkisyuden välissä. Maallistuneet ja kansaan yhteytensä menettäneet kirkon edustajat koettavat pitää henkistä ravintoa kaipaavan kansan kristillisten oppilauseلمien kahleissa. Kirkon edustajat vieraannuttavat kansaa uskonnosta ja tekevät siten tihutyötä materialismia vastaan käytävässä taistelussa, vaikka heidän juuri tulisi olla henkisten arvojen esitaistelijoita. Pääosan kirkonvastaisesta kritiikistään Leino julkaisi Kanttori Sepeteuksen palstoilla. Pakinahahmo antoi Leinolle luvan kirjoittaa sävyyn, joka ei olisi sopinut pääkirjoitusten paikalle.

Maaliskuussa 1916 Leino tarttuu pakinassaan skandaaliin, jonka Pastori Viljo Mömmön *Uskonnollisia ajankysymyksiä* –kirja on nostanut kirkollisissa piireissä. Leinolle Mömmö edustaa rehellistä totuudenetsijää, joka ei epäröi nousta virallista kirkkoa vastaan, milloin sen opetukset ovat hänen sisäisen totuutensa kanssa ristiriidassa. Kanttorin mielestä on hyvä, että kansa ja etenkin nuoriso ”näkee rehellisiä totuudenetsijöitä nousevan myös kristillisen kirkon piiristä, että se ei totu maamme virallistakaan papistoa yksinomaan halveksimaan, että se ei kadota sitä syvemmän uskonnollisen elämän kaipuuta, mikä siinä kaikesta huolimatta kuitenkin vallitsee, eikä sen keralla muitakaan puhtaasti yksilöllisiä, ihanteellisia elämänarvojaan, jotka siinä aikamme aineellisuuden ja aine-orjuuden ohella niin puhtaina pulppuavat.” Kirkonmiesten olisi nyt aika kysyä itseltään ”miten ja mihin suuntaan he itse toivoisivat kansamme henkistä, siveellistä ja uskonnollista kasvatusta ohjattavan.” Papiston nykyiset kasvatuskeinot ”ovat omiaan kansaa vain kaikesta uskonnollisesta elämästä vieroittamaan ja kylvämään ympärilleen epätoivoa, pessimismiä ja juuri sitä henkistä nihilismiä, josta on ollut tässäkin lehdessä puhe”. Kansassa elävän hengellisyuden pitää saada vastakaikua kirkolta. Jos valtiokirkko ei kuuntele kansan henkisiä tarpeita, se saa kansan hylkäämään henkiset arvot.¹³⁵

Kanttori Sepeteus ihmettelee, miten papit ja piispat eivät ymmärrä asiaa, joka alempiarvoisellekin kirkonmiehelle on niin selvä: ”Mutta se taas johtuu luullakseni siitä, että he elävät niin kaukana kansasta ja ovat kadottaneet kaiken yhteyden sen nykyään niin

suhteessa kristinuskoon on se, että hän syytti kristinuskoa kansan oman Kalevala-kulttuurin syrjäyttämistä. Kristinuskoon pakottaminen katkaisi kansan luonnollisen kulttuurikehityksen ja oli siten kansallinen onnettomuus. Kunnas 1972, s. 261.

¹³⁵ Sunnuntai 26.3.1916. *Sepeteus*, kanttori: Kanttori Sepeteuksen kirjeitä maailman menosta. Harvennus alkuperäinen.

rikkaasti ja totuudenjanoisesti väreilevän kansallishengen kanssa.” Kansan etäännyminen kirkosta ei johdu uskon puutteesta vaan kirkon eristäytymisestä. Kirkollisten virkojen haltijat elävät erillään kansasta, eivätkä enää ymmärrä mitä se tarvitsee.¹³⁶

Sepeteus jatkaa samaa teemaa otsikolla *Maalaisnuorukaisen mietteitä*. Kanttori esittelee sen alla Sunnuntain toimituksen karstulalaiselta nuorukaiselta saamaa kirjettä. Nuorukainen puhuu kuin Leinon suulla toivoessaan, ”*että meilläkin Suomessa alettaisiin jo todella tehdä herätystyötä kansan ja erittäinkin sen nuorison herättämiseksi siitä uneliaisuudesta, millä se suhtautuu ajan aatteellisiin ja uskonnollisiin kysymyksiin.*” Nuoriso ei saa enää ”*kirkon järjettömistä ja hengettömistä opeista emmekä uskonnosta sitä henkistä virkistystä ja uskoa, jota ihminen tarvitsee voidakseen elää ja voidakseen tehdä työtä siinä mielessä, että vielä hyvä voittaa maailmassa.*”¹³⁷

Kirkon oppi siitä, että ihmiset ovat jo valmiiksi syntiinlangenneita ja voimattomia itse pyrkimään hyvään on aiheuttanut sen, että nuoriso on vaipunut välinpitämättömyyteen, eikä edes yritä. Nuoriso ei ”*voi olla näkemättä sitä vääryyttä ja epäjohdonmukaisuutta, mikä vallitsee kirkon ja sen opettamien oppien välillä.*” He näkevät kirkon vain maallisenä laitoksena, jossa köyhyyden ja antamisen puolesta saarnaavat papit rikastuvat seurakuntalaistensa kustannuksella. Samalla kun usko kirkkoon on mennyt, rapautuu myös usko henkisten arvojen tärkeyteen:

”Kun me siis emme näe kirkossa ja uskonnossa sitä ihannetta ja totuutta, jota sen sanotaan sisältävän, vaan ainoastaan vääryyttä ja maallisten etujen tavoittelua, alamme me ajatella, että kaikki muu kuin aineellisten asiain tavoittelu on turhaa, että ainoastaan rikkaus, valta, kunnia ja aistilliset nautinnot ovat elämässämme jostakin merkityksestä ja että puhe ihanteista ja joistakin muista elämänarvoista kuin aineellisista on vain joutavaa sanahelinää sivistyneiden huulilta. Ovathan papit sivistyneinä henkilöinä elävänä esimerkkinä siitä meidän maalaisnuorison keskuudessa.”

Sepeteus toteaa, että vaikka hän ei kirkon miehenä voi yhtyä kirjeen papiston jyrkästi tuomitsevaan sävyyn, sen ”nuorekkaat sanat” ilahduttavat hänen mieltään. Sepeteus vakuuttaa vielä, ettei kirje ole hänen sepittämänsä, mikä puolestaan vakuuttaa lukijan siitä, että kirjeen sanat voisivat yhtä hyvin tulla Sepeteuksen kynästä. Kirje on kuin

¹³⁶ Sunnuntai 26.3.1916. *Sepeteus*, kanttori: Kanttori Sepeteuksen kirjeitä maailman menosta.

vastaus Sepeteuksen huutoon, todiste siitä, että kansassa, ja etenkin nuorisossa todella elää se henkisyiden kaipuu, jonka Sepeteus siinä näkee. Nuoriso kaipaa hengellistä opastusta ja innoittavia esimerkkejä, eikä se enää saa niitä maallistuneelta papistolta.¹³⁸

Leinon valtiokirkon kritiikin taustalla on hänen antimaterialistinen maailmankatsomuksensa. Hän kritisoi kirkkoa siksi, että juuri sen pitäisi toimia henkisten arvojen esitaistelijana. Sen sijaan, että kirkko olisi henkisyiden viimeinen linnake maallistuvassa maailmassa, papisto rapauttaa omalla esimerkillään kansan uskoa henkisiin arvoihin. Kuten Leinon Sunnuntain kansansivistystä koskevissa kirjoituksissakin, myös Sepeteuksen pakinoissa suurin ongelma on kansan yläpuolella oleva luokka. Kansa itse on terveesti uskonnollista ja janoaa henkistä ravintoa, mutta kansastaan vieraantunut virkapapisto ei anna sitä heille. Kansa on siis paitsi sivistystyön kannalta otollista, myös henkisesti valpasta. Taantumusta, suvaitsemattomuutta ja maallisuutta edustava papisto seisoo kansan henkisen herätyksen tiellä.

Leinonkaan kansakuva ei kuitenkaan ole täysin säröjä vailla. Kauppaan ja talouteen keskittyvän Liikenumeron pääkirjoituksessa Leino kirjoittaa suomalaisten kansanluonteesta näin:

”Meitä on aikoinaan sanottu suurten laulujen ja tietäjien kansaksi. Mutta kansanluonne ei ole mikään muuttumaton käsite. Romantiikan on päinvastoin alituisesti, hetki hetkeltä, viikko viikolta, muututtava aina terveemmäksi ja tukevammaksi realismiksi. Uskon sen ihmeen vielä tapahtuvan, että niin saamattomana, niin untelona ja passiivisena uneksijana kuin suomalaista on ennen pidettykin, yhtä yritteliäänä, valppaana ja tarmokkaana se on kerran kansan edessä esiintyvä.”¹³⁹

Leinon kuvaukseen kansasta tuntuu vaikuttavan olennaisesti se, mille yleisölle, ja missä tarkoituksessa hän kirjoitti. Liikenumeronkin kansakuva, negatiivisista piirteistään huolimatta, on kuitenkin lopulta positiivinen ja toivoa täynnä. Leino viittaa sivistyneistön kansakuvauksen traditioon, Topeliuksen *Maamme kirjasta* peräisin olevaan ja siitä eteenpäin toistettuun kuvaan suomalaisista tyhmänä ja hitaana, mutta ahkerana

¹³⁷ Sunnuntai 26.3.1916. *Sepeteus*, kanttori: Kanttori Sepeteuksen kirjeitä maailman menosta. Kursivoidut lainaukset ovat Leinon siteeraamasta kirjeestä.

¹³⁸ Sunnuntai 26.3.1916. *Sepeteus*, kanttori: Kanttori Sepeteuksen kirjeitä maailman menosta. Kursivoidut lainaukset ovat Leinon siteeraamasta kirjeestä.

¹³⁹ Sunnuntai 1.10.1916. *Eino Leino*: Eräs puhe. [pääk.]

kansana¹⁴⁰. Leino toivoo, että tuo kansakuva on siirtymässä historiaan. Tyhjöpäisen ja tottelevaisen kansan silmät ovat viimein aukenemassa, ja tulevaisuudessa kansa tullaan tuntemaan virkeydestään, joka täydentää perinteisen kansakuvan positiivista, itsepäistä tarmokkuutta korostavaa puolta. Huomattavaa on kuitenkin, että Leino luokittelee tulevan kansan valpastumisen ”ihmeeksi”. Ihme on vielä tapahtuva, mutta toistaiseksi perinteinen kansakuva on pätevä. Silti, kansassa elää mahdollisuus parempaan.

Leinon Sunnuntaissa julki tulevan ihanteellisen kansakuvan jyrkkä vastakkaisuus vuosisadan alkuvuosien epäilevään ja Routavuosiromaanien katkeraan, pettymyksen sävyttämään kuvaan¹⁴¹ saa ihmettelemään Leinon kannanottoja. Miten Leinon oli mahdollista palata vuoden 1906 jälkeisestä ”raa’asta, röyhkeästä ja epärehellisestä”¹⁴² kansasta takaisin 1890-lukulaiseen ihannoituun kansakuvaan? Olivatko Leinon kirjoitukset vain retoriikkaa, johon hän itse ei enää uskonut?

Näkisin, että Leinon tarkoitus oli Sunnuntaissa tuoda esille hänelle tärkeitä arvoja ja käsitteitä riippumatta siitä, uskoiko hän niiden olevan toteutettavissa. Leino kirjoittaa Sunnuntaissa kansasta sellaisena kuin hän sen toivoo olevan, ei sellaisena kuin se on. Leinon kansakuva on ihanne, johon hän haluaa uskoa ja jota hän haluaa edistää, ehkä toivoen kansan lopulta muuttuvan kuvansa kaltaiseksi. Tulkitsen Leinon kansakuvan hänelle tyypilliseksi ”traagilliseksi optimismiksi”¹⁴³, haluksi taistella ihanteiden puolesta hyvin tietäen, että ihanteet eivät toteudu maailmassa. Traagillinen optimismi¹⁴⁴ on yritys välttää nihilismiä, illuusoiden katoamisen jälkeistä uskoa vailla järkeviä perusteita, halua taistella – Leinon runon sanoin – ”tietäen, ettei valkeus koita,/ tietäen, ettei vapaus voita,/ ja sentään taistella.” Leino haluaa uskoa siihen mikä on hänestä oikein ja ihailtavaa, vaikka koko maailma olisi häntä vastassa. Kuten hän itse runoilee: ”laps olen auringonlaskun, en koiton,/ mies olen valkeuden, vaikka en voiton,”¹⁴⁵ Leino uskoo ja

¹⁴⁰ Ks. esim. Haapala 2003, s. 157 – 158.

¹⁴¹ Kunnas 1972, s. 195 – 201.

¹⁴² Leino 1998, s. 240.

¹⁴³ Sunnuntai 24.12.1916. *Eino Leino: Joulusta joulun.* [pääk.]

¹⁴⁴ Traagillisesta optimismista myös Kunnas 1972, s. 148 – 151, 153 – 155, 209, 240, 242 – 243. Leinon kansakuvan ja todellisuuden ristiriidasta myös Onerva 1979, s. 358 – 359.

¹⁴⁵ Sitaatit runosta *Kumpi on kauniimpi?*, Leino 1964, s. 238 – 239. Alun perin julkaistu kokoelmassa Talviyö (1905).

taistelee, vaikka tietää häviävänsä. Kansa ei ehkä ole hänen toiveidensa mukaista, mutta Leino haluaa uskoa siihen, mitä se voisi olla.

Sunnuntain kirjoituksissa esiintyvä kansa on kansanvalistuksen tradition mukaisesti objekti, ”kansanlapsi”, jota pitää ohjata oikeaan suuntaan, koska se itse ei vielä tiedä mitä haluaa¹⁴⁶. Kansassa on mahdollisuus hyvään (ja myös pahaan) ja sivistyneen luokan tehtävä on herättää se tietoiseksi itsestään ja mahdollisuuksistaan. Se itsetietoisuus, joka kansan on tarkoitus löytää, on kuitenkin sivistyneistön määrittämä. Jopa Leino, joka tunnustaa kansan keskuudessa elävän persoonallisuuksia, ei ole valmis uskomaan, että he pärjäisivät ilman ohjausta. Kansaan ei kuitenkaan suoraan kohdisteta kritiikkiä, vaan kritiikin kohteena ovat yhteiskunnan taantumukselliset voimat, jotka haluavat ohjata kansaa väärään suuntaan – suuntaan johon kansa ei itse halua mennä, vaikkei sitä vielä tiedostakaan. Kansa ei ole paha eikä kelvotonta, vaan siinä elää terve tiedonjano. Ainoa, mikä estää sitä saavuttamasta korkeampaa sivistyksellistä tasoa, on se, että sen opetuksesta vastuussa olevat estävät sen pääsyn oikean tiedon lähteille. Sitä on siis varjeltava koulujen, kirkon ja yleisen mielipiteen vaikutukselta. Papisto ja sivistymättömät kansanvalistajat luulevat tietävänsä mitä kansa haluaa kuulla, mutta ovat hakoteillä. Kansa taas tietää haluavansa parempaa, mutta ei vielä tiedä mitä se on. Vain Sunnuntain edustamalla henkisellä sivistyneistöllä on hallussa oikea tieto, jota sen on velvollisuus levittää.

Fennomaanisen perinteen mukaisesti Sunnuntai tukeutuu ”kansan tahtoon”¹⁴⁷. Lehden kannanotot ja linjat eivät ole vain kirjoittajien omia mielipiteitä, vaan ne heijastavat kansan mielipiteitä ja todellista luonnetta. Kansan mielipide ja ”yleinen mielipide” ovat kaksi erillistä asiaa. Kansaa on se hiljainen väestönosa, joka ei saa ääntään kuuluviin, mutta joka kyllä elää siellä jossain, maalla ja kaupungeissa, ”taloissa ja tölleissä”. ”Yleistä mielipidettä” kuulutetaan lehtien palstoilla, mutta se ei ole kansan mielipide. Lehdissä ääneen pääsevät taantumukselliset voimat, jotka mukavuudenhalussaan haluavat vastustaa muutosta ja pitää kansan pimennossa. Leino uskoo, että hänen edustamansa henkisen sivistyneistön ja kansan välillä on salainen side, yhteisymmärrys,

¹⁴⁶ Sivistyneistön kansakuvasta ks. esim. Molarius 1997, s. 308 – 311; Alapuro 1997, s. 142 – 144.

¹⁴⁷ Liikanen 1995, s. 321 – 332.

josta kansa ei ole vielä tietoinen. He ja kansa tahtovat samoja asioita ja jakavat saman käsityksen siitä mikä on arvokasta. Sunnuntain on toimittava esimerkkinä kansalle ja osoitettava, että yleiselle mielipiteelle on olemassa vaihtoehto, että kansalaisten ei ole pakko muokata itseään vallitsevan sivistyskäsityksen mukaiseksi, että kansa – raakalaiset – on tietämättään oikeassa.

Sunnuntain teoriassa kaikkia näkökulmia suvaitsevilla kirjoittajilla on yksi yhteinen vihollinen – konservatiivit. Sunnuntain kritiikin kohteena ovat poikkeuksetta ”harrastuksettomat, ulkonaisesti äveriäätkin, mutta sielullisesti nukkuvat olennot”, jotka ovat tyytyväisiä vallitsevaan asioiden tilaan, eivätkä halua kenenkään keikuttavan venettä. Sunnuntain kirjoittajat näkevät nämä suhteellisen hyvin toimeentulevat ja pinnalta katsoen koulutetut ihmiset pahimpina taantumuksen edustajina. Heille niin moraali, uskonto kuin opillinen sivistyskin merkitsevät koulussa ulkoa opeteltuja loruja ja ulkoista sovinnaisuutta, jolla ei ole mitään tekemistä Sunnuntain kannattaman totuuden etsinnän kanssa. He ovat niitä, jotka eivät uskalla päästää irti vanhoista pölyttyneistä perinteistä ja yrittävät estää muitakin mitään uutta omaksumasta. He eivät pysty näkemään itsensä ja maailmankuvansa ulkopuolelle ja pelkäävät kaikkea uutta ja vierasta. Suvaitsevaisuuden ohjelmallaan ja asettumalla puoluepolitiikan ulkopuolelle Sunnuntai haluaa luoda vastavoiman konservatiivisuutta edustavalle ”yleiselle mielipiteelle”.

3.2 Kansa sivistyneistön opettajana

Sunnuntaissa julkaistiin tammikuussa 1917 pääkirjoituksena katkelma Volter Kilven¹⁴⁸ teoksesta *Kansallista itsetutkistelua*, jossa hän pohtii sivistyneistön ja kansan välistä suhdetta.

Kilpi näkee sivistyneistön ja kansan elävän vuorovaikutuksessa, jossa sivistyneistö on hyötyvä osapuoli. Sivistyneistö elää ”keinotekoisessa ilmakehässä”, jonka sisällä se on

¹⁴⁸ Volter Kilpi (1874 – 1939) toimi sekä kirjailijana että kirjastoalalla, muun muassa vuodesta 1920 lähtien Turun suomalaisen yliopiston ensimmäisenä kirjastonhoitajana. Ensimmäiset, Raamatusta, keskiajan ritarikulttuurista ja antiikista aiheensa ammentaneet teoksensa hän julkaisi 1900-luvun taitteessa. *Kansallista itsetutkistelua* (1917) ja sen toinen osa *Tulevaisuuden edessä* (1918) olivat käännöksiä lukuun ottamatta Kilven ensimmäiset teokset neljäentoista vuoteen. Assmann 2005, s. 161 – 164.

erotettu todellisesta elämästä. Sivistyneistö tottuu ”näkemään elämänkin vain käsitteinä, katselemaan ja tajuamaan, ei luontoa, vaan luonnon luokiteltuja ilmiöitä; ravitsemaan mielikuvituksensa, ei elämänilmiöillä vaan elämänilmiöiden tyypistävillä, väkivalloin selvyuden niukkaan pakkopaitaan kiristetyillä määritelmillä; [...]”. Sivistys laajentaa ihmisen ymmärrystä, mutta myös rajoittaa sitä: ”Sivistysihminen on sivistysilmakehän sovinnaisuuden sekä kohottama että sitoma; hän on sen piirissä suistettu ikäänkuin valmeille, teräksisille raiteille, joita myöten on kevyttä liukua, mutta jotka sitte myöskin jäykästi sitovat hänet puitteisiinsa.” Turvatussa elämänpiirissään sivistyneistö joutuu välittömän elämäkokemuksen ulkopuolelle ja heidän luontaiset vaistonsa köyhtyvät. Siksi Kilpi väittää, että luovat yksilöt tulevat lähes poikkeuksetta ”kansan koskemattomista, kuluttamattomista pohjahetteistä”, he ovat niitä, jotka kamppailun kautta ovat saaneet kokea elämän todellisuuden, niitä, joiden elämäkosketus vielä on ollut välitön ja itsetiedostamaton:

”Nämä tällaiset elämän kuluttamatonta tarmoa ja luovaa hedelmällisyyttä uhkuvat voimat elvyttävät sivistyksen; niiden nuori voima omistaa tämän sivistyksen omakseen, tämä sivistys virkoo uuteen elävään liekkiin heidän vereksessä aineksessaan, ja itse sivistyksen sytyttäminä sytyttävät ja hedelmöittävät he vuorostaan koko sen sivistyneistön ajatus- ja tuntemispiirin, jonka kehään he ovat kohonneet.”

Jos sivistyneestä luokasta katoavat nämä sen verestäjät, jos sen pariin ei enää nouse kansan keskuudesta todellisen elämän väkevöittämiä yksilöitä, sivistyneistö köyhtyy henkisesti. Jos sivistyneistö joutuu eristetyksi kansasta, sen sivistys tyhjenee ja ohenee. Kilven ajattelussa kansa on siis sivistyneistölle yhtä olennainen kuin sivistyneistö kansalle. Kansa ei ole vain se, jota opetetaan, vaan se, joka opettaa elämästä vieraantunutta sivistyneistöä. Sivistyneistöä on aika ajoin muistutettava siitä, ettei elämä ole tyypistettävissä selkeisiin käsitteisiin ja luokitteluihin. Kansan keskuudesta nousevat yksilöt eivät näitä luokitteluja tunne, ja saavat myös sivistyneistön näkemään ympäristönsä uudella tavalla.¹⁴⁹

Eino Leino ja Volter Kilpi muodostavat käsityksissään sivistyksestä ja kansallisesta yhtenäisyydestä mielenkiintoisen vastinparin. Sunnuntaissa ilmestynyt, asiayhteydestä

¹⁴⁹ Sunnuntai 14.1.1917. *Volter Kilpi*: Sivistyselämä ja sen verestäjät. Katkelma teoksesta ”Kansallista itsetutkistelua”. [pääk.]

irrotettu katkelma Kilven *Kansallista itsetutkistehua* –kirjasta ei kerro, mitä mieltä Kilpi sivistyksestä kokonaisuudessaan on, ja miten eriparisia Kilven käsitykset ovat verrattuna Sunnuntain sivistystä koskevissa pääkirjoituksissa useammin esiintyvän Leinon kirjoituksiin. Käsittelen seuraavaksi Kilven teosta, koska siinä esitetyt näkökulmat tuovat esille Leinon kirjoituksista puolia, joita muutoin ei välttämättä tule huomioineeksi.

Kilvelle edellisessä katkelmassa mainitut sivistyneistö ja kansa tarkoittavat *ruotsinkielistä* sivistyneistöä ja *suomenkielistä* kansaa. Suomenkielinen sivistyneistö ja sen sivistys on Kilven mukaan vielä puolinaista ja hapuilevaa.¹⁵⁰ Kilvelle suuri kansallinen tragedia on ruotsinkielisen sivistyneistön ja suomenkielisen kansan tietoinen eristäytyminen toisistaan. Hän painottaa, että myös sivistyneistö on suomalaista ja omaksunut ruotsin äidinkielekseen vain historiallisen sattuman kautta.¹⁵¹ Se ei ole ”mikään ruotsalaisuuden edustaja sivistyksessämme, vaan Suomen kansan euroopalaiseen yleissivistykseen kohonnut osa [...]”.¹⁵² Jotta ruotsinkielinen sivistyneistö säilyisi elinkelpoisena, täytyy sen säilyttää kosketuksensa kansaan. Toisaalta suomenkielinen kansa ei saa menettää yhteyttään sivistyneistöönsä, ettei sen tarvitse aloittaa sivistystyötänsä uudelleen alusta ja menettää vuosisatojen aikana saavutettuja tuloksia. Suomen kansan toisistaan erilleen riuhtovat osat kuuluvat yhteen, ja niiden erottaminen toisistaan on molemminpuolinen vahinko.¹⁵³

Kilven päämäärä, niin kuin Leinonkin, on kansallinen yhtenäisyys. Uusromantikot, kuten Leino, tahtoivat rakentaa Suomen tulevaisuuden Kalevalan perinnön pohjalle, etsiä suoran yhteyden suomalaiseen muinaisuuteen ja syrjäyttää kokonaan ruotsinkielisen, vieraan sivistysperinteen.¹⁵⁴ Kilpi taas edustaa aivan päinvastaista kantaa¹⁵⁵. Hän suhtautuu hyvin kielteisesti suomenkielisen sivistyneistön aatteelliseen seikkailuun, innostumiseen milloin mistäkin aatesuunnasta, joka hänen silmissään ilmentää

¹⁵⁰ Kilpi 1917, s. 33.

¹⁵¹ Kilpi 1917, s. 14 – 15. Ruotsinkielisen sivistyneistön näkeminen ruotsalaistuneina, mutta pohjimmiltaan suomalaisina oli Snellmanilta ja Yrjö Koskiselta suomettarelaisille periytynyt kanta, jota vastustettiin nuorsuomalaisissa piireissä. Sihvo 1989, s. 399.

¹⁵² Kilpi 1917, s. 118.

¹⁵³ Kilpi 1917, s. 228.

¹⁵⁴ Sarajas 1962, s. 99.

¹⁵⁵ Kilpikin oli aikoinaan uusromantikko, mutta muista poiketen häntä ei kiinnostanut Kalevala, vaan ”germaanisen romantiikan esteettisen-haaveilevat maisemat”. Sarajas 1962, s. 100.

sivistyneistön älyllisen arvostelun haparoivuutta ja kehittymättömyyttä.¹⁵⁶ Erityisen osansa Kilveltä saavat ”Kalevala-kalervoiset”¹⁵⁷, jotka ”työskentelevät kaikkien ruotsalaisuuden muistojenkin sammuttamiseksi suomalaisesta sivistyksestä ja joille Viena, Kalevala ja suomalais-ugrilainen hämy ovat ainoat ainekset, joille suomalais-suomalaisen ’sivistyksen’ olisi perustuttava ja jotka tahtovat noutaa elämänsanat jo vuosituhat kumpujen yössä lahonneen Vipusen suusta”. Jos ruotsinkieliset syyllistyvät ruotsalaisuuden uhossaan tahalliseen eristäytymiseen ja rajanvetoon, samanlaista tihutyötä ovat myös suomenkielisten Kalevala-päivät¹⁵⁸, joita järjestävät suomalaiskansalliset intoilijat ovat kansalliskiihkossaan ”valmiit leikkaamaan Suomen kansan historiasta viimeiset kuusi–seitsemän kohtalokasta vuosisataa, joiden työ kuitenkin on sivistyksellisesti ja yhteiskunnallisesti rakentanut sen Suomen, jossa me nyt elämme liittääkseen senjälkeen keinotekoisien löyhien haaveittensa silloilla nykyisyyden johonkin epämääräiseen, kuviteltuun Kalevala-alku-aikaan [...]”.¹⁵⁹

Toinen Kilven inhon kohde ovat kansanvalistajat, ”löyhäpäiset ja vielä löyhäuisemmat aate-ritarit”, jotka ovat hullaantuneet milloin mistäkin ihanteellisesta ja jalosta ja tahtovat ”kasvattaa, kasvattaa! yhden tekevää mihin, kunhan vain kasvatetaan, kunhan vain ’nuoriso herää, kansa virkoaa, mielet valveutuvat””. Kasvattaminen kasvattamisen vuoksi johtaa kuulijansa vain totuttujen käsitystensä epäilyyn antamatta tilalle ”muuta kuin heliseviä sanoja, puoliksi tai väärin tajuttuina nekin”. Samoin valistajat itse häviävät, kun suuntaavat tarmonsä muiden sivistämiseen itsensä kehittämisen sijasta: ”On unohdettu, että yksilön tehtävä ei ole toisten ihmisten kehityksestä, vaan omasta kehittymisestään huolehtiminen [...]”. Puolinaisesti sivistyneet, aatteet vain pinnallisesti omaksuneet vastakäntyneet ryntäävät kasvattamaan toisia, vaikka omakin henkinen kasvu on vielä puolitiessä.¹⁶⁰

Kilpi hyökkää siis Leinin edustamaa kalevalaisuuden ihannointia ja siihen perustuvaa kansanvalistusta vastaan. Toisaalta Kilven ja Leinin ajatuksissa on myös

¹⁵⁶ Kilpi 1917, s. 158.

¹⁵⁷ Kilpi 1917, s. 159.

¹⁵⁸ Sunnuntaikin syyllistyi osaltaan näihin tihutöihin järjestämällä Kalevala-juhlan Uudella Ylioppilastalolla Kalevala-päivänä 1916. Onerva 1979, s. 458.

¹⁵⁹ Kilpi 1917, s. 117, 159, 232 – 233.

samankaltaisuutta. Leino kannattaa sisäisen totuuden etsintää ja hyökkää pintapuolista sivistystä vastaan aivan kuin Kilpikin. Molemmat näkevät kansan ja todellisen sivistyneistön väliin sijoittuvan pinnallisesti sivistyneen luokan ongelmana, koska se tuottaa kansallista vahinkoa pinnallisella kansanvalistuksellaan. Siitä, mikä tämä pintapuolisesti sivistynyt luokka ja sen edustama sivistys on, Leino ja Kilpi ovat kuitenkin täysin eri mieltä. Sivistyneistö tarkoittaa Kilvelle ruotsalaista pitkää perinnettä edustavaa sivistystä ja niitä harvoja suomenkielisiä, jotka ovat ”yksilöllisesti viljeltyneitä”¹⁶¹, Leinolle taas sivistyneet ovat niitä, jotka ovat uskaltaneet sanoutua irti perinteistä ja lähteä etsimään omaa totuuttaan aatteellisen suvaitsevaisuuden ja uskonnollisen avomielisyyden hengessä – juuri niitä, joita Kilpi syyttää herkkäuskoisuudesta ja aatteellisesta harrastelusta¹⁶². Kilvelle suomenkielisen sivistyneistön edustajat – siis myös Sunnuntain kirjoittajat – ovat ”dogmaattisia dogmaattisuuden vastustajia”, ”joiden koko henkinen eläminen on taistoonhaastajan uhka-asennetta kaikkea kaavautunutta ja vanhentunutta vastaan [...]”. Dogmien vastustuksessaan he ovat yhtä kaavamaisia ja jäykkiä kuin ne, joita vastustavat. He ovat ”kuin viivoittimella jakaneet itselleen elämänilmiöt periaatteen mukaisiksi ja periaatteen vastaisiksi”.¹⁶³ Kilpi on siis liberaalin Leinon konservatiivinen vastavoima. Kilpi sumputtaa Leinon edustamat liberaalit ja suomenkielisen konservatiivisen sivistyneistön saman nimikkeen alle, koska molemmat syventävät toiminnallaan ruotsinkielisten ja suomenkielisten ryhmien välistä kuilua. Kilvelle olennaista on edelleen kielijako, josta Leino tai muutkaan Sunnuntain kirjoittajat eivät ole lainkaan kiinnostuneita. Leinon kanta asiaan on, että ruotsalainen ja suomalainen kieli ja kulttuuri erkanevat toisistaan väistämättä¹⁶⁴. Ruotsin- ja suomenkielisten ryhmien eheyttäminen on mahdotonta, eikä siihen siksi kannata tuhlaata voimia. Leinolle kansallinen yhtenäisyys tarkoittaa siis nimenomaan suomenkielisen kansan yhtenäisyyttä.

Leinon ja Kilven kansakuvat ovat lähestulkoon identtiset. Kilven silmissä kansa on se koskemattomana säilynyt, tuoretta ja raikasta elämänvoimaa ja näkemystä omaava

¹⁶⁰ Kilpi 1917, s. 160 – 161.

¹⁶¹ Kilpi 1917, s. 239.

¹⁶² Kilpi 1917, s. 155 – 157.

¹⁶³ Kilpi 1917, s. 175 – 176.

kansanosaa, joka elää välittömässä kosketuksessa luontoon. Leinolle kansa tarkoittaa vielä toistaiseksi taantumuksellisen sivistysilmapiirin ulkopuolella elävää, turmeltumatonta väestöä. Molempien kansakuva, samoin kuin sivistyneistökuvakin, on kansan *idealisaatio*, abstrakti käsite. Molemmat tarkastelevat tilannetta ikään kuin vuosisadan vaihteen käsitteillä ja molempien kannanotot ovat vuosisadan vaihteen kansanvalistuskeskustelun jatkoa: Leinolle paluuta vanhoihin ihanteisiinsa, Kilvellen vastustusta. Heille olennaista on kansakunnan jakaminen osiin sen sivistyneisyyden perusteella, mikä on juuri sivistyneistölle ominainen jakoperuste. Molemmat ovat huolissaan kansakunnan tulevaisuudesta, ja näkevät juuri kansalaisten sivistyneisyyden olevan siinä ratkaiseva tekijä. Kansan kalevalainen sivistäminen (Leino) ja sivistyneistön ja kansan hedelmällinen vuorovaikutus (Kilpi) ovat ne asiat, joiden onnistuminen ratkaisevat kansakunnan kohtalon.

Sekä Leino että Kilpi tarkastelevat tilannetta omasta – sivistyneestä – näkökulmastaan. He tarjoavat hyvin mielenkiintoisen tirkistysaukon siihen, millaisena sivistyneistö yhteiskunnan tilanteen käsitti, tai ainakin halusi sen esittää. Silmiinpistäväntä on se, miten vähäisen roolin työväestö ja sen tavoitteet Leinon ja Kilven spekuloinneissa toistaiseksi saavat. Molemmille, myönteisestä kansakuvasta huolimatta, kansa on passiivinen väestönosa, jolla ei ole yhteiskunnallisia tavoitteita. Vain sivistyneen, olkoonkin pinnallisesti sivistyneen, kansanosan toiminnalla on merkitystä; se on se osa kansaa, joka pitää kansaa pimennossa tai voi sen nostaa, se on vastuussa myös ruotsinkielisen ja suomenkielisen väestönosan turmiollisesta irtautumisesta toisistaan.

Leinon ja Kilven ajatuksiin tutustuminen tekee ymmärrettäväksi sen tyrmistyksen, jonka työväestön liikehdintä ja yhteiskunnallisen tilanteen kärjistyminen myöhemmin aiheuttivat. Leino ja Kilpi puuttuvat vielä vuoden 1917 alussa asioihin, jotka vuoden 1918 kurkistusaukosta käsin vaikuttavat triviaaleilta. Se osoittaa sen, miten nopeasti ja odottamattoman rajusti yhteiskunnallinen tilanne, ja sivistyneistön käsitys siitä, muuttuivat vuoden 1917 kuluessa.

¹⁶⁴ Sihvo 1989, s. 399; Onerva 1979, s. 380.

3.3 Vaiettu työväestä

Nykylukijan silmissä huomiota herättävä seikka Sunnuntain pääkirjoituksissa on se, miten vähän niissä käsitellään työväenliikettä, sosialismia ja sosiaalidemokraattista puoluetta. Kansan ja sivistyneistön suhdetta ja sivistyskysymystä käsitellään, kuin työväestä ei olisi olemassakaan.

Yksi harvoista työväenpuoluetta koskevista suuremman painoarvon saaneista kirjoituksista on sosiaalidemokraattien kesän 1916 eduskuntavaaleissa saavuttaman vaalivoiton jälkeinen nimimerkki Kokoomusmiehen kirjoitus, joka on jatkoa kansallisesta kokoomuksesta käytyyn keskusteluun. Kokoomusmies arvioi tilannetta, jonka edessä työväen johto nyt on:

”Sosialidemokratian enemmistö meillä on syntynyt herkistä, mutta vielä suurimmalta osaltaan viljelemättömistä ja valistumattomista nuorista sieluista. Se on vain kuin jonkun uskonkiihkon nousu-aalto, joka on joukkoja kohottanut erinäisten unelmien kirkkauteen. Sieltä putoamista todellisuuden tasoon johtajat nyt varovaisesti valmistelevat huomautuksilla vallan ankaroista velvollisuuksista ja eduskunnankin rajoitetusta valta-
asemasta.”

Liikkeen johtajilla on edessä kovat ajat, ”sillä joukot vaativat nyt, että kivet leiviksi tulisivat ja taivaat astuisivat alas maan päälle,” sosialististen aatteiden herättämät haavekuvat ovat jyrkässä ristiriidassa todellisuuden kanssa, ja törmäys on väistämätön. Sosialismin herättämä nuorisosa on ollut nuorisosa haaveellisimmasta päästä, nuorisosa, jolla ei ole ollut vielä kunnon kokemusta elämän tosiasioista. Nyt on edessä totuuden hetki, jolloin työväenpuolueen merkitys ja sen aikomukset tulevat kaikille selviksi.¹⁶⁵

”Syvät rivit” ovat perineet voiton kansallisuuskysymyksessä, sosiaalidemokratia on valta-
asemassa, mutta sen on omaksuttava myös kansallisuuden käsite, jotta se voi johtaa kansakuntaa.:

”Syvien rivien voima meikäläisessä sosialidemokratiassa kuitenkin on pyrkinyt olemaan unelmoiva kansainvälisyys ja kiihkoinen luokkataistelu. ‘Isänmaa ja kansa’ ovat olleet sille porvarillisia käsitteitä, joihin nähden suoranaista halveksumistakin on osoitettu”.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Sunnuntai 3.9.1916. *Kokoomusmies*: Vieläkin kansallisesta kokoomuksesta

¹⁶⁶ Sunnuntai 3.9.1916. *Kokoomusmies*: Vieläkin kansallisesta kokoomuksesta

Kokoomusmies selittää sosiaalidemokratian suosion sen kannattajien kehittymättömyydellä. Enemmistö kannattajista on nuoria valistumattomia sieluja, jotka ovat herkkiä ja aseettomia vastustamaan vääriä vaikutteita. He ovat joutuneet uskonkiihkon valtaan, hurahtaneet vailla järkeviä perusteita. Sosiaalidemokraattien johtomiehet ovat tuputtaneet heille lupauksia, joiden katteettomuutta kuulijat eivät viattomuudessaan käsitä¹⁶⁷.

Sosiaalidemokratian äänivyöryn selittäminen kannattajien viattomuudella on tapa pitää yllä sivistyneistön omaa kansakuvaa ja myös välttyä miettimästä syitä suosion takana. Kansa äänestää sosialisteja, koska se ei tiedä mitä tekee, se ei ymmärrä yhteiskunnallisia tosiasioita ja sitä, että lopulta sosialistitkin ovat niiden sitomia. Sosialistien valtaanpääsy tulee paljastamaan suurten puheiden todellisen arvon. Sosialismin suosion perustelemisen kansan kehittymättömyydellä jättää myös tärkeän takaportin auki. Jos kehittymätön kansa on altis sosialismin houkutuksille, voidaan kansaa sivistämällä vähentää sosialismin tenhoa. Kokoomusmies korostaakin ”syvien rivien aseman sivistyksellisen kohottamisen” merkitystä.

Kokoomusmies käsittelee sosiaalidemokratiaa juuri isänmaan asian kannalta. Tähän asti sosiaalidemokratia on ollut haaveilua, jonka tunnuksina ovat olleet luokkavastakohtaisuus ja kansainvälisyys. Nyt sosiaalidemokratialle on koittanut totuuden hetki, ja selviytyäkseen törmäyksestä todellisuuden kanssa senkin on otettava isänmaallisuuden ja kansan käsitteet omikseen. Kokoomusmiehelle kansan ja isänmaan käsitteet ovat todellisuutta, jota ei voinut sivuuttaa. Ne ovat yhteiskunnallisen vaikuttamisen peruskäsitteitä, jotka sosiaalidemokraattienkin on hyväksyttävä muuttuessaan haaveilijoista vaikuttajiksi. Luokkavastakohtaisuus ja kansainvälisyys ovat Kokolle vain teoreettisia käsitteitä, nuoruuden haaveilua, joka jää taka-alalle, kun sosiaalidemokraatit tarttuvat miesten töihin.

¹⁶⁷ Käsitys kansan kehittymättömyydestä osasta sosialismin kasvualustana esiintyy myös Lauri Haaralla. Hän puhuu syvistä riveistä, ”jotka sosialismi on jo herättänyt jotain parempaa kaipaamaan, vaikka ei vielä kehittänyt”. Sunnuntai 29.10.1916. *Lauri Haarla: Mitä kansalle puhutaan.* [pääk.]

Kokoomusmies edustaa Sunnuntain sivuilla perinteistä porvarillista maailmankuvaa¹⁶⁸. Hänelle kansainvälisyys ja luokkataistelu ovat isänmaan ja kansan vastinpari, sosialistisen ja porvarillisen puolen asenteiden kiteytymät. Kuvaavaa on, että Kokoomusmies liittää kansainvälisyyden eteen määreen *unelmoiva*, ja luokkataistelun eteen määreen *kiihkoinen*. Sosialistien käsitteisiin liittyy siis todellisuudentajun ja harkinnan puutetta merkitseviä määreitä. Sosialismi on jotain, johon heittäydytään vailla perusteita, hetken huumassa. Isänmaan ja kansan käsitteet on varattu niille, joiden toimintaa ohjaa järki ja harkinta. He eivät toimi unelmien pohjalta vaan realiteetit tiedostaen.

Nykytutkimuksen mukaan Suomen työväenliike oli luokkaideologiastaan huolimatta monin tavoin mukana fennomaanien kansallisvaltion rakentamisprojektissa. Se ei asettunut synnyttävän kansakunnan ulkopuolelle, kuten työväenliikkeen kansainvälisyyteen kuuluu, vaan oli mukana niin kansakuntaa rakentavissa kansanliikkeissä kuin valtiollisessa elämässäkin. Itse epäonnistuneen vallankumouksenkin voi nähdä ”fennomaanis-valtiollisen linjan jatkeena”, yrityksenä palauttaa työväestöltä epäoikeudenmukaisesti viety valtiollinen asema.¹⁶⁹

Jouko Heikkilän mukaan työväenliike näki kansallisetkin kysymykset yhteiskunnallisen taistelun kautta. Sille muotoutui oma, porvarillisesta ajattelutavasta poikkeava isänmaallisuuskäsitys, jonka mukaan autonomiaa puolustamaan kykenevä kansa oli luotavissa vain parantamalla taloudellisesti alistetun kansanosan asemaa.¹⁷⁰ Porvarillisten puolueiden asennoituminen oli sosialistien silmissä pohjimmiltaan vahingollista kansallisille pyrkimyksille, se oli politiikkaa, jonka takana oli halu turvata omat luokkaetuoikeudet, ei oikeaa isänmaallisuutta.¹⁷¹

Porvarillisten ryhmien isänmaallisuus taas oli sidoksissa olemassa oleviin valtiollisiin instituutioihin ja ylemmän luokan ihanteisiin ja tavoitteisiin.¹⁷² Heillekin oli tärkeää

¹⁶⁸ Porvarillisesta maailmankuvasta Piilonen 1993, s. 596.

¹⁶⁹ Alapuro ja Stenius 1989, s. 5 – 6.

¹⁷⁰ Heikkilä 1993, s. 353.

¹⁷¹ Heikkilä 1993, s. 28 – 29. Antti Kujalan pro gradu –tutkielman *Suomen työväenliikkeen poliittisen linjan kehitys ensimmäisellä sortokaudella; erityisesti vuosina 1903 – 1904*, s. 17 – 22, mukaan.

¹⁷² Heikkilä 1993, s. 353 – 354.

poistaa ristiriitoja aiheuttavia yhteiskunnallisia epäkohtia, mutta uudistuspyrkimykset olivat enemmän välikappale tärkeimmän tavoitteen, kansallisen yhteenkuuluvuuden, saavuttamiseksi, kuin päämäärä itsessään.¹⁷³ Työväenliikkeen isänmaallisuuden pohja taas oli työväestön taloudellisissa, yhteiskunnallisissa sekä poliittisissa eduissa ja tavoitteissa. Kansallisen ja sosiaalisen taistelun yhdistäminen ja sen avoin tunnustaminen etäännytti työväenliikettä porvarillisista puolueista. Mutta, kuten Heikkilä toteaa: ”Irtautuminen kansallisuusaatteesta siinä mielessä kuin se ymmärrettiin yhteiskunnan porvarillisissa piireissä ei kuitenkaan merkinnyt kansallisuuden tai kansallismielisyyden hylkäämistä.”¹⁷⁴ Porvarillisten piirien silmissä sosialismi näyttäytyi kuitenkin uhkana kansalliselle yhtenäisyydelle. Kansallista yhtenäisyyttä ei saanut heikentää luokkavaatimuksilla, eikä ainakaan asettaa yhteiskunnallisia uudistuksia yhteistyön ehdoksi. Kansakunnan etu menisi aina luokkien etujen edelle ja luokkavaatimusten ajaminen oli kansallisen rintaman hajottamista, epäisänmaallisuutta.¹⁷⁵

Kokoomusmieskään ei näe työväenpuolueen toiminnan kansallista pohjaa. Hänelle sosialismi edustaa kansainvälisyyttä ja luokkataistelua, jotka ovat kansallisen ajattelun täysi vastakohta. Työväenpuolueen internationalismi oli ehkä lähinnä sanahelinää todellisen toiminnan keskittyessä kansallisten etujen suojaamiseen¹⁷⁶, mutta Kokoomusmies arvioi tilannetta vain sosiaalidemokraattien ohjelmien ja puheiden perusteella. Sosialistien suuret puheet saavat heidät näyttämään Kokoomusmiehen arvoja uhkaavalta vaaralta.

Kokoomusmiehen kirjoitus sosialisteista vertautuu mielenkiintoisella tavalla Sunnuntain porvarillista sivistyneistöä koskeviin kirjoituksiin. Sivistyneistöä ja kansaa käsittelevissä kirjoituksissa Sunnuntai näkee suurimpana ongelmana kansan ja Sunnuntain välissä olevat voimat, kirkon, lehdistön, sivistyneen luokan, jotka pitävät tiedon- ja hengenjanoista kansaa taantumuksen kourissa. Kansa on tietämättään edistyksellistä, mutta sen valituksesta vastuussa olevat ohjaavat sitä väärään suuntaan Samoin Kokoomusmiehen kirjoituksessa viattoman ja herkkäuskoisen kansan sortuminen

¹⁷³ Soikkanen 1961, s. 18 – 19.

¹⁷⁴ Heikkilä 1993, s. 354.

¹⁷⁵ Heikkilä 1993, s. 28. Kujalan mukaan.

sosialismiin johtuu sosialistijohtajien väärästä johdattuksesta. Kansa on kehittämätöntä ja valtiollisessa mielessä epäkypsää, ja siksi sitä on helppo ohjata katteettomilla lupauksilla. Avain tilanteen ratkaisuun on kansan sivistäminen. Sivistynyt kansa pystyy näkemään sosialistijohtajien lupauksien läpi.

On mielenkiintoista, että Eino Leino ei kansallista yhtenäisyyttä koskevissa kirjoituksissaan tarttunut työväenkysymykseen. Vaikenemisen voi tulkita asian välttämiseksi, merkiksi siitä, että Leinokin ymmärsi kansan jakautumisen luokkiin vievän pohjan kansan kalevalaiselta yhtenäisyydeltä. Tarttumalla luokkavastakohtaisuuteen hän olisi samalla oikeuttanut työväenliikkeen maailmankuvan. Sivuuttamalla asia oli mahdollista ainakin puheiden tasolla säilyttää yhtenäinen kansakuva.

Elina Martikainen on tutkimuksessaan vanhasuomalaisen sivistyneistön maailmankuvasta Aika-lehden taidekriitikkissä tehnyt juuri tällaisen tulkinnan. Hänen mukaansa vanhasuomalaisuutta edustavat Ajan kriitikot odottivat kritiikeissään taiteelta kansan yhtenäisyysillusion ylläpitoa. Yhteiskuntakriittisiä teoksia vastustettiin, koska pelättiin, ettei kansa ollut sellaista kuin luultiin. Epäkohtiin pureutuva diskurssi torjuttiin, koska se väärästi kansasta rakennettua kuvaa, esitti kansan yhteiskunnallisia vaatimuksia tekevänä joukkona viattoman kansanlapsen sijaan. Yhteiskunnallisen luokkajaon kieltäminen oli tärkeää. Ylä- ja alaluokkaa tuli kuvata tasapuolisesti tai ainakin kohdistaa kritiikki muualle kuin sivistyneistöön. Kansa ei ollut sivistyneistölle luokka, vaan suomalaisuuden henkinen koti.¹⁷⁷

Leino kohdalla kyse ei välttämättä kuitenkaan ole tarkoituksenmukaisesta vaikenemisestä. Näkisin asian pikemminkin niin, että Leino sivuuttaa asian, koska uskoo vilpittömästi luokkavastakohtaisuuden olevan toisarvoinen asia, johon ei pidä kiinnittää huomiota. Leino, joka uskoo henkisten arvojen ylemmyyteen, ei usko, että Suomen kansa jakautuisi luokkiin niin vähäpätöisen asian kuin aineellisten arvojen tai omistussuhteiden perusteella.

¹⁷⁶ Heikkilä 1993, s. 355.

¹⁷⁷ Martikainen 2003, s. 87 – 88.

Leinolle yhteiskunnassa vallitseva luokkajako on sivistykseen perustuva. Leinon lopullinen tarkoitus on yhdistää koko kansakunta kalevalaisen sivistyksen arvojen taakse, jolloin kansan sisäinen luokkajako häviää. Yläluokan ja kansan välillä ei lopulta ole ristiriitaa, koska suomalaiset kuuluvat luokka-asemastaan huolimatta Suomen kansaan ja jakavat yhteisen henkisen perinnön. Olennaista eivät ole pinnalliset luokkaristiriidat, vaan kuuluminen samaan kansansieluun, ja vallitseva luokkajako – jako sivistyneistöön ja kansaan – on vain tilapäinen. Kansalaiset on vain saatava tietoisiksi yhteisestä henkisestä perinnöstään ja ymmärtämään sen arvo.

Leinon kansanvalistuksen erityispiirre onkin se, että sen kohde ei ole pimeydessä elävä kansa, vaan sekä kansa että sivistyneistö, koko Suomi. Kansaa pitää valistaa, jotta se heräisi vaalimaan sisällään eläviä kalevalaisia arvoja ja alkuperäistä, suomalaista sivistystään. Sivistyneistö taas on herätettävä huomaamaan koneellisen maailmankatsomuksen ja maallisten arvojen tyhjiys. Kaiken takana on usko kansanluonteelleen uskollisen kansan menestymiseen. Kansa pitää yhdistää ajamaan yhteisiä, sille luontaisia tavoitteita. Leinon kansanvalistusajattelussa kansan sivistäminen on vain väline, jolla pyritään kohti yhtenäisen kansan ihannetta. Ristiriitojen sopiminen ja yhdistyminen johtaa kansan, ja lopulta koko ihmiskunnan onneen.

Työväenliikkeen tavoite ei ollut kansan yhdistäminen, vaan taloudellisesti alistetussa asemassa elävän kansanosan auttaminen. Sosiaalidemokraattinen puolue pyrki ”vapauttamaan koko kansaa taloudellisen riippuvaisuuden, valtiollisen alaikäisyyden ja henkisen holhuunalaisuuden kahleista.” Sosialistien kansa tarkoitti *köyhälistöä*, jonka ”järjestäminen, sen kohottaminen tajuamaan asemansa ja tehtävänsä, sen tekeminen henkisesti ja aineellisesti taistelukykyiseksi” oli sosiaalidemokraattisen puolueen tehtävä.¹⁷⁸ Työväenliikkeen tavoite ei ollut koko kansan, vaan yhden luokan hyvinvointi. Lääke huono-osaisen kansan nostamiseen ahdingostaan ei ollut valistus, vaan sen varallisuustason nostaminen – kansa oli kyllä sivistymätöntä, mutta suurempi ongelma oli se, että se oli köyhää.

¹⁷⁸ Sitaatit puolueen vuoden 1903 puolueohjelmasta. Soikkanen 1961, s. 89 – 90; Liikanen 2003, s. 299. Liikanen havaitsee sosialistien kansan asialle antautumisessa yhteyksiä perinteiseen fennomaniaan.

L. Onervaa lukuun ottamatta Sunnuntain kirjoittajat eivät kiinnitä huomiota kansan taloudellisten olojen kehittämiseen. Ainoastaan Onerva toteaa, että kansan aineellisten olojen parantaminen on ensimmäinen askel sen henkisessä kehittämisessä.¹⁷⁹ Sunnuntailaisille ensiarvoista on nimenomaan ”syvien rivien aseman sivistyksellinen kohottaminen”¹⁸⁰, he haluavat herättää kansan, jossa ”piilee henkisen vapauden kaipuu”¹⁸¹, kansan, jonka ”korkeamman sivistyselämän kannalta vasta mahdollisuuksina”¹⁸² piilevät persoonallisuudet pitää nostaa sivistykseen. Kansan taloudellinen eriarvoisuus on sivuseikka. Sivistämisen kautta kansan on mahdollista herätä tietoiseksi itsestään ja kansanluonteestaan – ja ymmärtää myös sosialististen aatteiden turmiollisuuden. Leinollekin olennaisia ovat moraaliset, eivät taloudelliset kysymykset. Kansan taloudellinen asema on jotain mikä korjaantuu itsestään, kunhan kansakunta saadaan yhdistettyä kalevalaisuuden lipun alle. Kansa ei oikeastaan ole edes kiinnostunut aineellisesta hyvästä, vaan henkisestä kehittämisestä¹⁸³. Valtaapitävä sivistyneistö on se yhteiskunnan ryhmä, joka palvoo materiaa eikä ymmärrä sydämen sivistyksen arvoa. Se joutuu kulkemaan pisimmän matkan kalevalaiseen sivistykseen.

Leinon jalustalle korottama Kalevala ja kalevalainen sivistys oli merkittävä Sunnuntaita ja työväenpuoluetta erottava tekijä. Leinolle ominainen kansanrunouden ihailu ei William A. Wilsonin mukaan ollut työväenliikkeellekään täysin vierasta, mutta sen ”kansanrunouspropaganda” oli alusta alkaen proletaarista. Kuten porvarilliselle sivistyneistölle, Kalevala oli työväestöllekin kansanhengen ilmentymä, mutta siinä ilmenevä henki oli suomalaisen työväestön, ei kansan. Työväenliike korosti, että juuri työläiset olivat vastuussa suomalaisen kansanrunouden luomisesta ja säilyttämisestä. 1900-luvun alkuvuosien jälkeen työväenliikkeen kansanrunousinnostus kuitenkin hiipui. Työväen johtajat alkoivat epäillä, että fennomaanien rahvaan ihailu oli ihailua ”omien olohuoneittensa ikkunoiden suojissa”. Puheen tasolla kansaa ihailtiin, mutta käytännössä fennomaanit kuuluivat riistävään luokkaan. Työväenliikkeen enemmistön silmissä

¹⁷⁹ Sunnuntai 19.11.1916. *L. Onerva*: Uutta aikaa kohti. [pääk.]

¹⁸⁰ Sunnuntai 3.9.1916. *Kokoomusmies*: Vieläkin kansallisesta kokoomuksesta

¹⁸¹ Sunnuntai 2.7.1916. *Teo Snellman*: Uusi yhteiskunta.

¹⁸² Sunnuntai 12.3.1916. *Eino Leino*: Personallisuuksien kunniaksi. [pääk.]

kansanrunous alkoi näyttää halveksittavalta porvarilliselta puuhastelulta. Kalevalan juhlinta leimattiin kansan elämänlaadusta piittaamattoman yläluokan huvitteluksi, koreiluksi vailla sisältöä. Kalevalan näkeminen nykyajan esikuvana, jonka suuntaan kehitystä pitäisi ohjata, oli silkkää typeryyttä. Kalevalan luomisen aikakausi ”eroaa meidän ajastamme yhtä jyrkästi kuin lapsuus miehuudesta”. Kansan tulevaisuutta rakennettaessa pitäisi katsoa eteenpäin, ei menneisyyteen.¹⁸⁴

Kansanrunouden saaman yläluokkaisen leiman lisäksi työväestöä vieraannutti siitä sen valjastaminen palvelemaan nationalistisia pyrkimyksiä. Kansanrunoutta ja –perinnettä käytettiin fennomaanisen sivistyneistön puolella kansallistunteen luomiseen ja vahvistamiseen, korostamaan suomalaisten erityisyyttä ja jopa ylemmyyttä muihin kansoihin nähden.¹⁸⁵ Eino Leinon ajatukset Kalevalasta Suomen kansan johtotähtenä seuraavat fennomaanisivistyneistön linjaa. Leinolle Kalevala edustaa suomalaisten pyhää kirjaa, jonka loi koko Suomen kansa yhdessä. Työväestölle Kalevala taas oli yksi luokkajaon symboli – se haluttiin nähdä joko työväenluokan luomuksena tai kiistää koko teoksen arvo. Joko Kalevala oli työläisten yhteinen, yhdistävä voimainponnistus, tai sitten se laskettiin riistävälle yläluokalle kuuluvaksi symboliksi. Työväenpuolueelle keskeinen luokkavastakohtaisuus saneli suhtautumisen Kalevalaankin.

Huolimatta Sunnuntain kirjoittajien, erityisesti Eino Leinon, kapinasta taantumuksellista valtaapitävää sivistyneistöä vastaan, työväenliikkeen näkökulmasta sunnuntailaisetkin edustavat sivistynyttä yläluokkaa, joka ei ole selvillä kansan tarpeista. Taantumuksellisen sivistyneistön tapaan he tarjoavat kansalle sitä, mitä itse luulevat kansan kaipaavan. Sunnuntaissa esiintyvä kuva kansasta on idealisaatio, sivistystä janoava, henkisyttä uhkuva, puhdas ja turmeltumaton kansa. Sunnuntain kirjoittajat uskovat, että kansa haluaa vastustaa heidän rinnallaan maallista, materialistista perustuvaa yhteiskuntaa ja olla mukana uuden, henkisyteen ja inhimillisyyteen perustuvan

¹⁸³ Myös vanhasuomalaisen sivistyneistön Aika-lehdessä kansan nähtiin olevan luonnostaan kiinnostuneita henkisen sivistyksen kehittämistä. Sivistyneistö uskoi, että kansa kunnioitti luonnostaan henkistä työtä ja sen tekijöitä – sivistyneistöä. Martikainen 2003, s. 65.

¹⁸⁴ Wilson 1985, s. 138 – 139. Sitaatin lähde alun perin Oulun Sanomat 1.4.1915, Pelkonen Lauri: Kalevala kansamme mielikirjana.

¹⁸⁵ Wilson 1985, s. 139.

kansakunnan rakentamisessa¹⁸⁶. Kansan mielipidettä asiasta ei kysytä. Sivistyneistölle, myös Sunnuntaille, tulikin yllätyksenä se, että kansa koki varallisuuseron ja arkiset tarpeet itselleen läheisemmiksi kuin sivistyksen ja kansallisen ohjelman. Kansalle puheet kansallisista arvoista eivät olleet olennaisia, sille tärkeää oli paikallinen yhteisö, jossa elämää elettiin: kylä, pitäjä tai kaupunki. Kansa teki poliittiset ratkaisunsa paikallisen yhteiskunnan tilanteen ja paikallistason ristiriitojen, ei kansallisten ohjelmien perusteella.¹⁸⁷

4 KANSAKUVA JOUTUU KOETUKSELLE

4.1 ”Eheä ja yksimielinen Suomen kansa”

Venäjän vallankumous maaliskuussa 1917 muutti yhteiskunnallisen tilanteen ja aktivoi myös Sunnuntain poliittisesti. Kansallisen yhtenäisyyden ohjelman rinnalle nousi pyrkimys valtiolliseen riippumattomuuteen. Huhtikuusta kesään 1917 Sunnuntain numerot ovat täynnä isänmaallista huumaa ja innostuneisuutta. Sunnuntai uskoo, että koko kansa on yhdistynyt itsenäisyyspyrkimysten taakse, että on koittanut uusi inhimillisyyden ja yhtenäisyyden aikakausi, jossa vanhat sortovallan aikaiset säännöt ja jaot eivät enää päde.

Sunnuntain kirjoittelu on osa koko valtakunnan – niin Suomen kuin Venäjän – vallannutta vapaushuimaa, jonka tsaarin kukistuminen aiheutti. Vapautta juhlivat niin porvarit, sosialistit kuin venäläisetkin, kaikki yhdessä. Tsarismien häviön myötä uskottiin kaikkien yhteiskunnan ongelmien katoavan. Koska keisarin edustama järjestelmä oli esitetty syypääksi kaikkiin yhteiskunnassa vallitseviin ongelmiin, syntyi sen kaatuessa ylisuuria odotuksia yhteiskunnan epäkohtien korjaantumisesta.¹⁸⁸ Yleisesti odotettiin uuden onnellisemman ajan koittavan niin Suomelle kuin Venäjällekin.

¹⁸⁶ Pertti Karkaman mukaan työväestön ja muiden marginaaliryhmien kuvaaminen porvarillisen yhteiskunnan hyötytavoitteet kyseenalaistavien arvojen edustajina on sivistyneistö- ja älymystökirjailijoille ominainen piirre. Älymystölle työväestö edustaa ryhmää, joka voisi toimia heidän kannattamiensa universaalien arvojen edustajana. Karkama 1994, s. 118.

¹⁸⁷ Haapala 1995, s. 137.

Vallankumousjuhlinnalle antoi kuitenkin synkän lisäsävyn venäläisen sotaväen kurittomuus. Uuden ajan koiton vapauttamat sotilaat syyllistyivät lukuisiin upseerimurhiin Helsingissä, Turussa ja Viipurissa.¹⁸⁹

Sunnuntain sivuilla vallankumous merkitsee ennen kaikkea yhtenäisen kansakuvan toteutumista. Vallankumous tuntuu pyyhkäisseen niin sivistykseen kuin omistukseenkin perustuvat luokkajaot olemattomiin. Kuin taikaiskusta Suomen kansasta on tullut yhtenäinen ja yksimielinen. Kansan yhtenäisyyden korostaminen on vallankumoushuomaa, mutta sen takana on myös käytännön tavoite – pyrkimys riippumattomuuteen Venäjästä. Kansan yksimielisyydellä ja yhtenäisyydellä todistetaan Suomen kypsyttä itsenäisyyteen.

Leino tarkastelee Suomen edellytyksiä valtiolliseen itsenäisyyteen pääkirjoituksessaan *Vapaa Suomi*. Ulkopuolisen silmin edellytyksiä ei ole kovin paljon: Kieli ei ole vielä kansakunnan merkki, ja Suomen historia tähän asti on ollut muiden valtioiden historiaa. Kuitenkin suomalaisten sydämissä on selvää, ”että me olemme kansakunta, että meillä on oma kansallinen historiamme, että meidän kulttuurimme on itsenäisimpiä ja omintakeisimpia koko maailmassa ja että me kansamme vähälukuisuudesta huolimatta todellakin ansaitsemme valtiollisen itsenäisyyden.” Leino todistelee Suomen elinkelpoisuutta valtiollisella järjestäytyneisyydellä, eduskunnalla, parlamentaarisella hallitustavalla ja vallitsevalla kokoomushallituksella. Hän kiittää sosiaalidemokraattisen puolueen järjestäytyneisyyttä, joka on todistus laajojen kansankerroksien valtiollisesta kypsyneisyydestä:

”Menneet ovat ijäksi ne ajat, jolloin kaatunut venäläinen sortovalta saattoi väittää täällä vain nuorsuomalaisten ja ‘shvedomaanien’ ja erinäisten ilkeämielisten ‘politikaanien’ harrastavan Suomen kansan valtiollista itsehallintoa. Me olemme nyt siinä suhteessa yksi ja yhtenäinen kansa, itse-valitsemastaan eduskunnasta tämän eduskunnan luottamusta nauttivaan kotimaiseen hallitukseen saakka kaikki valmiita noudattamaan jokaista lakia ja asetusta, minkä ne säätävät, vahvistavat ja toimeenpaneavat.”¹⁹⁰

Suomen kansa on ansainnut valtiollisen riippumattomuuden:

¹⁸⁸ Haapala 1995, s. 220 – 221.

¹⁸⁹ Klinge 1997, s. 503.

”Me olemme kansa, joka ehkä enemmän kuin mikään toinen koko Euroopassa tarvitsisi kansallista itsetuntoa, jopa kansalliskiihkoakin, mutta jonka sydän siitä huolimatta sykkää kansojen veljeydelle ja humaniteetille. Me emme yksinkertaisesti voi vihata niin paljon kuin me voimme rakastaa.”

Jos muut Euroopan maat eivät suostu tunnustamaan Suomea tasavertaisena muiden kansakuntien joukkoon, johtuu se vain siitä, että se inhimillisyyden ja rauhan aikakausi, johon Suomen kansa kuuluu, ei ole vielä koittanut. Suomi ei kuulu aikakauteen, jossa kansojen oikeus itsenäisyyteen lasketaan niiden sotilaallisen teurastuskyvyn mukaan. Suomen kansan on kuitenkin säilyttävä:

”Jos me hukumme, ei meidän tehtäväämme täyty kukaan. Meidän täytyy elää, ei itsemme vuoksi, vaan maailman ja ihmiskunnan.”

Suomen kansalla on oma tehtävänsä maailmanhistoriassa, jota mikään muu kansa ei voi suorittaa. Jos Suomi ei saa toteuttaa omaa osaansa, se on koko ihmiskunnan häviö. Sen vuoksi suomalaisten on säilyttävä.¹⁹¹

Yhtenäinen kansakuva nousee esille myös Leinon pääkirjoituksessa *Kärjistynyt välitilanne*, jossa Leino käsittelee senaatin varapuheenjohtaja Tokoin puhetta eduskunnassa. 20. huhtikuuta pitämässään puheessa Tokoi korosti autonomian laajentamisen tärkeyttä. Tokoin mukaan itsenäisyyden ajatus on niin voimakas, että se kokoaa koko kansan uudistusten taakse. Hän toivoi porvarillisen puolen myöntyvän työväestön kaipaamiin uudistuksiin ja toisaalta vaati työväeltä rauhallisuutta ja maltillisuutta.¹⁹² Leinon mukaan puhe oli otettu vastaan ilolla koko kansan kesken ja hallituksen takana seisoo ”eheä ja yksimielinen Suomen kansa”:

”Me emme tällä hetkellä siis todellakaan ole vain joukko keskenään kiisteleviä heimoja, puolueita ja kansanluokkia, me olemme kansakunta, meitä on neljättä miljoonaa suomalaista miestä ja naista, joita sama yhtenäinen poliittinen tahto yhdistää.”¹⁹³

Itsenäisyyspyrkimys ja kansallisuustunteen vahvistuminen eivät kuitenkaan tarkoita kansalliskiihkoa. Itsenäinen Suomi ei missään tapauksessa olisi uhka uudelle Venäjälle.

¹⁹⁰ Sunnuntai 22.4.1917. *Eino Leino*: Vapaa Suomi. Mitä edellytyksiä meillä on valtiolliseen itsenäisyyteen? [pääk.]

¹⁹¹ Sunnuntai 15.4.1917. *Eino Leino*: Suomi ja Venäjä. Eräitä ääri viivoja. [pääk.]

¹⁹² Soikkanen 1975, s. 212 – 213.

Päinvastoin, Suomen kansa oppi jo ensimmäisellä sortokaudella, että sen vastustaja ei ole Venäjän kansa, vaan yksinvaltainen tsaarin hallinto. Samalla kun kansa etääntyi Venäjän hallinnosta, se lähentyi Venäjän kansaa. Sama kehitys on jatkunut sen jälkeenkin: mitä jyrkemmin suomalaisten on ollut opittava vastustamaan virallista hallintoa, sitä syvemmin se on oppinut tuntemaan sympatiaa venäläisiä ja muita Venäjän kansakuntia kohtaan. Venäjä ei enää merkitse suomalaisille perivihollista, vaan onnettomuustoveria.¹⁹⁴

Huhtikuun lopulla Sunnuntain päähuoleksi nousee Venäjän väliaikaisen hallituksen suhtautuminen Suomen pyrkimykseen laajentaa itsehallintoaan. Leino joutuu myöntämään, etteivät tulevaisuuden näkymät ole enää niin valoisia. Kyse ei kuitenkaan ole suomalaisten yhtenäisen rintaman rakoilusta, vaan pettymyksestä Venäjän väliaikaiseen hallitukseen, joka on asettunut Suomen riippumattomuuspyrkimysten jarruksi.¹⁹⁵

Vaikka Tokoi puheessaan oli välttänyt väliaikaisen hallituksen kritiikkiä, olivat senaatti ja Kerenski joutuneet jo vastakkain. Kyse oli 7. huhtikuuta väliaikaisen hallituksen hyväksyttäväksi jätetystä esityksestä, joka tähtäsi senaatin oikeuksien laajentamiseen. Kerenski ei pitänyt suomalaisten vaatimuksia hyväksyttävinä ja siirsi ehdotuksen lainopillisen neuvottelukunnan arvioitavaksi. Neuvottelukunnassa ehdotus juuttui hedelmättömiin väittelyihin, kun väliaikaisen hallituksen edustajat eivät halunneet luopua keisarilta perimistään valtaoikeuksista eivätkä suomalaiset pyrkimyksistään laajentaa autonomiaa.¹⁹⁶

Leinon mukaan Suomen senaatti ja eduskunta ovat tukalassa asemassa: ”molemmat ne suuntaviivat, joita ne vastaisessa toiminnassaan voivat lähteä seuraamaan, ovat vallankumouksellisia ja perustuslakiemme vastaisia”. Ainoa laillinen tie on siis odottaa, mutta ”se taas lykkäisi nykyisen sietämättömän välitilanteen ratkaisun niin kauas epämääräiseen tulevaisuuteen, että me emme yksinkertaisesti *voi* odottaa niin kauan.”

¹⁹³ Sunnuntai 29.4.1917. *Eino Leino*: Kärjistynyt välitilanne. Mielialoja ja mietelmiä. [pääk.]

¹⁹⁴ Sunnuntai 15.4.1917. *Eino Leino*: Suomi ja Venäjä. Eräitä ääri viivoja. [pääk.]

¹⁹⁵ Sunnuntai 29.4.1917. *Eino Leino*: Kärjistynyt välitilanne. Mielialoja ja mietelmiä. [pääk.]

¹⁹⁶ Soikkanen 1975, s. 214.

Leinon silmissä vastuu tulevaisuudesta lepää nyt senaatin ja eduskunnan, mutta ennen kaikkea sosiaalidemokraattisen puolueen harteilla. Maan kohtalo on sen päätöksistä riippuvainen.¹⁹⁷

Tilanne kiristyy toukokuun loppua lähestyttäessä. Leino kirjoittaa vastineen Kerenskin viimeiseen puheeseen, jossa Kerenski oli syyttänyt suomalaisia valtiopetoksellisesta vehkeilystä venäläisten sotamiesten kanssa. Leino haluaa vakuuttaa, että Kerenski ja venäläinen vallankumousliike ovat Suomessa edelleen suuressa suosiossa. Myös Kerenskin vaikea asema on Suomessa hyvin tiedossa ja ymmärretään:

”Täällä veljestyään ehkä kyllä johonkin määrään venäläisen sotamiehen kanssa, mutta ei mistään uusista valtiopetoksellisista motiiveista, vaan aivan yksinkertaisesti sen vuoksi, että me emme näe tuossa samassa harmaatakkisessa enää kansan sortajaa – ei oman eikä meidänkään kansamme – vaan ennen kaikkea ihmisen, hyvän ystävän ja hyvän kansalaisen.”

Kerenskin osoittama epäluottamus on turhaa, koska koko valtakunnassa vallitsee sympatia hänen pyrkimyksiään ja venäläistä kansanvaltaa kohtaan. Epäluuloinen asenne on vain omiaan herättämään niitä asenteita, joista suomalaisia nyt syytetään. Suomen pyrkimys itsemääräämiseen ei ole suunnattu väliaikaista hallitusta vastaan, vaan Suomen kansa on edelleen väliaikaisen hallituksen rinnalla, tukemassa sen ponnisteluja.¹⁹⁸

Myöhemmin ongelmaksi nouseva venäläisen työväen kanssa ”veljestyminen” on Leinon mukaan vain vapautuneiden kansojen yhtenäisyyden tunteen vaikutusta. Sotilaat ja suomalaiset veljestyvät, koska rajat heidän väliltään on viimein murrettu. Sortovallan aikana toisistaan erotetut ihmisryhmät ovat viimein löytäneet toisensa.¹⁹⁹ Vielä ei ole kyse järjestäytymättömän työväen ja venäläisten sotilaiden yhteistyöstä, joka loppuvuoden aikana osoittautuu Leinon silmissä niin vaaralliseksi.

Leino on järkkymätön uskossaan yhtenäiseen kansakuntaan. Hän uskoo, että itsenäisyyden mahdollisuus on tehnyt vanhat väittelyt merkityksettömiksi. On koittanut uusi aika, jossa vanhat säännöt ja vanhat ristiriidat eivät enää päde. Suomen kansa on

¹⁹⁷ Sunnuntai 29.4.1917. *Eino Leino*: Kärjistynyt välitilanne. Mielialoja ja mietelmiä. [pääk.] Kursivointi alkuperäinen.

¹⁹⁸ Sunnuntai 25.5.1917. *Eino Leino*: Kerenski ei nyt puhunut oikein. [pääk.]

paitsi yhtenäistä, myös lainkuuliaista, poliittisesti kypsää ja rauhaa rakastavaa. Se on kansa, joka ei lähde muiden kansojen tavoin kilpailemaan sotilaallisen teurastuskyvyn alalla. Se on kansallistuntoinen, muttei kansalliskiihkoinen, kansa, joka tunnustaa muut kansat veljikkeeseen ja haluaa rakentaa tulevaisuutta yhdessä niiden kanssa. Kansakuvan särötön ihanteellisuus selittää osaltaan tulevien kuukausien pettymyksen rajuutta – ja toisaalta pettymyksen rajuus todistaa, että Leinon usko oli aitoa, eikä vain retoriikkaa itsenäisyyspyrkimyksen tueksi. Vallankumouksen jälkeisessä huumassa Leino uskoo kauneimpienkin unelmiensa muuttuvan todellisuudeksi²⁰⁰. Hänellekin tsaarin yksinvallan kaatuminen on kaikkien yhteiskunnan ongelmien ratkaisu. Venäjän vallankumousliike vie maatansa kohti lempeyteen ja suvaitsevaisuuteen perustuvaa yhteiskuntajärjestystä, ja koko maailma, Suomi mukaan luettuna, seuraa epäilemättä perässä²⁰¹.

Usko kansalliseen yksimielisyyteen koskee myös sosiaalidemokraatteja. Suomessa on ensimmäistä kertaa maailmassa muodostettu sosiaalidemokraattinen enemmistöhallitus. Sosialistijohtajat ovat siis uudessa tilanteessa, jossa he eivät voi enää ottaa esikuvia mistään muualta. Heidän on itse toimittava esikuvana, josta muut kansat tulevat ottamaan oppia. Leino uskoo, että sosiaalidemokraattien johto haluaa kansan parasta ja ymmärtää tilanteen tärkeyden.²⁰² Leinon luottamus puolueeseen ja sen johtoon on niin vahva, että hän uskaltaa asettaa koko Suomen kohtalon sen harteille.²⁰³ Tämän voi nähdä toisaalta luottamuksen osoituksena: Leino uskoo, että työväenpuolue on muiden puolueiden kanssa mukana yhteisessä kansallisessa rintamassa. Samalla sen voi tulkita myös toivomukseksi ja jopa vaatimukseksi. Koska Suomen kansa on valtuuttanut sosiaalidemokraattisen puolueen ohjaamaan kansakunnan kohtaloa, on sosiaalidemokraattien osoitettava olevansa luottamuksen arvoisia.

¹⁹⁹ Sunnuntai 25.5.1917. *Eino Leino*: Kerenski ei nyt puhunut oikein. [pääk.]

²⁰⁰ Ks. esim. Sunnuntai 25.3.1917. *Eino Leino*: Päivä koittaa. Venäjän suuri vallankumous. [pääk.] ja Sunnuntai 1.4.1917. Sunnuntai. Uusi aika, uudet vaatimukset.

²⁰¹ Sunnuntai 25.3.1917. *Eino Leino*: Päivä koittaa. Venäjän suuri vallankumous. [pääk.]

²⁰² Sunnuntai 22.4.1917. *Eino Leino*: Vapaa Suomi. Mitä edellytyksiä meillä on valtiolliseen itsenäisyyteen? [pääk.]

²⁰³ Sunnuntai 29.4.1917. *Eino Leino*: Kärjistynyt välitilanne. Mielialoja ja mietelmiä. [pääk.] Kursivointi alkuperäinen.

4.2 Järjestäytymätön työväestö murtaa yhtenäisen kansakuvan

Venäjän maaliskuun vallankumouksen mukana kaatui myös sotatila-asetus, joka oli rajoittanut kokoontumista ja kieltänyt työtaistelut. Sosiaalidemokraattien johto kehotti työläisiä pidättäytymään lakkoilusta ja huolehtimaan järjestyksestä, mutta siitä huolimatta Suomi joutui lakkoaalton alle. Ensimmäinen lakko puhkesi jo maaliskuun lopussa. Metallityöntekijöiden lakkoon osallistui bolshevikkien kehotuksesta suuri joukko venäläisiä sotilaita, mikä aiheutti arvostelua sekä työväenliikkeen että erityisesti porvarillisten ryhmien keskuudessa. Teollisuuslakkojen lisäksi myös maaseudulla puhkesi lakkoja, jotka johtivat väkivaltaisiin yhteenottoihin.²⁰⁴ Maalis-huhtikuussa puhkesi 70 lakkoa, ja vuoden loppuun mennessä niiden kokonaismäärä oli kasvanut jo 478:aan. Lakkoaalto radikalisoi mielipiteitä, konkretisoi työläisten ja porvariston vastakkainasettelun ja toimi sytykkeenä molempien osapuolten järjestäytymiselle.²⁰⁵ Lakkoilun ja levottomuuksien merkitystä lisäsi omalta osaltaan lehdistö, joka korosti lakkojen väkivaltaisuutta ja vallankumouksellisia puheita. Lehtikirjoittelu välitti ihmisille kuvaa Suomesta kiivaan luokkataistelun tantereena.²⁰⁶

Levottomuudet alkoivat murtaa Sunnuntain, ja eritoten Eino Leinon uskoa yhtenäiseen kansakuntaan. Alkoi näyttää siltä, ettei järjestäytymätön työväki ollutkaan muun Suomen rinnalla tukemassa itsenäisyyspyrkimyksiä, vaan veljeili venäläisen sotaväen kanssa ja koetti kaikin keinoin asettaa esteitä kansallisten pyrkimysten tielle. Vallankumouksen jälkeiseen kansakuvaan ilmestyi uhkaava särö. Kerenskin hallituksen tilalle suurimmaksi uhaksi Suomen tulevaisuudelle nousikin Suomen kansa itse.

Heikki Kokko arvostelee sosialistien toimintaa kovin sanoin toukokuun lopussa pääkirjoituksessaan *Todellinen demokratia*. Hänen mukaansa sosialistit haluavat luoda yhteiskunnallisen tasa-arvoisuuden ”samalla tavalla kuin se, joka metsää tasataksaan sahaa kaikki korkeat puut poikki kitukasvuisten tasalle tahi kirkastaakseen Siriusta sammuttaa kaikki muut tähdet.” Sosialistiset ”piltit” pyrkivät demokratiaan, ja luulevat,

²⁰⁴ Soikkanen 1975, s. 220 – 222.

²⁰⁵ Klinge 1997, s. 509 – 510.

²⁰⁶ Haapala 1995, s. 222.

että demokratia toteutuu, jos päästään ”nykyistä alempiin muotoihin”, vaikka juuri nyt pitäisi pyrkiä korkeammalle kuin koskaan aiemmin.

”Ihmiset meillä olivat kauvan pyrkineet yhden vertaiseen, tasa-arvoiseen oikeuteen saadakseen tavoitella sukuperuista tahi muista satunnaisista erikoiseduista riippumatta vaurauden, sivistyksen, toiminnan ja vaikutusalojen monia houkuttelevia teitä. Se oikeus on nyt saavutettu. Ja yhteiskunnallisella sekä valtiollisella alalla on vapaus myös saatu. Mutta nyt pä osoittautuukin todeksi, että vapaus on kova pähkinä pelkkään huutoon tottuneille leuvoille, ettei vapauden todellista, olennaista luonnetta käsitetä eikä ymmärretä sitä, että valtiollinen vapaus ja toiminta ovat tahdon ja toimen ylimmilleen kohonnutta sivistystä, eikä painumista sivistyksestä raakuuteen.”²⁰⁷

Kokko ei säästele sanojaan, vaan jatkaa katkeruutta ja pettymystä uhkuvaan sävyyn:

”Kuunnelkaa joukkojen mielipuhujia, lukekaa maaseudun sosialistilehtien juttuja, seurakkaa ‘kansalaiskokousten’ päätöksiä ja pankaa mieleenne kaikki se palavaa intoa, mutta mielen kehittymättömyyttä ja hengen alhaisuutta, kansallistunnon löyhyyttä ja sivistykselle vihamielistä löylyä pihisevä touhun höyry, joka käyttää joukkosielun yksinkertaista koneistoa, ja te surette, te kaikki, jotka ilosta huumaannuite, kun kuulitte, että veräjät olivat Suomen proletariaatillekin auenneet sivistykseen, valoon ja vapauteen ja uuteen työhön.”

Vallankumouksen myötä herännyt yksinkertainen työväki on uhka sivistykselle ja kansallisuuden kehitykselle. Työväellä, jolle on auennut mahdollisuus pyrkiä parempaan, ei ole aikomustakaan tarttua tuohon mahdollisuuteen, päinvastoin, se haluaa kehittymättömyydessään kaataa kaiken. Työväki huutaa leipää ja valtaa, mutta kukaan ei huutele huutoja ”sivistyksestä ja yhteiskuntakauneudesta”, päinvastoin. Sosialistiset lehdet ovat vaiti ”sivistyksen oikeasta olemuksesta ja tarkoituksesta, tieteen ja taiteen arvosta”.²⁰⁸

Todellinen demokratia ei ole vallanhimoa ja kostomielialaa:

”Sosialismi on osoittautunut elinvoimaiseksi leipätaistelussa ja vallan haalinnassa. Mutta jos sen mielih viedä meitä yhteiskunta-kauneutta ja todellista demokratiaa lähemmäksi, täytyy sen oppien joutua vielä monien muutosten alaisiksi.”

Niin porvarien kuin sosialistienkin joukosta löytyy kuitenkin persoonallisuuksia, joiden varassa toivo lepää. He eivät kulje sokeasti joukkojen mukana, vaan uskaltavat olla

²⁰⁷ Sunnuntai 20.5.1917. *Heikki Kokko*: Todellinen demokratia. [pääk.]

²⁰⁸ Sunnuntai 20.5.1917. *Heikki Kokko*: Todellinen demokratia. [pääk.]

erilaisia ja ajatella itsenäisesti. ”Ja nämä yksinäiset ne ovatkin niitä kehityskykyisiä sieluja, jotka itsestensä luovat maan suolan ja valavat yksilöllistymisellään joukkoihin uutta uskoa ihmisen arvosta ja tekevät sen ihmisviljelyksen monien tietoiseksi päämääräksi, jota me valistuneelta, todelliselta demokratialta odotamme.”²⁰⁹

Kokon tekstissä esiintyvä halu nostaa yksilö joukon yläpuolelle oli yleisesti ottaen porvarilliselle ideologialle ominainen piirre. Juuri yksilön panos nähtiin ratkaisevana niin ihmiskunnan historiassa kuin nykyhetkessäkään.²¹⁰ Ajatus yksilöllisen järjen hukkumisesta ja eläimellisten vaistojen nousemisesta pintaan joukoissa oli peräisin Gustave Le Bon’in suosituista vallankumouksellisten joukkojen tunne-elämää käsittelevistä teoksista, joista Joukkosielu oli ilmestynyt suomeksi vuonna 1912. Porvarillisista kirjailijoista joukon henkistä alemmuutta käsittelevät kirjoituksissaan ainakin V.A. Koskenniemi, Santeri Alkio ja L. Åström.²¹¹ Esimerkiksi Volter Kilvelle joukot olivat vaistonvaraisesti toimivia ja niiden liikkeet ”mielettömiä, rajuja ja sokeasti hävittäviä”. Kuten Kokon kirjoituksissa, joukkoja ohjaavat ruumiilliset tarpeet – yksilöt ovat niitä, jotka pystyvät kaukonäköiseen suunnitteluun ja järkeilyyn, heidän vastuullaan on ihmiskunnan eteenpäinvienti.²¹²

Kirjoituksessa tulee esille sivistyksen ja kansallistunteen ensisijaisuus Kokon maailmankatsomuksessa. Sosialististen ”pilttien” joukot ovat sivistyksen ja järjen vastakohta, ”mielensä kehittymättömyydessä” ja ”henkensä alhaisuudessa” he eivät ymmärrä mitä heidän vuokseen on tehty ja millainen mahdollisuus heille on annettu. He ovat saaneet vapauden tavoitella korkeampaa sivistystasoa ja vaurautta, mutta vapaus tarkoittaa heille vapautta repiä kaikki maahan. Sen sijaan, että joukot olisivat lähteneet mukaan yhtenäisen kansakunnan rakentamiseen ja tarttuneet sivistyneistön sille tarjoamaan valistukseen, ne ovatkin täynnä ”kansallistunnon löyhyyttä ja sivistykselle vihamielistä löylyä”. Sivistys, joka on sivistyneistön maailmankatsomuksen kulmakivi, ei nähtävästi merkitse sosialisteille mitään. Sosialistien vallantavoittelu on vailla sisältöä,

²⁰⁹ Sunnuntai 20.5.1917. *Heikki Kokko*: Todellinen demokratia. [pääk.]

²¹⁰ Piilonen 1993, s. 596.

²¹¹ Kunnas 1976, s. 98, 107 – 109.

²¹² Kunnas 1976, s. 106. Kunnaksen analyysi perustuu Kilven artikkeliin Tulevaisuuden peruskivet. Uusi Päivä 2.5.1918.

heille leipä ja valta ovat tavoite itsessään, eivät väline korkeampien tavoitteiden saavuttamiseksi.

Myös Leinon kirjoituksista huomaa tilanteen kiristyneen. Pääkirjoituksessaan Sovellettua laillisuutta Leino arvostelee Oskari Tokoin toista puhetta eduskunnassa. Puheessaan Tokoi korosti yhteiskunnallisen järjestyksen välttämättömyyttä, mutta torjui tilanteen rauhoittamisen kovilla otteilla. Hän uskoi sosiaalidemokraattisen puolueen johdon tavoin laillisten reformien laukaisevan tilanteen. Puhe murensi Tokoin poliittista asemaa porvarillisissa piireissä, eikä myöskään kasvattanut hänen suosiotaan työväenliikkeessä.²¹³

Leinolle Tokoin suhtautuminen sisäpoliittiseen tilanteeseen ja levottomuuksiin oli liian lempeää. Tokoin mukaan lain kirjainta on kyllä rikottu, mutta nykyisessä tilanteessa ei laillisuutta tiukimmassa mielessä ole mahdollista ylläpitää. Leino asettaa kyseenalaiseksi, onko Tokoilla edes tahtoa ylläpitää sitä. Tokoin kanta on ”sovellettua laillisuutta”, ”ehkä kylläkin ainoata mahdollista nykyään, mutta sitäkin surullisempaa”. Laki on laki ja sitä pitää noudattaa, eikä ainakaan hallituksen päämiehen tehtävä ole ryhtyä rikkomuksia vähättelemään. Lopuksi Leino varoittaa sosiaalidemokraatteja kiristämästä tilannetta enempää:

”Mutta älkööt maamme sosialidemokraatit johtako asioiden tilaa siihen, että meillä rinnan entisen²¹⁴ kanssa täytyy alkaa uusi oikeustaistelu aina laajenevaa anarkistista sortovaltaa vastaan. Sillä se olisi todellakin suurin onnettomuus, mikä tällä hetkellä voisi kohdata Suomen kansakuntaa.”²¹⁵

Leino asettaa näin ensimmäistä kertaa kyseenalaiseksi sosiaalidemokraattien ja myös Tokoin hallituksen halun ohjata kansakuntaa kohti yhteistä, rauhallista tulevaisuutta. Tähän asti hänen uskonsa sosialistien haluun pitää yllä järjestystä on ollut järkkymätön.

Heinäkuun lopulla maan poliittisissa voimasuhteissa tapahtui merkittävä muutos, kun Suomen sisäiseen autonomiaan tähänneen ns. valtalain hylännyt Venäjän väliaikainen hallitus hajotti eduskunnan. Hajottaminen sai sosiaalidemokraattien ylivaltaa pelkävien

²¹³ Soikkanen 1975, s. 223 – 224.

²¹⁴ Kerenskin hallinnon kanssa käytävän taistelun.

²¹⁵ Sunnuntai 17.6.1917. *Eino Leino*: Sovellettua laillisuutta. Tokoin toinen puhe eduskunnassa. [pääk.]

porvarillisten piirien hyväksynnän. Muutama viikko eduskunnan hajotuksen jälkeen sosiaalidemokraatit jättivät hallituksen. Työväenliike ei myöntänyt eduskunnan hajottamista ja uusia vaaleja, joissa se menetti enemmistöasemansa, laillisiksi. Eduskunnan hajottamista seuranneessa tilanteessa porvarillisten ryhmien ja työväestön järjestäytyminen muuttui kierteeksi, jossa suojeluskuntien ja työväen kaartien perustaminen ruokkivat toisiaan.²¹⁶ Laittomaksi koettu syrjäyttäminen herätti työväestössä katkeruutta ja kiihdytti laillisen poliittisen järjestelmän ulkopuolella tapahtuvaa liikehdintää.²¹⁷

Syksyllä 1917 porvarillisessa lehdistössä nousi keskeiseksi venäläisen sotaväen anarkistisen hengen ja lähinnä Venäjälle, mutta myös Viipuriin, levinneen hallitsemattoman murha-aallon herättämä pelko. Venäläiset sotilaat syyllistyivät elintarvikkeiden pakko-ottoihin ja jopa siviilien murhiin. Tilanteen ratkaisuna nähtiin yleisesti venäläisen sotaväen poistaminen maasta.²¹⁸

Myös Eino Leino osoittaa huolensa venäläisen sotaväen väkivaltaisuuksiin ja suomalaisen työväestön sekaantumiseen niihin pääkirjoituksessaan *Uudet vaalit. Missä merkeissä?*. Venäläisen sotaväen väkivallanteoista on tullut jokapäiväinen ilmiö, jota sotilasviranomaiset eivät kykene hallitsemaan. ”Yhteiskunnan huonoimpien ainesten” harjoittama ja venäläisen sotaväen tukema väkivalta on myös paisunut sietämättömiin mittoihin. Leino uskoo, että näiden levottomuuksien ja vaarallisen ”veljestymisen” takana on pääasiallisesti järjestäytymätön työväki: ”Tilanne on siis tämä: sisältäpäin kuohuva, hulikaanimainen väkivalta ja ulkoapäin oloihimme ymppäytynyt sotilaallinen hirmuvalta ovat täällä meidän silmämme edessä, omassa kauniissa Suomessamme, lyöneet kättä toisilleen.” Itsenäisyys on tärkeää, että tuo tuhoisa liitto saadaan murretuksi.²¹⁹

Leinon mielestä olisi suuri apu, jos järjestäytynyt työväki lähtisi mukaan väkivallan kitkemiseen, mutta sen sijaan se joko iloitsee tai pesee kätensä asiasta. Itse se ei pysty ”joukkojen irtipäässeitä intohimoja” hillitsemään, ja jos joku muu yrittää, pysyy se asian

²¹⁶ Salkola 1989, s. 260.

²¹⁷ Alapuro & Stenius 1989, s. 48.

²¹⁸ Klinge 1997, s. 513.

²¹⁹ Sunnuntai 2.9.1917. *Eino Leino: Uudet vaalit. Missä merkeissä?* [pääk.]

ulkopuolella tai asettuu vastahankaan. Leino kysyykin, haluavatko sosiaalidemokraatit järjestyneitä oloja Suomeen? Kun porvarillinen puoli yrittää luoda jonkinlaista järjestysvaltaa perustamalla suojeluskuntia, sosiaalidemokraatit syyttävät niiden perustajia ja niihin liittyviä kansan teurastushalusta. Leinon silmissä Kerenskin ja sosiaalidemokraattien välillä vallitsee käytännössä liitto. Kumpikin tahollaan tekee kaikkensa jarruttaakseen Suomen vapauspyrkimyksiä. Leino kehottaakin kansalaisia ottamaan nyt ohjat käsiinsä ja valitsemaan eduskunnan, jonka jäsenet harrastavat itsenäisyyttä, ja ovat sitä myös valmiita käytännössä toteuttamaan:

”Milloinkaan eivät maamme kohtalot ole olleet *näin* vasaran ja alasimen välissä. Uudet vaalit ja niistä seuraava valtiollinen toiminta tulevat osoittamaan, missä määrin Suomi enää on pelastettavissa.”²²⁰

Leinon kesäkuussa esittämistä peloista on tullut todellisuutta. Kerenskin kanssa käydyn oikeustaistelun lisäksi myös kansan sisältä on noussut ryhmä, joka uhkaa tehdä tyhjäksi Suomen vapauspyrkimykset. Suomen kansa ei ole enää yhtenäinen ja yksimielinen.

Leinon kirjoituksissa kansan käsitteen rinnalle nousee nyt työväki, joka on jakautunut kahtia järjestäytyneeseen ja järjestäytymättömään osaan²²¹. Järjestäytymätön työväki on hallitsematon joukko, johon kuuluvat työväen väkivaltaiset ”huonoimmat ainekset”, jotka eivät pysty hillitsemään vaistomaisia intohimojaan. Hänen mukaansa juuri järjestäytymätön työväki yhteistyössä venäläisten sotilaiden kanssa on vastuussa väkivallasta. Näin aiemmin vapautuneiden kansojen yhteenkuuluvuuden yhteydessä käytetty ”veljestyminen” on saanut vaarallisen luonteen.

Järjestäytymättömän ja järjestäytyneen työväen käsitteiden suhde kansaan on mielenkiintoinen. Järjestäytynyt työväki tarkoittaa Leinolle sosiaalidemokraatteja, työväenpuoluetta, joka kykenee järkevään valtiolliseen toimintaan. Sosiaalidemokraattien järjestäytyneisyys on merkki sivistyksestä. Järjestäytymätön työväki taas on sivistymätön joukko, joka ei ymmärrä tekojensa seurauksia, eikä siten ole niistä täysin vastuullinen.

²²⁰ Sunnuntai 2.9.1917. *Eino Leino*: Uudet vaalit. Missä merkeissä? [pääk.] Kursivointi alkuperäinen.

²²¹ Jako järjestäytymättömään ja järjestäytyneeseen työväkeen esiintyi myös työväenliikkeen piirissä. Sosialistijohtajat sanoutuivat suurlakon jälkeen jyrkästi irti terrorista ja väkivaltaisuuksista. Heidän näkemyksensä mukaan väkivaltaan olivat syyllystyneet kehittymättömät yksilöt, joita vastaan oli mahdollista taistella vain tukemalla demokraattista laillista yhteiskuntajärjestystä. Klinge 1997, s. 515.

Järjestäytymätön työväki on ikään kuin kansan kääntöpuoli. Kansan sivistymättömyys on positiivista, piilevä voimavara. Kansa on jäänyt sivistyksen ulkopuolelle, mutta se ei tee siitä raakaa, vaan puhdasta, viatonta. Järjestäytymättömässä työväessä sivistymättömyyden sijaan on pelottava piirre, joka tulee ilmi hallitsemattomana raakuutena ja piittaamattomuutena. Leino kohdistaaakin kirjoituksensa järjestäytyneelle työväelle, joka on riittävän sivistynyttä järkevään keskusteluun. Kuten sivistyneistöä ja kansaa koskevissa kirjoituksissakin, Sunnuntai käy keskustelua sivistymätöntä kansaa johtavan ryhmän kanssa. Nyt ei vain ole kyse kansaa harhaan johtavasta sivistyneistöstä, vaan järjestäytyneestä työväestä, jonka pitäisi pystyä hallitsemaan mukaansa tempaamiaan joukkoja. Asetelma on sama kuin Kokoomusmiehen kirjoituksessa keväällä. Kokoomusmiehen kirjoituksessa viattoman ja herkkäuskoisen kansan sortuminen sosialismiin johtuu sosialistijohtajien väärästä johdatuksesta. Kansa on hänelle kehittymätöntä ja valtiollisessa mielessä epäkypsää, ja siksi sitä on helppo ohjata katteettomilla lupauksilla. Positiivisesti käsitettävä kansa on nyt vaihtunut järjestäytymättömäksi työväestöksi, mutta ratkaisevassa asemassa on edelleen joukkoja ohjaava sivistynyt ryhmä. Kansa itse on kykenemätön ohjaamaan omaa kohtaloaan.

Työväen jaon kahtia voi tulkita olevan yritys pelastaa usko työväenliikkeeseen ja sen tukeen itsenäisyyspyrkimyksissä. Kun työväki näyttää olevan halukkaampi liittoutumaan venäläisen sotaväen kuin porvarillisten kanssa, yksi tapa selvittää tilanteesta on selittää vain yksinkertaisten joukkojen olevan liittoutumisen takana. Se, mikä ei tunnu sopivan Sunnuntain suunnitelmiin, selitetään järjettömyydellä. Näin järjestäytynyt työväki voi vielä toimia mahdollisena liittolaisena, jonka varaan toiveet yhteistyöstä voidaan asettaa. Ikävä kyllä järjestäytynyt työväkikin tuntuu olevan voimaton – ja ehkä myös haluton – hillitsemään kehittymättömiä tovereitaan. Sosiaalidemokraatit jarruttavat järjestyksen saamista maahan pesemällä kätensä levottomuuksista ja toisaalta vastustamalla porvarillisten järjestyksenpitoyrityksiä.

4.3 Alhaiset ja ylhäiset

Kesän 1917 mittaan syntynyt vastakkainasettelu porvariston ja työväestön välillä konkretisoitui marraskuun suurlakossa, joka oli väkivaltaisuudessaan ennennäkemätöntä Suomessa. Lakko teki sekä punaisille että porvarillisille piireille selväksi, että punainen vallankaappaus voi syöstä porvarit vallasta.²²²

Lokakuussa pidetyissä uusissa vaaleissa tapahtunut sosiaalidemokraattien eduskuntaenemmistön menetys loi edellytykset sosialististen joukkojen lisääntyneelle liikehdinnälle ja radikalisoitumiselle. Työväenliikkeen johto määräsi perustettavaksi Työväen järjestyskaartin yhtenä tarkoituksenaan saada lisääntynyt liikehdintä haltuunsa ja hillitä työväen anarkistisia piirteitä. Toisaalta työväenliikkeen johto ei pitänyt mahdollisena asettua täysin joukkojen liikehdintää vastaan, koska liian tiukka kanta olisi vieraannuttanut joukot johdostaan ja johtanut jyrkimpien ryhmien riistäytymiseen kaikesta hallinnasta. Johto tunsu siis välttämättömäksi seurata joukkojaan ja myötävaikuttaa vastakkainasettelun syvenemiseen. Työväenliikkeen johto oli kahden tulen välissä: Toisaalla sitä painosti joukkojen hallitsematon liikehdintä, toisaalla porvariston vaatimukset järjestyksestä. Se vastusti kurittomuutta, muttei voinut estää radikaalien ainesten liittymistä kaarteihin.²²³

Työväenliikkeen johto julkaisi marraskuun alussa ”Me vaadimme” –julistuksen, jonka tavoitteena oli eri tahojen, myös sen laatimiseen osallistuneiden, mukaan vaihtelevasti joko vallankumouksellisen tilanteen luominen tai kiristyneen tilanteen laukaiseminen.²²⁴ Sen hylkääminen porvarienemmistöisessä eduskunnassa ja hallituksessa sai työväenliikkeen johdon julistamaan yleislakon. Lakon aikana kävi selväksi miten heikko työväenliikkeen ote kaarteihin oli. Se paljasti myös kaartin sisällä jaon työväenliikkeen johdolle lojaaleihin järjestyskaarteihin ja johtoa uhmaaviin, vallankumouksellisiin punakaarteihin. Johdon haluttomuus vallanottoon lakon aikana ja lakon lopettaminen ilman poliittisia myönnytyksiä porvarilliselta taholta herättivät joukkojen keskuudessa katkeruutta ja heikensivät johdon vaikutusmahdollisuuksia. Toisaalta lakko tiivistä

²²² Haapala 1995, s. 221.

²²³ Salkola 1989, s. 262.

porvarilliset rivit. Lakon jälkeen muodostettu porvarillinen kokoomussenaatti otti tehtäväkseen vahvan järjestysvallan luomisen. Näin työväenliikkeen johto oli ajanut itsensä tilanteeseen, jossa se oli horjuttanut kannattajiensa luottamusta ja toisaalta koonnut poliittisen vastustajansa rivit.²²⁵

Levottomuuksien aiheuttama kiivas, pitkin syksyä jatkunut kirjoittelu usein liioitteli tapahtumien rajuutta ja tilanteen jännittyneisyyttä, ja loi siten ihmisille vaikutelmaa Suomesta luokkataisteluareenana. Työväenlehdissä kirjoituksilla pyrittiin korostamaan työväen voimaa, porvarillisissa lehdissä taas työväen edustamaa vaaraa. Esittämällä tilanteen uhkaavampana kuin se olikaan lehdistö vahvasti epäluulon ja pelon kierrettä ja heikensi rauhanomaisen ratkaisun mahdollisuuksia.²²⁶ Marraskuun suurlakko synnytti erityisen kiivasta välienselvittelyä porvarillisten ja sosialististen lehtien välille. Usealle työväenliikkeeseen optimistisesti suhtautuneelle porvarilliselle kirjoittajalle, mm. Juhani Aholle, se oli toiveiden kariutumisen hetki. Työväen ja porvariston lehtien polemiikissa oli mukana myös Eino Leino, jonka kirjoitukset herättivät voimakkaan vastareaktion sosialistilehdissä.²²⁷

Eino Leino käsittelee suurlakkoa ja siihen liittyneen väkivallan aiheuttamaa pettymystä pääkirjoituksessaan *Punainen viikko*:

”Syvä suru ja tuska täyttää jokaisen rauhaa rakastavan kansalaisen sydämen viime päivien kauhuntapauksia muistella. Suomen suurin puolue muukalaisten pistimen avulla omia kansalaisiaan ahdistamassa! Näemmekö me pahaa, punaista unta, vai onko tämä täyttä, hirmuista todellisuutta? Kotitarkastuksia, vangitsemisia, vapaan sanan sortoa, alkeellisempienkin kansalaisoikeuksien polkemista, verta, ruumiita ja ryöstömurhia. Sen näyn tarjoaa nykyisen bolshevikilaisen ‘vapauden’ tanner meille.”

Enää ei ole kyse vain järjestäytymättömän työväen ja venäläisten sotilaiden ”veljestymisestä”, nyt koko sosiaalidemokraattinen puolue on mukana liitossa vieraiden sotilaiden kanssa Suomen kansaa vastaan. Järjestäytynyt työväki on valinnut puolensa, ja

²²⁴ Soikkanen 1975, s. 240.

²²⁵ Salkola 1989, s. 263 – 264.

²²⁶ Haapala 1995, s. 222.

²²⁷ Kunnas 1976, s. 19 – 21.

osoittanut, ettei sekään halua rauhaa ja järjestystä, vaan on järjestäytymättömien toveriensa tavoin valmis väkivaltaan.²²⁸

Leinon silmissä sosiaalidemokraattinen puolue on nyt asettunut kansakunnan ulkopuolelle:

”Älköön vapaan ja itsenäisen Suomen pyhä nimi enää ikinä kaikuko heidän huuliltaan! He ovat pettäneet meidän yhteisen suuren asiamme, he ovat tehneet itsensä arvottomiksi sitä täst’edes ajamaan. Omia luokkapyyteitään he voivat ajaa, mutta eivät muuta.”

Tästä lähtien sosiaalidemokraattien puheet kansallisesta itsemääräämisestä on tulkittava ”kyynillisyydeksi”, joka Suomen valtiollisessa elämässä on ollut ominaista juuri työväenpuolueelle, sen johtajille ja sanomalehdille. Ne ovat jo pitkään myrkyttäneet joukkojensa mieliä ja vihan kylvön tulokset ovat nyt koko kansan nähtävillä.²²⁹

Suomi ei ole vielä koskaan ollut näin lähellä perikatoa ja liitetty niin tiiviisti Venäjään kuin nyt.

”Sehän tässä surkeudessa vielä on surullisinta, että kaikki tämän tärisyttävän murhenäytelmän muodot ovat itäisestä naapurimaasta lainattuja. Ei mitään itsenäistä, ei mitään luovaa, omaperäistä kykyä eikä mielikuvitusta, järjestä puhumattakaan, jota on synti mainitakin tässä yhteydessä. Kaikki lainatavaraa, kaikki typerää, hedelmätöntä matkimista ja hengetöntä jäljittelyä. Totisesti: kamalampaa köyhydenosoitusta ei suomalainen kansansielu liene vielä koskaan itsestään antanut kuin äskeisessä suurlakossa.”

Leino, joka halveksii nousukaskansaa ja uskoo, että kansa voi menestyä vain pysymällä omalle kansanhengelle uskollisena, on kauhuissaan Suomen työväen epäitsenäisyydestä. Kalevalan ja sieltä löytyvän sivistyksen puoleen kääntymisen sijaan työläiset ihailevat venäläisiä luokkaveljiään ja omaksuvat näiden tavat. Bolshevikkien ja punakaartilaiden veljeily ja matkinta on ”niin orjallista, niin epäitsenäistä, että tekee mieli itkeä tuskasta ja häpeästä.” Työläiset ovat kääntäneet selkensä sille perinteelle, johon palaamisen Leino näkee kansan yhdistävänä voimana, tienä Suomen menestykseen.²³⁰

²²⁸ Sunnuntai 25.11.1917. *Eino Leino*: Punainen viikko. [pääk.]

²²⁹ Sunnuntai 25.11.1917. *Eino Leino*: Punainen viikko. [pääk.]

²³⁰ Sunnuntai 25.11.1917. *Eino Leino*: Punainen viikko. [pääk.]

Leino syyttää työväkeä väriiden vaikutteiden omaksumisen lisäksi myös ihanteiden puutteista. Venäjällä sentään vallankumousta oli tehty kansanvaltaisten aatteiden ja suurten ihanteiden nimissä, mutta täällä kaikki on ollut pelkkää ”ihanteiden puutetta, henkistä tyhjyyttä ja pilkkanaurua”. Sosialistit ovat pettäneet yhteisen isänmaan asian, ja tähänastinen kansakunnan rakennustyö on ollut turhaa. Leino kuitenkin uskoo, ettei Suomen kansan enemmistö ole sosialistien kannalla. Jos kerran kansa on jakautunut kahtia, on rintamalinjat tehtävä selviksi: toiselle puolelle ryhmittyköön ”kaikki jalo, kaikki suora, kaikki vapaasyntyinen, sanalla sanoen kaikki ylhäinen”, toiselle puolelle jääköön ”kaikki halpa, kaikki epäpuhdas, kaikki orjasyntyinen, sanalla sanoen kaikki alhainen”. Kansallisen yhtenäisyyden ajamisen aika on ohi.²³¹

Leino on menettänyt uskonsa myös kansan sivistämisen hyväksi tehtyyn työhön:

”Me olemme kaikki tässä maassa olleet liian hemmottelevia kansamme huonoja taipumuksia kohtaan. Alhaista ei nähtävästi voi tehdä ylhäiseksi, ei ainakaan sen oikkuihin hyväntahtoisesti alentamalla, ja siksi me emme voi vastata myöskään sen heittämiin taistohansikoihin muulla kuin sillä ainoalla aseella, mikä meillä on: hengen aateluudella. Hengen aateluutta eivät kotietsijät löydä, sillä he eivät sitä tunnista.”²³²

Aiemmista kirjoituksista poiketen Leino kohdistaa nyt kritiikkinsä kansaan, ei vain ”yhteiskunnan huonoimpiin aineksiin” tai ”järjestäytymättömään työväkeen”. Aiemmin myönteisesti käsitettävä yhtenäinen kansa on muuttunut suurlakon myötä järjettömäksi, alhaiseksi ja ihanteettomaksi. Kansaa on huonoa, mutta myös sivistyneemmän kansanosan toiminta on ollut moitittavaa. Kansaa on hemmoteltu, laskeuduttu sen tasolle, vaikka se olisi tarvinnut ohjausta ylempää. Vallitsevassa tilanteessa kansan tasolle ei saa kuitenkaan enää alentua, vaan on toimittava esimerkkinä sivistyksestä, vaikka kansa ei tämän esimerkin voimaa ymmärtäisikään.

Leino jakaa kansakunnan kahtia sen henkisen tason perusteella. Ne, jotka ovat lakosta vastuussa, ovat nousseet omaa kansaansa vastaan alhaisuuttaan, henkistä kehittymättömyyttään, eivät minkään järkevän syyn perusteella. Kansaa on otanut käyttöönsä keinoja, joihin sivistynyt Suomi ei turvautuisi. Peräänkuuluttaessaan

²³¹ Sunnuntai 25.11.1917. *Eino Leino*: Punainen viikko. [pääk.] Harvennus alkuperäinen.

²³² Sunnuntai 25.11.1917. *Eino Leino*: Punainen viikko. [pääk.] Harvennus alkuperäinen.

kansakunnan rintamalinjojen vetämistä, Leino ei jaa kansaa sosialisteihin ja porvarillisiin tai sivistyneeseen yläluokkaan ja kansaan. Hän kutsuu yhteiskunnan *ylhäisiä* aineksia liittymään yhteen puoluekannasta tai yhteiskuntaluokasta riippumatta. Näin hän jättää auki mahdollisuuden, että jaloja sieluja voi löytyä mistä yhteiskunnallisesta ryhmästä tahansa. Kansan ylhäisten ainesten pitää liittyä yhteen vastustamaan mielivaltaa luokasta tai puolueesta riippumatta. Henkiselle ylemmyydelle perustuvan Leinon luokkateorian voi myös tulkita vastalauseeksi muille luokkajaon perusteille. Leino haluaa tuoda julki, ettei ihmisten arvo määräydy omistuksen ja yhteiskunnallisen aseman, vaan hänen henkisen pääomansa mukaan.

On tärkeää huomata, että Leino näkee vuoden 1917 lopun tilanteessa ongelmana juuri laumojen hallitsemattomuuden ja vallitsevan väkivallan. Sosialismi tai työväenliike itsessään ei ole hänelle vastustettava asia, vaan se, mitä sen lipun alla kulkevat joukot tekevät. Nimenomaan yhteiskunnan ”alhaiset” ja heidän harjoittamansa väkivalta ovat se, jota vastaan pitää taistella, eivät sosialistit tai sosialismi²³³. Leinon neutraali suhde sosialismiin tulee esille myös hänen Venäjän vallankumousjohtajia koskevissa pääkirjoituksissaan tammikuussa 1918. Lenin ja Trotski ovat Leinolle sankareita, koska he ovat myöntäneet Suomelle itsenäisyyden. Leinon mukaan Lenin ja Trotski ”tarkoittavat koko ihmiskunnan eivätkä vain oman valtakuntansa parasta”, ”eivät edusta vain Venäjän vallankumousta vaan maailman vallankumousta”, ennen kaikkea ”he eivät puhu rauhasta, vaan tekevät sen”. He tulevat toiminnallaan purkamaan koko entisen sortovaltaisen järjestelmän. Lenin ja Trotski näyttävät Leinolle inhimillisyyden ja rauhan esitaistelijoina, uuden ajan airueina. Sillä, mitä ideologiaa he edustavat, ei ole hänelle merkitystä.²³⁴ Kuten Suomen työväestönkin tapauksessa, Leino menetti uskonsa vallankumousjohtajiin ja heidän inhimillisyyteensä vasta, kun he käyttivät aseellista voimaa kansalliskokouksen hajottamiseen²³⁵.

²³³ Vrt. Kunnas 1973, s. 44. Kunnaksen mukaan Leinon suhde sosialismiin oli johdonmukaisesti viileä johtuen hänen antimaterialismistaan. Tätä ei kuitenkaan pidä tulkita nimenomaan sosialismin vastustukseksi. Leino vastusti kaikkea aineelliseen mahtiin perustuvaa järjestystä – myös kapitalismia.

²³⁴ Sunnuntai 20.1.1918. *Eino Leino*: Ljenin ja Trotski. [pääk.]; *Eino Leino*: Suomen valtakunta. Historiallisia päiviä. [pääk.]

²³⁵ Sunnuntai 27.1.1918. *Eino Leino*: Venäjän vallankumous käännekohdassaan. [pääk.]

Leino käsittelee suurlakkoa myös *Punaista viikkoa* seuraavassa pääkirjoituksessa. Siinä hän tekee vielä kerran eron järjestäytyneen ja järjestäytymättömän työväen välille ja asettaa toivonsa jälkimmäisen varaan²³⁶. Hän huomauttaa, että porvarillisen puolen täytyy tunnustaa sosiaalidemokraattisen liikkeen merkitys kansakunnalle. Ilman työväenliikettä kansakunta olisi ”keskellä täydellistä anarkiaa, jonka rinnalla tämä nykyinen olisi pelkkää lastenleikkiä.”²³⁷

Järjestäytynyt työväenliike ei ole kansakunnalle vaarallinen, pikemminkin se on käsitettävä suojamuuriksi niitä kansanosia vastaan, ”jotka ainakin vielä toistaiseksi näyttävät mahdottomilta *mihinkään* järjestykseen tai järjestelmään ilman pakkoa alistumaan.” Tämä kansanosa on pakotettava siihen, mihin lainkuuliainen kansalainen suostuu vapaaehtoisesti. Nykyisissä oloissa ei kuitenkaan liene voimaa, joka voisi heidät siihen pakottaa. Yhteiskunnallisen järjestyksen ylläpitäminen vaatii lujaa valtiovaltaa. Sen luominen on porvarillisten ja luultavasti myös kehittyneempien sosialistien tarkoitus, mutta nyt se ei välttämättä ole mahdollista.²³⁸

Leino tekee jälleen selvän jaon yhteiskunnan ylhäisten, ”meidän” ja alhaisten, ”heidän” välille. Meidän ja heidän välinen ero on jo aiemmin mainitussa hengen aateluudessa, kyvyssä ymmärtää tilanteessa toinenkin puoli kuin omansa. Leinon puoli kyllä ymmärtää työväen ahdistuksen, punakaartit ja aikakauden erikoislaadun, eikä heissä ole kostonhimoa, ”mutta me *murehdimme* että senkin jälkeen kun edistysmieliset porvarilliset ainekset meillä ovat osoittaneet uuden kansanvaltaisen Suomen vaatimukset täysin tajuavansa, tuo vuosisatojen routa piilee todellakin vielä niin synkkänä ja liikkumattomana meidän korpiemme pimennoissa, ett’eivät niiden rivit vielä tälläkään

²³⁶ Annamari Mikkola näkee tämän kirjoituksen alkuna Leinon uralle poliittisena tuuliviirinä. Mikkola 1992, s. 49. Kyseessä on kieltämättä takinkääntö verrattuna edelliseen pääkirjoitukseen. Mielenpitemuutosta ei mielestäni kuitenkaan pidä tulkita kallistumisena sosialistien suuntaan, vaan pikemminkin sovinnon eleenä. Tunnustamalla työväenpuolueen arvon Leino halunnee estää tilanteen kärjistymisen pitemmälle. Kunnas huomauttaa, että Leinon ristiriitaiset kannanotot selittyvät sillä, että hän ei ole kiinni yleisesti hyväksytyissä poliittisissa mielipiteissä, vaan tulkitsee tilannetta oman ”leinolaisen” näkemyksensä kautta. Kunnas 1973, s. 45. Mikkola näkee johdonmukaisuuden puutteessa myös epävakaan mielenterveyden oireita.

²³⁷ Sunnuntai 2.12.1917. *Eino Leino*: Syvällä tammen juuret. Vielä viimeisen suurlakon johdosta sananen. [pääk.]

²³⁸ Sunnuntai 2.12.1917. *Eino Leino*: Syvällä tammen juuret. Vielä viimeisen suurlakon johdosta sananen. [pääk.] Kursivointi alkuperäinen.

valtiollisesti ratkaisevalla hetkellämme tunne itseään samaan kansakuntaan kuuluvaksi.” Leino ja hänen kaltaisensa kyllä ovat valmiita antamaan anteeksi riehuvalle työväelle, koska se ei tiedä mitä se tekee, mutta nykyistä tilannetta ei voi hyväksyä. Aseet on laskettava:

”Nyt se on suoraan ja selvään sanottava. Tämän kansan sielussa elää villipeto, joka irralle ja itsenäiseksi päästyään voi käydä vaaralliseksi myöskin ihmiskunnan yleiselle kulttuurille, mikäli sitä on sen käpälien ulottuvissa. Se on hyvä renki, mutta huono isäntä. Sitä ei suinkaan ole tapettava, sillä mitä olisi tämän kansan sielu ilman tuota villipetoa, tuota motorista voimaa, jonka kuumista värähdyksistä myöskin tämän kansan kauneimmat kulttuurisaavutukset ovat kukkineet. Mutta se on viljeltävä ja kesytettävä.

Onnelliset ne, jotka tässä hirvittävässä aikakaudessa voivat sanoutua irti omasta kansansielustaan ja todeta tyytyväisyydellä, että he ainakin itseensä nähden ovat onnistuneet tuon pedon tyystin kukistamaan! On toisia, jotka eivät voi sitä tehdä, ja minä luulen, että me henkiset työntekijät kuulumme niihin. Me emme isetietoisesti uhraa emmekä varasta tosin, mutta me emme voi kieltää inhimillistä myötätuntoamme miltsään elolliselta, yhtä vähän kuin mikään inhimillinen on vierasta meille. Mutta me emme nähtävästi sittenkään ole tehneet kyllin paljon työtä emmekä henkisiä voimiamme kyllin paljon jännittäneet, koska tällainen on mahdollista meidän omassa maassamme ja oman kansakuntamme keskuudessa.”²³⁹

Leino muistuttaa niitä, jotka ”aineellisista eduistaan ase kädessä taistelevat”, ettei aineellinen ahdinko ole syy tarttua aseisiin. Kansan keskuudessa on kyllä niitäkin, joiden aineellinen asema on riehuvia joukkoja heikompi, mutta jotka eivät siitä huolimatta suostu alentumaan väkivaltaan. He tietävät, että he ajavat parhaiten isänmaan ja ihmisyyden asiaa juuri pysymällä rauhallisina. Ilman heitä ”tämä maa olisi pimeä ja tämä kansakunta tuomittu kuolemaan”.²⁴⁰

Kansan sisällä elävän villipedon ajatus liittyy vuosisadan alun psykologiassa esiintyvään atavismmin käsitteeseen. Ajan ihmiskuvan mukaan ihmissielun tiedostamattomassa osassa oli vuosisatojen takaa periytyviä raakalaismaisia piirteitä, jotka ajoittain nousevat pintaan.²⁴¹ Maria-Liisa Kunnaksen mukaan atavistinen ihmiskuva esiintyy Leinon tuotannossa jo varhain, mm. vuosisadan alun asevelvollisuuskutsuntojen

²³⁹ Sunnuntai 2.12.1917. *Eino Leino*: Syvällä tammen juuret. Vielä viimeisen suurlakon johdosta sananen. [pääk.] Kursivointi alkuperäinen.

²⁴⁰ Sunnuntai 2.12.1917. *Eino Leino*: Syvällä tammen juuret. Vielä viimeisen suurlakon johdosta sananen. [pääk.]

²⁴¹ Kunnas 1972, s. 59 – 60.

jälkimainingeissa kirjoitetussa *Halla*-runossa (1902). Leinolle kansan kyvyttömyys hillitä sisällään riehuvaa petoa oli syy myös kesän 1906 tapahtumiin, Hakaniemen mellakkaan ja Viaporin kapinaan. Tätä pettymystään kansan kehityksen tasoon Leino käy läpi erityisesti *Jaana Rönty* –romaanissa (1907), jonka nimihenkilön riehunta Hakaniemen torilla Kunnas tulkitsee kansan hallitsemattomien viettien irtipääsyn vertauskuvaksi.²⁴² Villipedon ajatusta käytettiin selittämään kansan idealisoituun kansakuvaan sopimatonta käytöstä. Kansa toimi sivistyneistöä ja laillista yhteiskuntajärjestystä vastaan, koska se ei hallinnut sisällään eläviä petomaisia vaistoja.

Leino tunnustaa, että ihmispeto elää myös henkisen työn tekijöiden sisällä, se on osa inhimillisyyttä, jonka minkään osa-alueen ei pidä olla Leinon kaltaisille vieras. Pettymys kansaan on samalla myös sen sivistäjien itsekritiikkiä. Kansan sielussa elävä villipeto olisi pitänyt pystyä kesyttämään niin, että sen luonteen purkaukset olisivat hallittavissa. Kesytettynä villipedon voimaa voidaan ohjata ja hyödyntää, vapaaksi päästettynä se on vaarallinen kaikelle kulttuurille. Kesyttäminen olisi ollut sopiva tehtävä henkisen työn tekijöille, koska he myös tuntevat villipedon sisällään ja ymmärtävät sen luonteen. Sivistyneistön edustajat eivät sittenkään ole tehneet tarpeeksi työtä, että peto olisi saatu kesytettyä. Samanlaista itsekritiikkiä Leino esitti jo Hakaniemen mellakan jälkeisessä tilanteessa, jossa hän kritisoi sivistyneistöä pintapuolisesta sivistämisen harrastamisesta²⁴³.

Peto-vertaus oli tyypillinen myös muiden sivistyneistökirjailijoiden kielenkäytössä kansalaissotaa edeltävässä tilanteessa ja sen jälkipuinnin aikana. Larin Kyösti kirjoittaa ”ihmisten rinnassa riehuvista pedoista”, Ilmari Kiannon sankari Aarni Suursalo puhuu tuhatvuotisesta unestaan heräävästä ihmispedosta. Samoin ruotsinkieliset kirjailijat, kuten Jarl Hemmer ja Bertel Gripenberg, liittivät punaiseen vastustajaan määreen *vilddjur*.²⁴⁴

Volter Kilpi tarkastelee toukokuussa 1918 ilmestyneessä *Tulevaisuuden edessä* – kirjassaan suomalaisten kansanluonnetta Leinon tavoin:

²⁴² Kunnas 1972, s. 195 – 198.

²⁴³ Sarajas 1962, s. 153.

²⁴⁴ Kunnas 1976, s. 103, 116.

”Kansamme pohjakerroksissa umottaa ja uhkaa sulamaton jää kuin suopohjan routa. Kansamme verissä näyttää uinuvan kuin piilevänä petona villi, uskoton epäluuloisuus ja katala, matala kostonhimo. Kansamme laajat kerrokset tuntuvat vielä elävän melkein keskiaikaisesti alkeellisella, ulkopuolisella siveellisellä tasolla, jonka siteenä on vain ulkonaisen käskyvallan aineellinen mahti ja vain pelon- ja pakonalainen alistuminen tämän mahdin alle.”²⁴⁵

Kilvelle suomalaiset ovat ”silmittömän puolue-hurmion kansa”²⁴⁶. Sen perisyntejä ovat ”pikkumainen, härkämäinen sisuttelu ja kateus”, jonka purkaukset kansalaissodassa edustavat Kilvelle ”järjen hukkumista vaistojen hysteriaan”²⁴⁷. Suomalaisten on hallittava itsessään taipumuksensa joukkohurmioon, joka kylläkin on tuottanut suuren adressin kaltaisia suuria saavutuksia, mutta myös kansalaissodan kaltaisia murhenäytelmiä. Tuota voimaa on viljeltävä, mutta se on valjastettava ”pidättyväisyyden ja hillinnän ohjaksiin”. Jos suomalaiset heittäytyvät joukkomielialojensa vietäviksi ilman hillintää, on koko yhteiskuntarakenteen vaarassa, mutta järjen sitomana, ohjattuna rakentavaan työhön tuo taipumus saattaa kääntyä voimaksi: ”Vartooohan koskenkin reutova, vaarallinen, hyödytön ärjy vain vangitsijaansa, tullakseen suunnittelevan ihmistahdon nöyräksi, väkeväksi, hyödylliseksi palvelijaksi.”²⁴⁸

Sekä Leinolla että Kilvellä kansansielun pimeät puolet vertautuvat luonnon kesyttämättömiin voimiin, Kilvellä koskeen, Leinolla villipetoon. ”Kansan laajat kerrokset” toimivat luonnollisesti, vaistonvaraisesti, vailla harkintaa. Ne syyllistyvät raakuuksiin, koska se kuuluu niiden luontoon. Molemmat näkevät, että kansan suurimmat saavutukset ovat syntyneet näiden villien voimien purkautumisesta, Kilpi laskee niiden tiliin merkittävimmät poliittisen tahdon ilmaukset, Leino taas ”kansan kauneimmat kulttuurisaavutukset”²⁴⁹. Kumpikaan ei halua voimien katoavan kansasta, koska ilman niitä kansan sielusta puuttuisi jotain, mutta ne on saatava järjen hallintaan, kesytettävä.

Kuten aiemmissa kirjoituksissaankin, Leino ja Kilpi jakavat kansan kahtia sen sivistyksen perusteella. Villit voimat ovat vahvimmillaan Suomen kansan siveelliseltä tasoltaan

²⁴⁵ Kilpi 1918, s. 76 – 77.

²⁴⁶ Kilpi 1918, s. 260.

²⁴⁷ Kilpi 1918, s. 261 – 262.

²⁴⁸ Kilpi 1918, s. 267 – 271.

alemmassa kerroksessa, joka on pimeiden vaistojensa hallittavissa. Siltä puuttuu täysin itsekuri ja kyky itsehillintään. Sekä Leinon että Kilven mukaan tämä kansanosana on alistettava yhteiskunnalliseen kuriin pakkokeinoin. Sitä on hallittava pelolla ja pakolla, koska se ei ole riittävän kypsää alistumaan järjestykseen vapaaehtoisesti.

Joulukuussa 1917 Sunnuntaissa ilmestyi Leinon kaksiosainen pääkirjoitus *Rauha*. Ensimmäisessä osassa joulukuun alussa hän käy läpi viimeisen kahden vuosikymmenen henkisen kehityksen piirteitä.

Leinon mukaan suomalaisten 90-lukulainen, viaton usko kansalliseen yhtenäisyyteen, jota Bobrikovin vuodet koettelemuksineen olivat ehtineet heikentää, sai uutta voimaa suurlakon kokemuksesta. Tuolloin vain kaikkein kaukonäköisimmät huomasivat viitata ”tuokioksi poistuneihin, mutta ei näköpiiristä poistuneihin ukkospilviin, ja ne, jotka olivat kuulleet maanalaisen kuminan alta jalkojensa, puhuivat uhkaavasta sosialisesta tilanteesta ja yhteiskunnallisen vallankumouksen mahdollisuudesta.”²⁵⁰

Toisen sortokauden aikana suomalaisille kävi selväksi, että Venäjän otteesta ei käy rimpuileminen, ja vaikea tilanne alkoi näkyä kansan luonteessa:

”[...] me tunsimme kaikki, kuinka kansa alkoi jälleen mädätä meidän ympärillämme, kuinka sen huonoimmat ainekset pyrkivät jälleen pinnalle pulpahtelemaan, miten kansan henkinen ilmaveu alkoi täyttyä kuolettavista basilleista [...]. Me näimme myös kehittymättömään, sivistymättömään ympäristöön äkkiä, päätäpahkaa istutetun kansanvallan hyvät ja huonot puolet. Me totesimme ne välinpitämättömästi ja nykytyimme olkapäitämme. Me vanhenimme, viisastuimme ja – vieraannuimme politiikasta.”²⁵¹

Sortovuosien vanhentamille suomalaisille maailmansodan syttyminen ei enää ollut yllätys, ja Venäjän vallankumouksen koittaessa oltiin jo liian kyynisiä sitä juhlimaan: ”Me olimme liian vanhoja jo silloin, me epäilimme ja – me olimme oikeassa.”²⁵²

²⁴⁹ Leinolle on ominaista käsitys sielun tajuttomasta kerroksesta ihmisen toiminnan käyttövoimana. Tajuttomaan kerrokseen sisältyvät hänen mukaansa ihmisen vaarallisimmat mutta myös arvokkaimmat ominaisuudet. Ks. Kunnas 1972, s. 183 – 186.

²⁵⁰ Sunnuntai 9.12.1917. *Eino Leino: Rauha*. I. Piirteitä henkisestä kehityksestä. [pääk.]

²⁵¹ Sunnuntai 9.12.1917. *Eino Leino: Rauha*. I. Piirteitä henkisestä kehityksestä. [pääk.]

²⁵² Leinon muisteluihin lienee tässä sekoittunut ripaus jälkiviisautta. Sunnuntaihin kirjoittamissaan teksteissä Leino ei ole väsynyt eikä epäile vaan näkee vallankumouksen uuden ajan alkuna. Ks. esim.

Maailmansodan syttyminen osoitti vain sen, että se mikä näytti koskevan vain Suomen kansaa ja sen sivistyskehitystä, koskikin koko ihmiskuntaa. Vallankumouksen myötä näköpiiriin ilmestyi myös valtiollisen vapauden mahdollisuus. Leinolle se ei ole kuitenkaan enää itsestään selvästi kannatettava asia. Itsenäisyys on kansakunnalle arvoton, jos sillä ei ole kansalaisvapautta ja sen loukkaamattomuutta. Leino olisi melkein valmis hyväksymään vieraankin vallan, jos se vain toisi sisäisen rauhan.²⁵³

Leinon kirjoitus tarjoaa mielenkiintoisen näkökulman hänen näkemykseensä kansan luonteesta. *Punaisen viikon* jälkeisessä tilanteessa Leino näkee juuri ensimmäisen ja toisen sortokauden kansan luonteen koetinkivinä. Vielä toisellakin sortokaudella kansa on sivistymätöntä, kehittymätöntä ja kyvytöntä hallitsemaan itseään. Sunnuntain sivuilla myönteisenä turmeltumattomuutena esitetty kansan sivistyksen puute saakin nyt negatiivisen luonteen. Suurlakon yhtenäisyyden kokemus pyyhkäisi ongelmat hetkeksi taka-alalle, mutta vain hetkeksi. Leinon silmissä ilmeisesti juuri Venäjän hallinnon sortotoimet rapauttivat kansan moraalia. Mielenkiintoista on myös se, että *Jaana Rönty* –romaanissa kansansielun pimeimpien voimien purkauksena esitetyllä Hakaniemen mellakalla ei ole Leinon muisteluissa painoarvoa.

Leino jatkaa edellistä pääkirjoitustaan joulunumerossa alaotsikolla *Aikakauden näköaloja*. Leinon antama kuva tilanteesta niin kotimaassa kuin maailmalla on lohduton. Suomessa vallitsee väkivalta, mutta tilanne ei ole Euroopassa sen parempi:

”Juuri sillä hetkellä, jolloin tämän kansan olisi ollut ikäänkuin pyhävaatteissa kaiken kansan edessä esiinnyttävä, silloin esiintyy se sellaisissa riihiryysyissä, tai oikeammin pyövelin puvussa, ettei pessimistisinkään meistä olisi voinut edes aavistaa mokomia sen aitan-orsilla olevankaan. Täällä ryöstetään, varastetaan ja murhataan niinkuin ei minkään villikansan keskuudessa.”

Kaikki tämä nousee esiin juuri kun Suomen piti osoittaa kelpoisuutensa itsenäisyyteen. Leino heittäytyy ironiseksi ja toteaa, että väkivalta voi kuitenkin olla juuri paras mieskunnan todistus ulkomaille, sillä suurten sivistyskansojen toiminta nykytilanteessa ei ole sen puhtaampaa tai hyveellisempää: ”Ehkä meidänkin täytyy ensin oppia käymään

Sunnuntai 25.3.1917. *Eino Leino*: Päivä koittaa. Venäjän suuri vallankumous [pääk.] ja Sunnuntai 1.4.1917. Sunnuntai. Uusi aika, uudet vaatimukset.

²⁵³ Sunnuntai 9.12.1917. *Eino Leino*: Rauha. I. Piirteitä henkisestä kehityksestämme. [pääk.]

sotaa – paremman puutteessa ja ikäänkuin harjoituksen vuoksi tosin aluksi vain kansalaissotaa – ennen kuin maailman suuret sivistyskansat myöntävät meidät veljikkeeseen ja vertaisikseen.”²⁵⁴

Vuoden alussa usealta taholta tulleet itsenäisyyden tunnustukset ovat Leinolle hengähdystauko kiristyneen tilanteen keskellä. Itsenäisyyden voitto ei kuitenkaan tarkoita, että ongelmat olisivat ratkenneet. Kansallisen yhtenäisyyden tarve on säilynyt ennallaan. Kansakunta tarvitsee nyt kaikkien voimien yhdistämistä, ja ennen kaikkea sisäistä rauhaa ja järjestystä. Leino kysyykin: ”Emmekö voimme olla *siitä* yksimielisiä, kun me kerran olemme olleet niin yksimielisiä Suomen itsenäisyydestä?”²⁵⁵

Viimeisessä kansalaissotaa edeltävässä numerossa ilmestyi Eino Leinon Teemuna allekirjoittama kirjoitus *Kansalaissota*, jossa Leino toteaa toiveidensa olleen turhia. Kansalaissota ei enää tunnu olevan estettävissä: ”Ainoa, joka sen vielä voisi estää, on luonnollisesti Suomen sosiaalidemokraattinen puoluehallitus.” Leino ei kuitenkaan odota puolueelta enää rauhoittavia toimenpiteitä. Päinvastoin, puolueen keskuudessa suunnitellaan ”vielä nykyistäkin ‘punaisempia’ vallankaappauksia” ja sen joukoista tahdotaan karkottaa väkivaltaa vastustavat maltilliset ainekset. Leino kohdistaa sanansa jälleen järjestäytyneelle työväelle. Sosiaalidemokraattiseen puolueeseen kuulumaton järjestäytymätön työväki on riehuvaa rahvasta, joka ei ole vastuussa teoistaan. Vastuullinen sen sijaan on puolue, jonka kyllä pitäisi tietää mitä sen joukot tekevät ja, jos halua on, puuttua siihen.”²⁵⁶

Ensimmäisen kerran Leinon luottamus sosiaalidemokraattiseen puolueeseen meni marraskuun suurlakossa. Suurlakon suurimman järkytyksen laannuttua Leino kuitenkin pyörsi mielipiteensä ja totesi järjestäytyneen työväen toimivan suojamuurina itsekuriin kykenemättömiä kansanosia vastaan. Hän uskoi, että lujan järjestysvallan luominen on paitsi porvarien myös kehittyneempien sosialistien tarkoitus. Nyt Leino on jälleen valmis myöntämään, että työväenpuoluekin on ajamassa maata kohti välienselvittelyä ja sotaa.

²⁵⁴ Sunnuntai 23.12.1917. *Eino Leino*: Rauha. 2. Aikakauden näköaloja. [pääk.]

²⁵⁵ Sunnuntai 13.1.1918. *Eino Leino*: Suomen valtakunta. Historiallisia päiviä. [pääk.] Kursivointi alkuperäinen.

²⁵⁶ Sunnuntai 27.1.1918. *Teemu*: Kansalaissota.

Jako järjestäytyneeseen ja järjestäytymättömään työväkeen on yhä voimassa. Leino ei syytä varsinaista työväkeä tapahtumista, koska heiltä ei voi odottaakaan parempaa, he ovat vaistojaan vietävissä ja venäläisjoukkojen vieteltävissä. Pettymyksen aiheuttaja on puolue, jolta oli lupa odottaa sivistyneempää käytöstä. Sillä olisi ollut valta estää väkivaltainen kehitys, mutta se ei halunnut tehdä sitä. Puoluetta ohjaa järki, se ei ole vain vaistojaan totteleva petolauma – ja silti se tahtoo viedä joukkonsa sotaan. Tilanne on selvä: ”Me elämme keskellä kansalaissotaa, joskaan se ei ehkä vielä ole huippuunsa kehittynyt”²⁵⁷.

4.4 Kelvoton kansakunta

Kansalaissota oli sivistyneistölle katkera pettymys, kansan antama puukonisku selkään. Sivistyneistön itselleen rakentama kansakuva ja kansan varaan rakennettu hauras omakuva romuttuivat. Vuosisadan alun kansakuvan murros uusiutui – entistäkin pahempana – koska sivistyneistö ei ollut oppinut kokemuksistaan mitään. Kansakuvan murroksen jälkeinen itsekritiikki unohtui nopeasti ja sivistyneistö palasi idealisoimaansa kansakuvaan. Kansalaissodassa sivistyneistö joutui tilanteeseen, jossa se sai jo toistamiseen todeta käsitystensä kansastaan sopivan huonosti yhteen todellisuuden kanssa. Kansa ei ollutkaan yhtenäisenä sivistyneistön tavoitteiden takana. Etsiessään selitystä kansan odottamattomalle nousulle hyväntekijöitään vastaan sivistyneistö joutui määrittelemään oman identiteettinsä uudestaan. Sen sijaan, että se olisi etsinyt kapinan syitä yhteiskunnallisesta eriarvoisuudesta ja tarkastellut tilannetta realistisesti, se päätti pelastaa oman maailmankuvansa luomalla uuden kansakuvan, johon sisällytettiin sodan paljastamat kansan negatiiviset piirteet. Väkivallan syinä nähtiin suomalaisen kansanluonteen pimeä puoli – vihastuvaisuus, itsepäisyys ja arvaamattomuus – ja idästä saatu punainen tartunta, jolle osa kansasta oli ollut yllättävän altista.²⁵⁸ Sotaa ei nähty pitkän kehityksen tuloksena, osana ylä- ja alaluokan välisen suhteen jatkumoa ja suhteen ongelmallisuuden konkreettisena todisteena, vaan katkoksena, irrallisena

²⁵⁷ Sunnuntai 27.1.1918. *Teemu*: Kansalaissota.

²⁵⁸ Alapuro 1997, s. 143 – 144.

murroskohtana.²⁵⁹ Kansan ja sivistyneistön suhteiden perinne oli sivistyneistölle kansallisen yhtenäisyyden perinnettä. Kansan kapina oli käsittämätön poikkeus tästä jatkumosta. Selitys poikkeamalle haettiin perinteen ulkopuolelta. Kansan lähtö harhapolulle johtui ulkopuolisista vaikutteista, joita se ei osannut vastustaa. Siksi kansallisen yhtenäisyyden projektia ei ollut tarvetta hylätä.

Uuden kansakuvan rakentamisen pääajatus oli, että kansa on ymmärtämätöntä, mutta se ei ole pahaa. Sotaa se oli käynyt johtajiensa viettelemänä, ei omasta tahdostaan. Kansan ymmärtämättömyys käännettiin siis yhtenäisen kansakunnan rakentamisen kannalta positiiviseksi piirteeksi: selittämällä sotaan lähtö kansan järjettömyyden kautta vältyttiin miettimästä oikeita syitä sodan taustalla ja sitä, olisiko yläluokkakin osaltaan syyppää. Suomen olivat vieneet sotaan punaisten johtajat, joiden uhreja sekä kansa että valkoinen puoli olivat. Sota ei siis ollutkaan sotaa kansan ja yläluokan kesken, vaan sotaa rikollisia ja kansankiihottajia vastaan. Kansakuva pelastettiin nostamalla sotasyällisyys sivistymättömän ja kurittoman, mutta myös viattoman kansan hartioilta. Sivistyneistö saattoi aloittaa kansan sivistämisen projektinsa uudestaan. Kansanlapsi oli ollut tottelematon, mutta se oli pohjimmiltaan hyvä.²⁶⁰

Kansan syyllisyyttä sotaan lievennettiin myös esittämällä se korostetusti taisteluna punakaartien kanssa liittoutuneita venäläisiä vastaan. Tämänkään selitysmallin avulla sodan selitykseen ei tarvinnut ottaa mukaan maan sisäisiä yhteiskunnallisia jännitteitä.²⁶¹ Kansalaissodasta tulikin vapaussota vierasta valtaa vastaan. Tätä selitysmallia käytettiin jo sodan aikana joukkojen motivoinnissa. Valkoinen propaganda leimasi venäläiset perivihollisiksi, jotka on ajettava maasta. Punakaartilaiset taas esitettiin venäläisten kanssa veljeileviksi ”puoliryssiksi”. Sodan jälkeen venäläiset saivat sodan syntipukin roolin, ja punaisten sotaan lähtö selitettiin kyvyttömyydellä vastustaa haitallisia itäisiä vaikutteita. Myös sodan raakuus pantiin venäläisten syyksi.²⁶² Sodan syyppäitä olivat siis punaisten johto ja venäläiset, ei kansa. Kun kansaa harhaan johtaneet oli sodan myötä

²⁵⁹ Alapuro 1994, s. 307.

²⁶⁰ Martikainen 2003, s. 102 – 103.

²⁶¹ Martikainen 2003, s. 95 – 96.

²⁶² Karemaa 2004, s. 236 – 238.

saatu pois kuvasta, voitiin suhdetta kansaan alkaa rakentaa uudestaan. Sivistystyöllä oli mahdollista estää sen uusi hairahtuminen vahingollisiin aatteisiin.

Sunnuntain sodan jälkeisissä kirjoituksissa kansalaissotaa kommentoi lähes yksinomaan päätoimittaja Eino Leino. Leinokin haluaa yhdistää sodassa kahtia revenneen kansan, mutta eri lähtökohdista kuin muu sivistyneistö. Hänen strategiansa ei ole syntipukin etsiminen ja siten kansan viattomuuden todistaminen. Sodan jälkeisessä tilanteessa uusi yhtenäisyys, nyt tärkeämpi kuin koskaan aiemmin, voidaan rakentaa vain anteeksiannon ja sovinnon kautta. Sovinto on mahdollinen, jos koko Suomi tunnustaa syyllisyytensä viime aikojen tapahtumiin. Tärkeää on, että koko sotaan johtanut, itsekäs ja materialistinen ajattelutapa tuomitaan. Vain sen hylkäämisen kautta voidaan rakentaa terve yhteiskunta ja välttää konfliktien uudistuminen.

Sodan vielä kestäessä *Vapauden kirjaan* kirjoittamassaan esipuheessa Eino Leino näkee sodan taisteluna ”ihmisen alkuperäisten vaistojen ja ylemmän, ohjaavan, järjestävän järjen välillä, josta jälkimmäinen varmaan on voittajana suoriutuva.”²⁶³ Näin sota näyttäytyy järkeä edustavan valkoisen puolen taisteluna kansassa kuohahtanutta petomaisuutta vastaan. Leinon suurlakon jälkeisten kirjoitusten villipeto on päässyt irti, ja ”tuhooa kaikki mielettömässä, punaista näkevässä murhanhimosaan.”²⁶⁴

Leinon esipuheessa esittämä käsitys Suomen kansasta on pettymyksen sävyttämä, mutta silti omalaatuisella tavalla rakastava. Hän vihaa suomalaisissa elävää veljessurman himoa, mutta silti tuntee kansan omakseen. Vertaamalla kansan ominaisuuksia Kalevalan hahmojen ominaisuuksiin hän osoittaa, että kansa kantaa Kalevalaa sisässään hyvässä ja pahassa²⁶⁵. Kalevala on todella kansanhengen peili, siitä löytyvät paitsi suomalainen sivistys, myös kaikki kansanluonteen pimeät puolet:

”Tämä kansa ei siedä mitään eikä ketään itseään suurempaa. Se on taituri vihassa eikä rakkaudessa, sillä se ei voi rakastaa muita kuin itseään ja omasukuista. Jos minulle viimeisellä hetkelläni sanotaan, että tällä niemellä asuu kansa, joka ei ole velisurmainen, ei salavihainen, ei naapurikateinen, niin silloin voin minä hyvällä syyllä silmäni ummistaakin, sillä silloin tiedän minä, että Suomen kansa on kuollut, eikä minua eikä meitä muita tarvita

²⁶³ Leino 1981, s. 9.

²⁶⁴ Leino 1981, s. 12.

²⁶⁵ Leino 1981, s. 9 – 10.

enää. Silloin asuu vieras heimo siellä, jonka kanssa ei minulla eikä minun runoudellani enää ole mitään tekemistä.”²⁶⁶

Leino ei erottele kansaa syyttömiin ja syyllisiin, vaan näkee koko kansan – ja myös itsensä – kelvottomana. Leinon sävy on jyrkempi kuin muutamaa kuukautta myöhemmin Sunnuntain sivuilla. Sodan aikaisessa kansassa ei näy jälkeäkään inhimillisyydestä, jolle Leino haluaa rakentaa uutta Suomeaan. Silti se on yhtenäinen kansa, jolla on sille ominaiset luonteenpiirteet ja taipumukset.

Sunnuntain sodan jälkeisissä numeroissa Leino jatkaa esipuheensa linjalla. Hän ei syytä sodasta venäläisiä tai punaisten johtajia vaan koko Suomen kansaa. Ensimmäisen kansalaissodan jälkeisen numeron pääkirjoituksessa Leino arvioi kuluneiden kuukausien tapahtumia ja nykyistä tilannetta:

”Me seisomme raunioilla. Meni tuhkaksi meidän unelmiemme maa. Se suuri, valkea Suomi, tarkoitan, joka on asunut kaikkien meidän sydämissämme ja paistanut meitä vastaan parhaista mielikuvistamme, se henkinen, ikivanha, isien tiedon ja lasten toivon Suomi, jossa riidat ratkaistaisiin rakkaudella, sodat sanalla ja ajatuksilla.”²⁶⁷

Viime aikojen Suomi on ollut jotain aivan muuta. Suomessa tehtyjä rikoksia ei uskoisi edes julmimman ihmispedon tekemiksi, niille ei löydy vertailukohtaa minkään kansan historiasta: ”Pirullinen, mielenvikainen, vaahtosuinen, ennen tuntematon kauhu on kulkenut yli Suomenniemen, huutaen ja hoilaten, räähkyen ja räähkäten [...]”. Suomessa ”on tallattu jalkojen alle kaikki inhimilliset elämän-arvot, palattu takaisin eläimen ja eläintä alemman, langenneen enkelin asteelle, jolle Jumala oli antanut järjen päähän, mutta joka asetti sen itsekkäiden, hävittävien intohimojensa palvelukseen.” Leino menee siis vielä ihmispedon ajatuksenkin tuolle puolen. Sodasta vastuussa olevat ovat petoakin alhaisempia, koska he ovat syyllistyneet julmuuksiin tietoisesti. Järki ilman sitä ohjaavia inhimillisiä elämänarvoja on pahempaa kuin järjettömyys. Leino ei sodan jälkeen enää korostakaan kansan hallitsemattomien vaistojen osuutta sodan syttymiseen. Petomaisuuden rinnalle pahuuden juureksi nousevat itsekkyyt ja materian palvonta.²⁶⁸

²⁶⁶ Leino 1981, s. 11. Kursivointi alkuperäinen.

²⁶⁷ Sunnuntai 19.5.1918. *Eino Leino*: Sunnuntain lukijoille. [pääk.]

²⁶⁸ Sunnuntai 19.5.1918. *Eino Leino*: Sunnuntain lukijoille. [pääk.] Harvennus alkuperäinen.

Leinon mukaan ”henkiset voimat ja järjellinen ajatus” ovat taistelussa ”fyysillistä ja aineellista väkivaltaa” vastaan kärsineet musertavimman tappionsa milloinkaan. Tappioon osaltaan syyllisiä ovat henkisen työn tekijät²⁶⁹, jotka olivat voimattomia juuri silloin kuin heitä olisi eniten tarvittu. He eivät kuitenkaan olleet väärässä uskoessaan sisäiseen totuuteensa, ”valkeaan” Suomeen – väärässä olivat vain ne, jotka erehtyivät luulemaan sitä todellisuudeksi. Leino kiittää toista ”valkeaa Suomea”, ”Svinhufvudin ja Mannerheimin, Pohjanmaan, Savon ja Karjalan talonpoikien, Suomen sivistyneistön, ylioppilasten, opettajiston, virkamiehistön, papiston, porvariston ja aateliston spartalaista, isiensä laeille uskollista, tasavaltaista ja kansanvaltaista, Suomea” siitä, että se oli noussut ”tuota punaista, hirmuvallasta ja harvainvaltaista, lopuksi yksinvaltaista, ilmestyskirjallista petoa kukistamaan”. Henkisten työläisten voimattomuuden vuoksi tarvittiin valkoisen Suomen aineellista sotavoimaa lopettamaan terrori ja turvaamaan vapaus: ”Se oli meidän suuri, musertava tappiomme.” Hän on kiitollinen valkoisille väkivallan lopettamisesta, mutta pahoillaan siitä, että väkivaltaan ylipäättään oli pakko turvautua – myös valkoisten aineellinen sotavoima on Leinolle kauhistus. Hänen on kuitenkin myönnettävä siihen, että punaisten hirmuvallan kukistamisessa henkiset aseet olivat riittämättömiä. Leino ei kiitoksistaan huolimatta kuitenkaan halua valita puolta, vaan jättäytyy punainen-valkoinen –jaon ulkopuolelle. Hänelle sodassa ei ole voittajia, vaan pelkästään häviäjiä.²⁷⁰

Leino näkee sodan siis aineellisen väkivallan hyökkäyksenä henkeä ja järkeä vastaan. Maria-Liisa Kunnaksen mukaan Leino näkee myös vuonna 1918 julkaistussa *Helsingin valloitus* –teoksessaan juuri materialismin, kapitalismin ja sosialismin kilpailun, olleen sisällissodan alkusyy.²⁷¹ Sodan kuvaaminen sosialismin ja kapitalismin taisteluna eroaa merkittävästi Sunnuntain suurlakon jälkeisten kirjoitusten petovertauksista, väkivallan selittämisestä vaistojen varassa toimivien laumojen nousemisena sivistyksen ja järjen pohjalle rakennettua yhteiskuntaa vastaan. Suurlakon syy oli joukkojen sivistyksen puute,

²⁶⁹ Leino kutsui itseään henkiseksi työläiseksi eli sivistyneen köyhälistön jäseneksi myös Työn valta – lehteen kirjoittamissaan kirjoituksissa. Leino halusi termin käytöllä epäilemättä osoittaa olevansa myös työläisten asian kannattaja, sivistynyt, muttei yläluokkainen – ja eritoten puolueeton. Mikkola 1992, s. 60; Onerva 1979, s. 485.

²⁷⁰ Sunnuntai 19.5.1918. *Eino Leino*: Sunnuntain lukijoille. [pääk.] Harvennus alkuperäinen.

²⁷¹ Kunnas 1976, s. 223.

ihmissielun pimeän puolen nousu pintaan, ei materialistinen kilpailu. Toisaalta suurlakko oli lyhyt väkivallan purkaus, joka oli helpompi selittää järjettömäksi oikuksi. Pitkäkestoista kansalaissotaa oli vaikeampi selittää pelkkänä pedon riehuntana.

Myös L. Onerva tuomitsee materialistisen maailmankuvan sodan jälkeisessä kirjoituksessaan *Pois materialismista!*:

”Miksi on meidän sosialismimme tuntunut niin tuiki ihanteettomalta huolimatta siitä, että se on liputtanut ihmiskunnan suur-aatteilla? Siksi, että se on alentanut ne alhaisen aineellisen maailmankatsomuksen hyödykkeiksi. Tässä latteassa, korkeampia henkisiä perspektiivejä puuttuvassa ilmakehässä ne ovat lakanneet olemasta ihanteita, ne ovat muuttuneet pelkiksi valheiksi.”²⁷²

Sosialismi sinänsä, vannoessaan vapauden, veljeyden ja tasa-arvon nimeen, on ihanteellinen suuntaus. Oli vain kiihkeän aineellisen taistelun syytä, että sosialistit sokeutuivat omille ihanteilleen. Ulkonaisista, aineellisista eduista oli tullut sosialistien päämääriä, vaikka todelliset, arvokkaat päämäärät ovat aina henkistä laatua. Sosialisteilta unohtui, että aineellinen hyvinvointi on vain väline, joka mahdollistaa korkeamman kehityksen tavoittelemisen. Onerva toivoo, että tyhjä materialismi hylättäisiin, ja että aineelliset tarkoitukset eivät enää tulevaisuudessa peittäisi näkyvistä henkisiä ihanteita.²⁷³ Onervan kirjoitus on siis paitsi henkisten arvojen, myös sosialistien puolustuspuhe. Sosialismissa tai sen kannattajissa ei ole sinänsä mitään väärää, vaan pahan syy on materialismi, joka sai sosialistit pauloihinsa. Kun materialismi hylätään, voivat myös sosialistit palata tavoittelemaan korkeampia ihanteita. Kuten Leinollakin, uusi yhtenäinen kansakunta voidaan rakentaa vain jos tunnustetaan henkisten arvojen ensisijaisuus.

Leinon kuva kansastaan on kaksijakoinen. Kansassa elää edelleen ”vankkumattomuus vaaran hetkellä, [...] valonkaipuu, kauneudenkaipuu tiedon ja taidon jano, uskollisuus rehellisyys ja lainkuuliaisuus.” Mutta siinä elävät myös tuon kaiken vastakohtat: ”typeryys ja härkämäisyys, jotka eivät ota oppia kovimmastakaan kohtaloniskusta, ovat ilkeys ja kateus, itsekkyyt ja pahansuopaisuus, jolle kaikki inhimillinen on vierasta ja

²⁷² Sunnuntai 19.5.1918. L. Onerva. *Pois materialismista!*

²⁷³ Sunnuntai 19.5.1918. L. Onerva. *Pois materialismista!*

joka tahtoo vain iskeä, purra, haavoittaa ja hävittää. [...] pelkurimaisuus, tuo supisuomalainen raukkamaisuus, joka mahtaillee toisen selän takana, eikä koskaan tahdo ottaa sanojensa ja tekojensa edesvastuuta täysin kantaakseen, [...] kaiken kunnioittamisen, kaiken rakastamisen, kaiken korkeamman ihailemisen puute, joka painaa niin toivottoman leiman meidän julkiseen ja yksityiseen elämäämme.”²⁷⁴

Yksikään näistä piirteistä ei ole sodan myötä hävinnyt, ei ystäväistä eikä vihollisista. Leinon sodanjälkeinen kansa on Sunnuntain alkunumerojen henkisyttä ja tietoa janoava kansa, johon on lisätty kuluneiden kuukausien aikana paljastuneet halveksittavat ominaisuudet. Leino ei jaa kansaa ylhäisiin ja alhaisiin kuten hän teki marraskuun suurlakon jälkeen, vaan katsoo, että sekä myönteiset että kielteiset piirteet elävät kaikissa suomalaisissa. Leino ei myöskään tarkoita kansalla enää vain sivistymätöntä, kansanomaista kansanosaa, vaan kaikkia suomalaisia, niin sivistyneistöä kuin alaluokkaakin.

Nyt on edessä raskas uuden yhtenäisen Suomen rakennustyö. Työhön on tartuttava, väsymyksestä ja työn pitkällisyydestä huolimatta. Kuten Jumalan alkaessa luomistyönsä, ”*Alussa oli maa autio ja tyhjä.*” Niin on nytkin Suomen laita. Mutta lohduttavaa on tietää, että kuten silloin, myös nyt ”*Henki*, joka jo silloin liikkui vetten päällä, ei ole vielä kukaan alkuperäisestä voimastaan mitään kadottanut.”²⁷⁵

Leino haluaa alkaa rakentaa uutta Suomea sovinnon hengessä. Ohjenuorana toimivat samat ajatukset, joita Leino kannatti jo ennen sotaa, ihmisrakkaus ja suvaitsevaisuus:

”Ei tule rauha tähän maahan, ellei rakkaus rakenna Suomen uutta valtakuntaa. Viha kasvattaa vain uutta vihaa, kosto vain uusia kostotoimia. Jokaisen Suomen kansalaisen olisi nyt tarkoin tuumittava, eikö hän ehkä itse ole jollakin tapaa myötäsyyllinen siihen, että pahuus täällä on näin paisunut yli äyräittensä ja että hyvyys vain heikkoina liekkeinä syysmyrskyssä lepättelee.”²⁷⁶

Leino ei halua jakaa kansakuntaa kahtia syyllisyyden perusteella. Kansalaisista oli hänelle koko Suomen yhteinen onnettomuus, johon jokainen on jossain määrin syyllinen.

²⁷⁴ Sunnuntai 19.5.1918. *Eino Leino*: Sunnuntain lukijoille. [pääk.] Kursivointi alkuperäinen.

²⁷⁵ Sunnuntai 19.5.1918. *Eino Leino*: Sunnuntain lukijoille. [pääk.] Kursivointi alkuperäinen.

²⁷⁶ Sunnuntai 2.6.1918. *Eino Leino*: Mistä pelastus? Yleisen mielenmuutoksen tarpeellisuudesta. [pääk.]

Siksi kenenkään ei ole syytä pitää itseään toista parempana. Uusi Suomi voidaan rakentaa vain yhteisin ponnistuksin ja vain jos tunnustetaan, että sotaan johtanut ajattelutapa oli väärä. Koston kierre on katkaistava heti alkuunsa ja keskenään taistelleet osapuolet on koetettava yhdistää yhteisen asian taakse. Jos suomalaiset haluavat vielä löytää kädessään olleen ”onnen sormuksen”, on kaikkien yhdessä autettava toisiaan sen etsinnässä.

”Mutta sitä varten on välttämätöntä, että me ainakin nyt jätämme pois tuon ainaisen toisten vikojen ja heikkouksien kaivelemisen, joka tekee sekä julkisen että yksityisen elämän täällä niin pieneksi, karuksi, katkeraksi ja pahansuopaiseksi.”

On päästävä jälleen normaaleihin ajatustapoihin ja oloihin, mutta ei niihin, jotka ennen kansalaissotaa vallitsivat, vaan niihin, jotka jo ennen sitä tunnettiin ja aavistettiin, mutta joita oltiin liian heikkoja toteuttamaan.²⁷⁷

Leinolle pidättäytyminen osapuolien vikojen kaivelemisesta ei kuitenkaan tarkoita sodan syiden lakaisemista maton alle. Hänelle on tärkeää, että kumpikin osapuoli tunnustaa sotaa edeltäneen ja sotaan johtaneen materialistisen ajattelutavan turmiollisuuden. Kansakunta saattaa eheytyä vain jos sen jakaneet itsekkäät aineelliset pyrkimykset hylätään. Uusi Suomi voidaan rakentaa vain inhimillisen yhteenkuuluvaisuuden hengessä. Jos sitä ei tunnusteta uuden yhteiskunnan perustaksi, ei kansakunta tule koskaan tervehtymään.²⁷⁸

Leinolle sodan syy ei siis ole pelkkä sivistyksen puute – ja toisaalta syy on juuri se. Kuten maailmansotaankin, myös kansalaissotaan johti eurooppalainen, materialistinen sivistys, jota Leino oli julistanut halveksivansa. Se ei ole petomaista järjettömyyttä vaan järkeä, jota käytetään itsekkäiden etujen saavuttamiseksi. Leinolle todellinen sivistys on *henkistä* sivistystä. Se on sekä vallitsevan eurooppalaisen sivistyskäsityksen, että myös joukkojen alkukantaisuuden, kaiken sivistyksen puutteen, yläpuolella. Henkistä sivistystä löytyy vanhoista kulttuureista, joista yksi esimerkki on kalevalainen kulttuuri. Ne eivät

²⁷⁷ Sunnuntai 2.6.1918. *Eino Leino*: Mistä pelastus? Yleisen mielenmuutoksen tarpeellisuudesta. [pääk.]

²⁷⁸ Sunnuntai 2.6.1918. *Eino Leino*: Mistä pelastus? Yleisen mielenmuutoksen tarpeellisuudesta. [pääk.]

perustu aineelliselle kilpailulle, vaan hengen vallalle, ja siksi ne eivät voi koskaan johtaa samanlaiseen hävitykseen, mihin materialistinen sivistyskäsitys on maailman johtanut.²⁷⁹

Leinon kirjoitusten tarkoitus on tasoittaa tietä uudelle kansalliselle yhtenäisyydelle. Leino ei koeta pelastaa yhtenäistä kansakuvaa tekemällä työväen johtajista tai venäläisistä sotilasta sodan syntipukkeja. Hänen strategiansa on päinvastainen. Kansakunta on mahdollista eheyttää, koska *koko Suomi on osaltaan sotaan syyllinen*. Leino asettuu osapuolien ulkopuolelle, eikä siis sivistyneistön tapaan kohtele kansaa kuin kuritonta lasta. Ei ole tarpeen korostaa kansan ymmärtämättömyyttä ja syyntakeettomuutta, vaan sitä, että kukaan ei tehnyt tarpeeksi työtä sodan välttämiseksi. Koska kaikki ovat sotaan syyllisiä, ei kukaan voi asettua toisen yläpuolelle tuomitsemaan ja rankaisemaan. Jos kaikki myöntävät syyllisyytensä, on mahdollista tehdä sovinto taistelleiden osapuolien välille ja välttää kostotoimet. Leino ei siis koetakaan pelastaa kansakuvaa, vaan luoda edellytyksiä sovinnolle ja uudelle kansalliselle yhtenäisyydelle. Yhtenäisyyden saavuttamiseksi voittajienkin olisi kuitenkin nöyryyttävä itsekritiikkiin ja tunnustettava ajattelutapansa turmiollisuus. Materialistinen ajattelutapa toimii Leinon ja Onervan ajattelussa samanlaisessa syntipukin roolissa kuin venäläiset tai punaiset johtajat valkoisten ajattelutavassa. Jos sodan syy on materialismi, voidaan tulevat konfliktit välttää hylkäämällä se. Ylimpänä tavoitteena on edelleen kansallinen yhtenäisyys ja inhimillinen yhteenkuuluvuus.

Leinon Sunnuntain alkuaikojen käsitys puhtaasta kansasta ja sitä johtavasta maallistuneesta, henkisesti köyhästä sivistyneistöstä on vaihtunut kuvaan harhautuneesta kansakunnasta, jossa mikään luokka ei ole ollut toistaan parempi. Suomen sisäinen luokkajako on hävinnyt, mutta jakoperuste on edelleen sama. Sivistys, henkinen ylhäisyys, jonka puutteen Suomen kansassa päättynyt sota on kouriintuntuvasti osoittanut, on se kriteeri, jolla ihmiset erotellaan toisistaan. Henkisen sivistyksen puute on tullut kaikkien nähtäville, ja on aika todeta kaikkien olleen siinä mielessä yhtä sivistymättömiä. Sodan jälkeisessä Suomessa ei ole sivistyneistöä ja kansaa, vaan kaikki ovat yhtä kelvotonta kansakuntaa.

²⁷⁹ Sunnuntai 6.1.1918. *Eino Leino*: Uudenvuoden mietteitä 1918. [pääk.]

5 KANSAN PARHAAKSI

Keskeisessä asemassa Sunnuntai-lehdessä oli alusta lähtien huoli Suomen kansan tulevaisuudesta. Turvaton tulevaisuuden, kansan menestymisen takeena lehdessä nähtiin kansan sivistäminen – sivistynyt kansa pärjäisi kansojen välisessä kilpailussa ja veisi samalla koko ihmiskunnan kehitystä eteenpäin. Kansan menestyksen toinen edellytys oli sen yhtenäisyys. Vain kansanluonteelleen uskollinen, sille luontaisten arvojen taakse yhdistynyt kansa saattoi toteuttaa kansallisen tehtävänsä. Kansallisen yhtenäisyyden luomisessa kansan sivistäminen oli avainasemassa. Tiedon levittäminen purki ennakkoluuloille perustuvia vastakkainasetteluja ja lisäsi ihmisten keskinäistä suvaitsevaisuutta. Tieteellisen tiedon levittämisen lisäksi kansassa piti herättää tietoisuuden yhteisestä kalevalaisesta perinteestä. Kansanvalistuksen päämäärä oli edistyksellinen, mutta samalla kansanluonteensa mukaisesti elävä, Kalevalan hengessä yhdistynyt kansa. Tieteellinen edistyksen mukana pysyminen oli kansalle elintärkeää, mutta tiede tarvitsi rinnalleen ohjenuoraksi kalevalaisuudesta kumpuavat elämänohjeet. Pelkkä tieteellinen kehitys ilman henkistä ohjausta oli tyhjää ja jopa vahingollista.

Sunnuntain itse määrittelemä osa aikansa sivistyskeskustelussa oli toimia edistyksen ja henkisen sivistyksen esitaistelijana. Vastustajanaan se näki valtaapitävän sivistyneistön, joka piti kansaa taantumuksen otteessa. Papisto, virkamiehet, puolueiden edustajat, opettajisto ja lehdistö edustivat Sunnuntaille taantumusta, ahdasmielisyyttä ja edistyksen pelkoa. Porvarillinen sivistyneistö oli Suomea ja sen kansaa paikallaan pitävä voima, joka tarvitsi vastavoiman – Sunnuntain.

Sunnuntain silmissä virkasivistyneistö oli kadottanut kosketuksensa kansaan ja suomalaisten alkuperäisiin, kalevalaisiin arvoihin. Kansaa, jossa luontainen kalevalainen sivistys oli vielä säilynyt, oli pelastettava sen väärältä ohjaukselta. Sunnuntain oli toimittava vaihtoehtona tyhjälle, kuluneita lauseenparsia toistavalle viralliselle kansanvalistukselle ja ravistella taantumuksellista ja pysähtynyttä sivistysilmapiiriä. Sunnuntain piti varmistaa edistyksen leviäminen ja herättää kansa kyseenalaistamaan sille tarjottu sivistys. Kansalle oli osoitettava, että se oli tietämättään sivistyneistöään

sivistyneempää, että sen pitää vastustaa väärä vaikutteita ja pysyä uskollisena omalle luonteelleen.

Sunnuntain kapinan taustalla oli se, että Sunnuntain kirjoittajat jakoivat sivistyneistön sivistykseen ja kansalliseen yhtenäisyyteen perustuvan maailmankuvan. Molemmat tahot jakoivat kansalaiset ryhmiin sivistyksen mukaan ja uskoivat nimenomaan sivistyksen olevan avain kansan aseman parantamiseen ja kansakunnan menestykseen. Vastakkainasettelu syntyi läheisyydestä: sivistyneistö käytti samoja käsitteitä kuin Sunnuntai, mutta antoi niille eri merkityksen. Se mikä – Sunnuntain kirjoittajien silmissä – oli sivistyneistölle sivistystä, merkitsi Sunnuntaille ahdasmielistä taantumusta. Virkasivistyneistön kansanvalistuksen matala taso heijasti sivistyneistön omaa luonnetta. Sivistyneistön jäsenet olivat vain pintapuolisesti sivistyneitä, he olivat tipahtaneet kehityksen kärryiltä ja mukavuudenhalussaan halusivat estää muitakaan saavuttamasta todellista sivistystä. Sunnuntai ei halunnut jättää kansanvalistusta niiden vastuulle, jotka olivat itsekin ymmärtämättömiä.

Sivistyneistön kansanvalistuksen matalan tason yhdeksi syyksi nähtiin sivistyneistön kansakuva. Sunnuntain kirjoittajat kritisoivat sivistyneistöä siitä, että se ei uskonut kansan pystyvän ottamaan vastaan tieteellistä tietoa. Sivistyneistö ajatteli uuden tiedon tuonnin kansan saataville olevan turhaa, koska se vain hämmentäisi kansaa ja horjuttaisi sen uskontoon perustuvaa moraalialia. Sunnuntailaisten silmissä sivistyneistössä eli usko kuvaan kovapäisestä ja hitaasta kansasta, jolle vuosikymmeniä vanhat kansalliset mantrat ja uskonnolliset lorut riittivät hyvin.

Sunnuntain kirjoittajien kuva kansasta oli sivistyneistön oletetun kansakuvan vastakohta. Heille kansa oli tiedonjanoista ja henkisesti uteliasta, toistaiseksi muokkaamatonta maaperää sivistykselle. Kansa oli luonnostaan nimenomaan henkisistä arvoista kiinnostunut ja siinä elivät vielä henkiset, kalevalaiset arvot, joita Sunnuntai halusi edistää. Sivistyneistö oli aliarvioinut kansan kyvyt ja hidasti sen kehitystä. Vain Sunnuntai tiesi, mitä kansa todella tarvitsi.

Huolimatta Sunnuntain valtaapitävän sivistyneistön vastustuksesta Sunnuntain kansakuva oli samanlainen idealisaatio kuin sivistyneistönkin. Kansa oli sille kansanvalistuksen tradition mukaisesti abstraktio, sitä yläpuolelta tarkastelevan ryhmän oma luomus, jolle ei ollut vastinetta todellisuudessa. Kansa oli sivistymätön, puhtaana säilynyt, passiivinen kansanosa, jonka sivistyneempi kansanosa voisi valistuksen kautta nostaa vertaisekseen. Kuten sivistyneistö, Sunnuntaikin uskoi, että sen tarjoama sivistys oli se mitä kansa tarvitsi ja myös halusi. Sekä Sunnuntai että virkasivistyneistö yrittivät kasvattaa kansaa omista lähtökohdistaan ja toivoivat sen sitoutuvan juuri omien arvojensa edistämiseen.

Sunnuntain voimakas kapinallisuus osoittaa myös sitä, miten suuren painoarvon lehden kirjoittajat antoivat sivistyneistön toiminnalle. Sivistyneistö oli se yhteiskunnan ryhmä, joka ohjasi kansakunnan kohtaloa, eikä kansan valtaosan toiminnalla ollut merkitystä. Siksi ei ollut yhdentekevää, mihin suuntaan lukumäärältään pieni sivistynyt luokka kansaa yritti ohjata.

Sunnuntain maailmankuvan sivistys- ja sivistyneistökeskeisyys selittää osaltaan myös sitä, miksi kansan suosiota nauttineet sosiaalidemokraatit saivat niin vähän huomiota Sunnuntain sivuilla. Sosialistien kansansuosioista ei ollut tarvetta huolestua, koska ymmärtämättömän kansan mielipiteet olivat ailahtelevaisia, enemmän vietteihin kuin järkevään harkintaan perustuvia. Sivistyneistö oli se ryhmä, jonka päätöksillä oli merkitystä. Vain se pystyi suunniteltuun toimintaan ja ohjaamaan kansakuntaa. Kansa oli passiivinen massa, jota oli ohjattava oikeaan suuntaan, koska se ei itse tiennyt minne se oli menossa. Sosialistien saama suosio oli yksi osoitus kansan arvostelukyvyn puutteesta. Kansa äänesti sosiaalidemokraatteja, koska ei ymmärtänyt poliittisia tosiasioita eikä pystynyt näkemään sosialistien suurten lupausten läpi. Sivistyneistö aikoi toteuttaa kansan parasta vaikka vastoin sen tahtoa. Sivistyttyään riittävästi kansa kyllä ymmärtäisi sen vuoksi tehdyn työn arvon.

Työväenliikettä ei Sunnuntain sivuilla tietoisesti ja tarkoituksellisesti vastustettu, vaikka pohjimmiltaan sekä se, sivistyneistö, että Sunnuntai kilpailivat samasta asiasta, asemasta kansan tulevaisuuden ohjaimissa. Osasyyn tähän oli se, että sosiaalidemokraattinen puolue tuli perinteisen sivistyneistön ulkopuolelta: se ei ollut aktiivinen toimija

kansansivistysdebatissa, eikä jakanut sivistykselle ja kansalliselle yhtenäisyydelle perustuvaa maailmankuvaa. Työväenliikkeeseen ei kiinnitetty huomiota, koska se ei ollut perinteistä sivistyneistöä eikä tähdännyt kansan sivistämiseen. Sille olennaista oli kansan taloudellisen aseman parantaminen, joka Sunnuntaille oli toisarvoinen asia.

Toisaalta sivuuttaminen oli epäilemättä myös reaktio sosialistien kansansuosioon, jonka syitä ei ymmärretty tai haluttu hyväksyä. Luokkaristiriidan käsittely olisi antanut sosialistien asialle uskottavuutta, viestinyt lukijoille, että sosialistien puheet täytyy ottaa vakavasti – oikeuttanut työväenliikkeen maailmankuvan. Sivuuttamalla asia oli mahdollista pitää yllä idealisoitua kansankuvaa ja uskoa kansan tulevaan yhtenäisyyteen.

Sunnuntain kirjoittajat olivat kiinni perinteisessä romanttisessa kansakäsityksessä, johon ei sopinut käsitys kansan jakautumisesta toisilleen vihamielisiin luokkiin. Heidän maailmankuvassaan tärkeimmät yhteiskunnalliset yksiköt olivat yksilö ja kansa. Ylä- ja alaluokan välillä ei lopulta ole ristiriitaa, koska suomalaiset kuuluivat luokka-asetmastaan huolimatta Suomen kansaan ja jakoivat yhteisen henkisen perinnön. Olennaista eivät olleet pinnalliset luokkaristiriidat, vaan kuuluminen samaan kansansieluun. Vallitseva luokkajako – jako sivistyneistöön ja kansaan – oli vain tilapäinen, ja poistettavissa sivistyksen kautta. Kansan yhdistyessä kalevalaisen sivistyksen arvojen taakse myös kansan sisäinen luokkajako häviäisi.

Kansan luokkajako soti myös lehden ohjelmassa keskeistä kaikkien ihmisten tasa-arvoisuuden ajatusta vastaan. Sunnuntaissa haluttiin vastustaa kaikkea, mikä erotti ihmisiä toisistaan: niin puolue- ja luokkarajoja kuin kansojen välisiä vastakkainasettelujakin. Kansallisen yhtenäisyyden ajaminenkin oli osa suurempaa pyrkimystä kaikkien kansojen ja ihmisten yhtenäisyyteen. Sunnuntai halusi toimia kansalliskiihkoa ja kansojen vastakkainasettelua vastaan ja muistuttaa, että kansalliset edut eivät saa peittää ihmisyyden asiaa alleen. Kansallista kulttuuria rakennettaessa ei saanut unohtaa kuulumista laajempaan yhteyteen. Kansainvälisyydessäänkin Sunnuntai oli kuitenkin nationalistinen, sen maailmankuvan peruskäsitteitä olivat yksilö, kansa ja niiden yläpuolella ihmiskunta. Työväenliikkeelle tärkeä luokan käsite, puhumattakaan luokkapohjaisesta kansainvälisyydestä ei niiden joukkoon mahtunut.

Kirjoittajien sivistyneistökeskeisyys tuli esille myös työväenpuolueen noustua vaalivoittonsa jälkeen Sunnuntain palstoille. Puolueen toiminnasta kirjoitettaessa huomio kiinnitettiin juuri sosialistien johtajien toimiin. Sosialistijohto nostettiin sivistyneistön tasolle myöntämällä sille aktiivinen, kansaa ohjaava rooli. Samalla siitä tuli myös potentiaalinen uhka kansan tulevaisuudelle. Työväestölle, kuten aiemmin kansallekaan, ei myönnetty aktiivista roolia, se seurasi johtajiaan, jotka olivat ostaneet suosionsa kohtuuttomilla lupauksilla. Työväestö ei kyennyt kyseenalaistamaan johtajiensa vaikutusvaltaa ja toimimaan omilla ehdoillaan, eikä siten myöskään ollut vastuussa toiminnastaan. Vastuullisia olivat työväen johtajat, joiden piti tietää mitä olivat tekemässä.

Venäjän vallankumous maaliskuussa oli Sunnuntain sivuilla käännekohta. Sunnuntaissa uskottiin tsaarin vallan kaatumisen poistaneen kaikki esteet kansan yhtenäisyyden tieltä. Hetken aikaa Suomen kansa oli vapaa, eheä ja yksimielinen. Niin sivistykseen kuin varallisuuteenkin perustuvat luokkajaot pyyhkiytyivät pois ja koko kansa asettui itsenäisyyspyrkimyksen taakse. Sunnuntain vapaahuuma osoittautui kuitenkin lyhytikäiseksi. Jo kevään aikana Venäjän väliaikainen hallitus asettui itsenäisyyden jarruksi ja järjestäytymätön työväki, joka alkoi veljeillä venäläisen sotaväen kanssa, rikkoi kuvan kansan yhtenäisyydestä. Ymmärtämättömyyttään riehuva järjestäytymätön työväki muodosti uhan sivistykseen perustuvalla yhteiskuntajärjestykselle ja toivolle itsenäisyydestä.

Venäjän vallankumouksen jälkeen porvarillinen sivistyneistö katosi Sunnuntain sivuilta ja lehden näkökulma siirtyi aiemmin vaiettuun työväestöön. Konservatiivista sivistyneistöä ja edistyksellistä Sunnuntaita oli aiemmin erottanut erilainen käsitys sivistyksen luonteesta, mutta vallitsevassa tilanteessa, jossa hallitsematon työväestö osoittautui uhaksi sivistykselle ja yhteiskuntarauhalle, konservatiivi-liberaali –jakolinja pyyhkiytyi näkyvistä. Uskosta sivistyksen ensisijaisuuteen tuli yhdistävä tekijä.

Myös henkinen ja sivistykselle altis kansa poistui näyttämöltä Venäjän vallankumouksen myötä. Sen tilalle astui järjestäytymätön työväki, joka viattoman kansanlapsen tavoin ei ollut enää pelkkä valistuksen kohde, vaan aktiivinen toimija – vaikkakin tiedoton

sellainen. Työväki ei ehkä ymmärtänyt mitä oli tekemässä, mutta sen liikehdintää ei voinut jättää huomioimatta. Kansassa positiivisena puhtautena ymmärretty sivistymättömyys tuli järjestäytymättömässä työväestössä ilmi pelottavana raakuutena. Huoli taantumuksellisen kansanvalistuksen vaikutuksesta vaihtui huoleen siitä, mitä kansanvalistuksen kohde oli tekemässä.

Työväen jakaminen järjestäytyneeseen ja järjestäytymättömään levottomuuksien alkamisen jälkeen säilytti mahdollisuuden kansalliseen yhtenäisyyteen. Sivistymätön, järjestäytymätön työväki ei ollut hallittavissa, mutta järjestäytyneen työväestön uskottiin olevan poliittisesti riittävän kypsää, että sen kanssa voitaisiin tehdä yhteistyötä. Jos yhteiskunnan sivistyneet ryhmät pystyisivät toimimaan yhdessä, haaveita yhtenäisyydestä ei tarvitsisi hylätä. Järjestäytyneeseen työväkeen vetoaminen oli Sunnuntain tapa pitää yllä toivoa olojen rauhoittumisesta. Sunnuntai toivoi, että järjestäytynyt työväki pyrki rauhoittamaan joukkojaan ja oli sitoutunut järjestyksen ylläpitoon.

Marraskuun suurlakon jälkeen Sunnuntai jakoi Suomen luokkiin henkisen sivistyksen perusteella. Ylhäisiin kuuluivat luokka- ja aatetaustastaan riippumatta ne, jotka luottivat edelleen sivistyksen voimaan ja pidättäytyivät väkivallasta. Alhaisia olivat ne, jotka olivat päästäneet lakossa väkivaltaiset vaistonsa valloilleen. Suurlakko nähtiin ensin työväenpuolueen liittoutumisena venäläisen sotaväen kanssa, niin järjestäytymättömän kuin järjestäytyneen työväen henkisen köyhyyden ja vähäisen kansallistunteen osoituksena. Myöhemmin Sunnuntai lievensi kantaansa ja koetti palauttaa uskoa järjestäytyneeseen työväkeen selittämällä lakon ymmärtämättömän kansan järjettömänä riehuntana. Lopulta, tammikuussa 1918, Sunnuntai totesi myös järjestäytyneen työväen olevan viemässä Suomea kohti kansalaissotaa. Siitä eteenpäin väkivalta ei ollut Sunnuntain silmissä enää vaistomaista pedon mellastusta vaan järjen ohjaamaa. Jos järjestäytymätön työväki olikin ollut syyntakeetonta, työväen johto kyllä tiesi mitä se oli tekemässä, ja se teki sen toimista vielä hirvittävämpiä.

Vaikka viimeisessä kansalaissotaa edeltävässä numerossa Sunnuntai asetti vastuun sodan alkamisesta työväen johdon harteille, ei sodan syyntymisestä lopulta syytetty sosialistijohtoa tai venäläistä tartuntaa kuten sivistyneistön keskuudessa yleisesti, vaan

eurooppalaista, koneellista ja materialistista sivistyskäsitystä. Sunnuntain mukaan sota olisi voitu välttää, jos koko kansa olisi pysynyt uskollisena omalle, henkisiä arvoja luonnostaan kunnioittavalle kalevalaiselle kansanluonteelleen. Sota oli osoittanut miten turmiollista ihannoitu aineelliseen kilpailuun ja itsekkyyteen perustuva eurooppalainen sivistys oli, ja että ihmiset tarvitsevat korkeampia elämää ohjaava arvoja, jotta uusilta konflikteilta voitaisiin välttyä. Kansakunnan pelastus oli paluussa henkisten arvojen ääreen. Vaikka sota oli nostanut kansassa pintaan sen luonteen pimeän puolen, myös henkisyys eli vielä kansassa ja uusi Suomi voitaisiin rakentaa sen varaan. Tärkeää oli kuitenkin tunnustaa, että kansa ei ollut läpeensä hyvä, joskaan ei myöskään läpeensä paha. Suomalaisten luonteeseen kuului hyvien ominaisuuksien lisäksi myös itsekkyyttä, pelkurimaisuus ja tuhoamisen vimma. Kukaan suomalainen, edes henkinen sivistyneistö, ei ollut tässä suhteessa toistaan parempi.

Sunnuntain kansakuvassa nousivat sodan myötä pintaan jo vuosisadan alusta tutut pimeät ainekset, mutta itse kansakuvan luonne ei muuttunut. Se oli edelleen abstraktio, sivistyneen luokan oma luomus. Sunnuntai määritteli kansan oman maailmankuvansa mukaan niin, että se oli otollinen sivistämisen kohde. Sodan jälkeen sen oli myönnettävä, että kansassa oli pelottavia piirteitä, mutta se ei tarkoittanut, että sotaa edeltänyt henkinen kuva kansasta olisi ollut kokonaan väärä. Kansan pimeiden puolien paljastuminen ei vienyt pohjaa sen sivistämispyrkimyksiltä.

Kansalaissodan jälkeen jaottelu ylhäisiin ja alhaisiin oli menettänyt merkityksensä. Sota oli pyyhkäissyt luokkajaot olemattomiin osoittamalla, että koko kansa oli ollut yhtä sivistymätöntä. Siten se samalla loi mahdollisuuden kansalliselle yhtenäisyydelle uudelta henkisemmältä pohjalta. Jos koko kansa myöntäisi yhtäläisen syyllisyytensä ja sotaan johtaneen materialistisen sivistyskäsityksen turmiollisuuden, voitaisiin kansakuntaa alkaa rakentaa uudestaan tasa-arvon nimessä. Sunnuntain tavoite oli välitön sovinto, mutta se ei tarkoittanut sodan syiden peittelyä ja unohtamista.

Vuosien 1917 ja 1918 tapahtumat eivät muuttaneet Sunnuntain sivuilla esiintyvää henkisiä arvoja korostavaa maailmankuvaa suuntaan tai toiseen, päinvastoin, sota vain vahvisti Sunnuntain antimaterialismia. Sen sijaan, että Sunnuntaissa olisi sodan kautta

havahduttu miettimään asioita kansan näkökulmasta – huomattu yhteiskunnan sisäinen eriarvoisuus ja kansan taloudellisen aseman luomat ongelmat – kansan haluttiin omaksuvan Sunnuntain maailmankatsomus. Sunnuntai tulkitsi tapahtumia niin, että ne sopivat sen jo aiemmin omaksumaan maailmankuvaan. Sota oli sille paras ja vahvin todistus nykyaikaisen sivistyksen turmiollisuudesta. Kalevalalaista, henkistä sivistystä kannattanut Sunnuntai oli ollut alun alkujaankin oikeassa, ja nyt muunkin maailman oli aika tunnustaa sen ajamat aatteet oikeiksi. Sunnuntai toivoi kansan ja sivistyneistön hylkäävän aineelliset vaatimuksensa. Sovintoa ja uutta yhteiskuntaa rakennettaessa ei pitänyt kiinnittää huomiota aineelliseen hyvinvointiin, vaan suvaitsevaisuuteen ja ihmisrakkauteen.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Painetut lähteet

Lehdistö

Sunnuntai 5.12.1915 – 15.9.1918. (mf)

Lähdejulkaisut

Heliö, Fredrik 1958. Mystikko ja näkijä. Teoksessa Peltonen, Aarre M. (toim.), Eino Leino aikalaistensa silmin. Lähikuvia, muistelmia, haastatteluja. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki, s. 158 – 160.

Leino, Eino 1960a. Kirjeet II: Kirjeet L. Onervalle. Peltonen, Aarre M. (toim.). Eino Leinon teokset. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.

Leino, Eino 1960b. Pakinat II. Peltonen, Aarre M. (toim.). Eino Leinon teokset. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.

Leino, Eino 1961a. Kirjeet I: Kirjeet Freya Schoultzille ja omaisille. Peltonen, Aarre M. (toim.). Eino Leinon teokset. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.

Leino, Eino 1961b. Kirjeet III: Kirjeet taiteilijatovereille, arvostelijoille ja tutkijoille. Peltonen, Aarre M. (toim.). Eino Leinon teokset. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.

Onerva, L. 1979. Eino Leino. Runoilija ja ihminen. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki, 2.p.

Sanataideteokset

Kilpi, Volter 1917. Kansallista itsetutkistelua. Suomalaisia kulttuuri-ääriviivoja. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.

Kilpi, Volter 1918. Tulevaisuuden edessä. Poliittisia ja yhteiskunta-eettillisiä ääri viivoja. Kansallista itsetutkistelua II. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo.

Leino, Eino 1964. Runot III 1901 – 1908. Toim. Peltonen, Aarre M.. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.

Leino, Eino 1981. Vapauden kirja. Runovalikoima. Metamer Oy.

Leino, Eino 1998. Jaana Rönty. Kokoelmassa Routavuositrilogia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, s. 183 – 332.

Kirjallisuus

Aikalaiskirja. Henkilötietoja nykypolven suomalaisista. Tietosanakirja-Oy., Helsinki 1920.

Alapuro, Risto 1994. Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890 – 1935. Hanki ja Jää, Helsinki.

Alapuro, Risto 1997. Suomen älymystö Venäjän varjossa. Hanki ja Jää –sarja, Kustannus Oy Tammi, Helsinki.

Alapuro, Risto & Stenius, Henrik 1989. Kansanliikkeet loivat kansakunnan. Teoksessa Alapuro, Risto; Liikanen, Ilkka; Smeds, Kerstin & Stenius, Henrik (toim.), Kansa liikkeessä. Kirjayhtymä Oy, Vaasa, s. 7 – 52.

Aleksis Kivistä Martti Merenmaahan. Suomalaisten kirjailijain elämäkertoja. WSOY, Porvoo 1954.

Assmann, Dietrich 2005. Kilpi, Volter (1874 – 1939) kirjailija, ylikirjastonhoitaja. Teoksessa Klinge, Matti (päätoim.), Suomen kansallisbiografia 5. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, s. 161 – 164.

Bauters, Vesa 2003. Christides, Achilles Kyriaco (1864 – 1923) tupakkatehdas Fennian perustaja. Teoksessa Klinge, Matti (päätoim.), Suomen kansallisbiografia 2. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, s. 191 – 192.

Envall, Markku 1989. Kirjallisuus ja maailmankuva. Teoksessa Manninen, Juha; Envall, Markku ja Knuutila, Seppo (toim.), Maailmankuva kulttuurin kokonaisuudessa. Aate- ja oppihistorian, kirjallisuustieteen ja antropologian näkökulmia. Pohjoinen, Oulu, s. 113 – 164.

Haapala, Pertti 1995. Kun yhteiskunta hajosi. Suomi 1914 – 1920. Kleio ja nykypäivä. Painatuskeskus Oy, Helsinki.

Haapala, Pertti 2003. ”Rihkamakansa” – työväki sivistyneiden silmin. Teoksessa Kervanto Nevanlinna, Anja ja Kolbe, Laura (toim.), Suomen kulttuurihistoria 3 Oma maa ja maailma. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki, s. 156 – 177.

Heikkilä, Jouko 1993. Kansallista luokkapolitiikkaa. Sosiaalidemokraatit ja Suomen autonomian puolustus 1905 – 1917. Historiallisia tutkimuksia 168. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Karemaa, Outi 2004. Moraalisesta närkästyksestä kansalliseksi ohjelmaksi. Teoksessa Vihavainen, Timo (toim.), Venäjän kahdet kasvot. Venäjä-kuva suomalaisen identiteetin rakennuskivenä. Edita, Helsinki, s. 226 – 254.

Karkama, Pertti 1994. Kirjallisuus ja nykyaika. Suomalaisen sanataiteen teemoja ja tendenssejä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Karkama, Pertti 1997. Intellektuelli ja representaation kriisi. Näkökulma 1960-luvun kirjailijaintellektuellin ongelmiin. Teoksessa Karkama, Pertti & Koivisto, Hanne (toim.), Älymystön jäljillä. Kirjoituksia suomalaisesta sivistyneistöstä ja älymystöstä. Tietolipas 151. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, s. 214 – 236.

Karkama, Pertti & Koivisto, Hanne 1997. Johdanto. Sivistyneistö ja älymystö Suomessa. Teoksessa Karkama, Pertti & Koivisto, Hanne (toim.), Älymystön jäljillä. Kirjoituksia suomalaisesta sivistyneistöstä ja älymystöstä. Tietolipas 151. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, s. 9 – 29.

Klinge, Matti 1972. Vihan veljistä valtiososialismiin. WSOY, Porvoo Helsinki.

Klinge, Matti 1997. Keisarin Suomi. Schildts Förlag Ab, Espoo.

Koivisto, Hanne 1996. Ihmisryhmä, jossa moraalit ja äly yhtyvät: Intellektuellin käsitteestä. Teoksessa Rossi, Leena & Koivisto, Hanne (toim.), Monta tietä menneisyyteen. Turun yliopiston historian laitos. Julkaisuja n:o 33. Turun yliopisto, Turku, s. 107 – 136.

Kostiainen, Auvo 2005. Lampén, Ernst (1865 – 1938) matkailun edistäjä, kirjailija, lehtori. Teoksessa Klinge, Matti (päätoim.), Suomen kansallisbiografia 5. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, s. 714.

Krogerus, Tellervo 1992. Kirjallinen linja. Valvoja ja Aika 1907 – 1922. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 576. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Kunnas, Maria-Liisa 1972. Mielikuvien taistelu. Psykologinen aatetausta Eino Leinon tuotannossa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 304. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Kunnas, Maria-Liisa 1973. Eino Leino ja vuosi 1918. Julkaisussa Karonen, Vesa; Sihvo, Hannes & Tiitinen, Ilpo (toim.), Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja 27. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, s. 31 – 47.

Kunnas, Maria-Liisa 1976. Kansalaissodan kirjalliset rintamat eli kirjallista keskustelua vuonna 1918. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 320. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Vaasa.

Larmola, Yrjö 1990. Poliittinen Eino Leino. Nuorsuomalaisuus ja poliittinen pettymys Eino Leinon tuotannossa 1904 – 1908. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.

Leino-Kaukiainen, Pirkko 1991. Perinteiden vaalijat vastaan arvojen särkeijät – kulttuuripoliittiset keskustelulehdet Finsk Tidskriftin perustamisesta 1950-luvulle. Teoksessa Tommila, Päiviö (päätoim.), Suomen lehdistön historia 8 Aikakauslehdistön historia Yleisaikakauslehdet. Kustannuskiila Oy, Kuopio, s. 397 – 475.

Liikanen, Ilkka 1995. Fennomania ja kansa. Joukkojärjestäytymisen läpimurto ja Suomalaisen puolueen synty. Historiallisia tutkimuksia 191. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Liikanen, Ilkka 2003. Kansa. Teoksessa Hyvärinen, Matti; Kurunmäki, Jussi; Palonen, Kari; Pulkkinen, Tuija & Stenius, Henrik (toim.), Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria. Vastapaino, Tampere, s. 257 – 308.

Martikainen, Elina 2003. Kansan ja sivistyksen nimeen. Aika-lehden taidekritiikin diskursseja 1910-luvulla. Suomen historian pro gradu –tutkielma. Tampereen yliopisto, Tampere.

Mikkeli, Heikki 1997. Sivistyneistö, älymystö ja kansa sotien välisessä Suomessa. Teoksessa Karkama, Pertti & Koivisto, Hanne (toim.), Älymystön jäljillä. Kirjoituksia suomalaisesta sivistyneistöstä ja älymystöstä. Tietolipas 151. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, s. 318 – 331.

Mikkola, Annamari 1992. Puoluepukarista vapaa-ajattelijaksi. Eino Leinon nuorsuomalaisuus hänen sanomalehtikirjoitustensa valossa 1911 – 1918. Poliittisen historian pro gradu –tutkielma, Turun yliopisto.

Molarius, Päivi 1997. ”Aatteen airut ja Minä I”. Fennomania ja sivistyneistö vuosisadan vaihteen suomenkielisessä kirjallisuudessa. Teoksessa Karkama, Pertti & Koivisto, Hanne (toim.), Älymystön jäljillä. Kirjoituksia suomalaisesta sivistyneistöstä ja älymystöstä. Tietolipas 151. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, s. 297 – 317.

Nuorteva, Jussi ja Raitio, Tuire (toim.) 1996. Ulkoasiainhallinnon matrikkeli 2 1918 – 1993. Ulkoasiainministeriö, Länsi-Savo Oy, Mikkeli.

Peltonen, Aarre M. 1960. Eino Leinon pakinat. Esittely. Teoksessa Leino, Eino. Pakinat I. Toim. Peltonen, Aarre M. Eino Leinon teokset. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki, s. 5 – 25.

Peltonen, Aarre M. 1977. Maan perijät ja Eino Leino. Irvikuvaa ja todellisuutta kirjallisuushistoriallisesta ajohahdistä, taustana Eino Leinon aatemaailman tarkastelua. Kotimainen kirjallisuus monistesarja 11. Tampereen yliopisto.

Piilonen, Juhani 1993. Rintamien selustassa. Teoksessa Manninen, Ohto (päätoim.), Itsenäistymisen vuodet 1917 – 1920. 2. Taistelu vallasta. Painatuskeskus, Helsinki, s. 486 – 627.

- Sainio, Venla 2006. Onerva, L. (1882 – 1972) kirjailija, kääntäjä. Teoksessa Klinge, Matti (päätoim.), Suomen kansallisbiografia 7. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. s. 360 – 361.
- Salkola, Marja-Leena 1989. Työväenkaartit ja vallankumouksellisuus 1917. Teoksessa Alapuro, Risto; Liikanen, Ilkka; Smeds, Kerstin & Stenius, Henrik. (toim.), Kansa liikkeessä. Kirjayhtymä Oy, Vaasa, s. 251 – 267.
- Salokorpi, Hannu 1988. Pietarin tie. Suomalainen puolue ja suomettarelainen politiikka helmikuun manifestista Tarton rauhaan 1899 – 1920. Historiallisia tutkimuksia 145. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Sarajas, Annamari 1961. Elämän meri. Tutkielmia uusromantiikan kirjallisista aatteista. WSOY, Porvoo-Helsinki.
- Sarajas, Annamari 1962. Viimeiset romantikot. Kirjallisuuden aatteiden vaihtelua 1880-luvun jälkeen. WSOY, Porvoo-Helsinki.
- Saukkonen, Pasi 1997. Intellektuaalinen rooli ja kansallinen identiteetti. Teoksessa Karkama, Pertti & Koivisto, Hanne (toim.), Älymystön jäljillä. Kirjoituksia suomalaisesta sivistyneistöstä ja älymystöstä. Tietolipas 151. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, s. 332 – 347.
- Sihvo, Hannes 1989. Suomalaisuuden pyhä tuli. Teoksessa Tommila, Päiviö (päätoim.), Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia. Kustannuskiila Oy, Kuopio, s. 349 – 434.
- Sihvo, Hannes 2003. Karjalan kuva. Karelianismin taustaa ja vaiheita autonomian aikana. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 940. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Soikkanen, Hannu 1961. Sosialismin tulo Suomeen Ensimmäisiin yksikamarisen eduskunnan vaaleihin asti. WSOY, Porvoo-Helsinki.
- Soikkanen, Hannu 1975. Kohti Kansanvaltaa 1. 1899 – 1937. Suomen sosiaalidemokraattinen puolue 75 vuotta. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue – Puoluetoimikunta, Vaasa.
- Sulkunen, Irma 2004. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1831 – 1892. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 952. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Vares, Vesa 2000. Varpuset ja pääskysset. Nuorsuomalaisuus ja Nuorsuomalainen puolue 1870-luvulta vuoteen 1918. Historiallisia tutkimuksia 206. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Wilson, William A. 1985. Kalevala ja kansallisuusaate. Työväen sivistysliitto, Helsinki.

Elektroniset aineistot

Pöyry, Sylvi. Eino Leinin teosofinen kausi.

[http://www.aikainviisaus.net/Artikkelit/Eino_Leinin_Teosofinen_kausi.htm].

Luettu 25.10.2006.